

ԳՈՌ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

**ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԱՐՏԱՔԻՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽԱԳԱՆ
ՆՈՍՆԻ ՄՈՒԲԱՐԱՔԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՍՆԱՄՅԱԿՈՒՄ
(1981-1991)**

✓
ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ԳՈՌ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

17204362
ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԱՐՏԱՔԻՆ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ
ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽԱԳԱՀ ՀՈՍՆԻ
ՍՈՒԲԱՐԱՔԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿՈՒՄ
(1981-1991)

ԵՐԵՎԱՆ
ՀՀ ԳԱՍ «ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA
INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES

GOR GEVORGYAN

**ARAB DIRECTION OF FOREIGN
POLICY OF EGYPT WITHIN THE
FIRST DECADE OF PRESIDENT
HOSNI MUBARAK's RULE (1981-1991)**

YEREVAN
“GITUTYUN” PUBLISHING HOUSE OF THE NAS RA
2018

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК РА
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ГОР ГЕВОРГЯН

АРАБСКИЙ ВЕКТОР ВНЕШНЕЙ
ПОЛИТИКИ ЕГИПТА ПЕРВОЙ
ДЕКАДЫ ПРАВЛЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА
ХОСНИ МУБАРАКА
(1981-1991)

ЕРЕВАН
ИЗДАТЕЛЬСТВО «ГИТУТЮН» НАН РА
2018

Տպագրվում է ՀՀ Գիտությունների ազգային ակադեմիայի
արևելագիտության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների
դոկտոր, պրոֆեսոր Ն.Հ. Հովհաննիսյան

Գևորգյան Գոռ

Գ 479 Եզիպտոսի արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղությունը
նախագահ Հոսնի Մուբարաքի կառավարման առաջին տասնամյակում
(1981-1991 թթ.)/Գ. Գևորգյան.- Եր.: Գիտություն, 2018.- 232էջ:

Մենագրությունը նվիրված է Եզիպտոսի արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղության ուսումնասիրությանը նախագահ Հոսնի Մուբարաքի կառավարման առաջին տասնամյակում (1981-1991 թթ.):

Աշխատանքում կարևորված է Եզիպտոսի դերակատարությունը միջարաբական հարաբերությունների հարթակում և տարածաշրջանային հիմնախնդիրների հաղթահարման գործընթացներում: Թեմայի ուսումնասիրությունն արժեքավոր է նաև նշված ժամանակահատվածում եզիպտա-իսրայելական, իսրայելա-ամերիկյան հարաբերությունների, ինչպես նաև տարածաշրջանային գործընթացներն ավելի համապարփակ և խորը գնահատելու տեսանկյունից: Մենագրության մեջ ներկայացված են փաստեր ու գնահատականներ, որոնք կարևոր են Հայաստանի Հանրապետության արտաքին քաղաքականության մերձավորարևելյան ուղղության մշակման տեսանկյունից:

Գիրքը նախատեսված է քաղաքագետների, մերձավորարևելյան տարածաշրջանով զբաղվող մասնագետների, ուսանողների և ընթերցող լայն շրջանակների համար:

Published by the decision of the Scientific Council of the Institute of
Oriental Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of
Armenia

Editor in-chief

Arax Pashayan, PhD, Associate Professor

This research is devoted to the study of the pan-Arab upheavals also known as the Arab Spring which has started since the end of December 2010 and continues up to day in a number of Arab countries. The emerged nationwide movements were targeted at transforming already exhausted themselves various tribal, social and political institutions- heritage from the Medieval, as well as trying to establish modern political systems, to transform state institutions and form modern advanced values system. The process of pan-Arab was researched by the examples of Tunisia, Egypt, Yemen, and Libya. The preference was given to those countries where the Arab Spring caused the change of power.

The book may be of interest to: political analysts, experts, students, Middle East specialists, and a wide range of readers.

Печатается по решению ученого совета Института востоковедения
Национальной академии наук РА

Ответственный редактор

Член-корреспондент НАН РА, доктор исторических наук, профессор
Н.О. Оганесян

Монография посвящена изучению арабского вектора внешней политики Египта в первой декаде правления президента Хосни Мубарака (1981-1991 гг.)

В работе освещается ключевая роль Египта в межарабских отношениях и в процессах урегулирования региональных проблем.

Исследование темы важно также с точки зрения более системного и всеобъемлющего анализа египетско-израильских, израильско-американских отношений и региональных процессов. В монографии представлены факты и оценки, которые важны с точки зрения планирования развития ближневосточного вектора внешней политики Республики Армения.

Монография рассчитана на политологов, специалистов по ближневосточному региону, студентов и широкий круг читателей.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	13
--------------------	----

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆ «ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ» (1981-1989 թթ.)

1.1 Եգիպտոսը և արաբական աշխարհը (1978-1981 թթ.)	25
1.2 Եգիպտոսի արտաքին քաղաքական նոր հայեցակարգի ձևավորումը (1980-ականների սկիզբ)	51
1.3 Եգիպտոսի դիրքորոշումը իրաք-իրանյան պատերազ- մի նկատմամբ և «արաբական ընտանիք» Եգիպտոսի վերադարձի առաջին փուլը (1980-1984 թթ.)	60
1.4 Եգիպտոսի քաղաքական դերի վերաբժնորումն արա- բական աշխարհում և «արաբական ընտանիք» վերա- դարձի երկրորդ փուլը (1984-1989 թթ.)	73

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԴԻԲՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ՀԱՐՅԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ (1981-1991 թթ.)

2.1 Եգիպտոսը, պաղեստինյան հարցը և 1982 թ. Իսրայելա- կան «Խաղաղություն Գալիլեային» ռազմական գործո- ղությունները Լիբանանում	81
2.2 Եգիպտոսի դիրքորոշումը պաղեստինյան հարցի նկատ- մամբ (1983-1991 թթ.)	97

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ԵԳԻՊՏՈՍԸ ԵՎ ԻՐԱԲԱ-ՔՈՒՎԵՅԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՄԸ (1990-1991 թթ.)

3.1 Եգիպտա-արաբական հարաբերություններն իրաքա- քովեյթյան ճգնաժամի նախօրեին	124
3.2 Իրաքի հարձակումը Քուվեյթի վրա. «Փոթորիկ անապա- տում» ռազմական գործողությունը և Եգիպտոսը	132

3.3 Եզիպտոսը և ուժերի նոր հարաբերակցությունն արա- բական աշխարհում Իրաքի դեմ 1991 թ. պատերազմի ավարտից հետո	145
ՎԵՐՋԱԲԱՆ	155
.....	160
Summary	184
Резюме	
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	211

CONTENTS

PREFACE	13
 CHAPTER ONE	
<i>THE RETURN OF EGYPT TO THE "ARAB FAMILY" (1981-1989)</i>	
1.1 Egypt and the Arab World (1978-1981)	25
1.2 Formation of a New Foreign Policy Concept of Egypt (the early 1980's)	51
1.3 Egypt's Position on the Iraqi-Iranian War and the First Phase of the Return of Egypt to the "Arab Family" (1980-1984)	60
1.4 Re-estimation of Egypt's Political Role in the Arab World and the Second Phase of the Return of the "Arab Family" (1984-1989)	73
 CHAPTER TWO	
<i>EGYPT'S POSITION ON PALESTINE ISSUE (1981-1991)</i>	
2.1 Egypt, the Palestinian Issue and the 1982 Conflict; Israeli "Peace to Galilee" Military Operations in Lebanon	81
2.2 Egypt's Position on Palestinian Issue (1983-1991)	97
 CHAPTER THREE	
<i>EGYPT AND IRAQI-KUWAITI CRISIS (1990-1991)</i>	
3.1 Egypt-Arab Relations on the Threshold of the Iraq-Kuwaiti Crisis	124
3.2 Iraq's Attack on Kuwait; " Desert Storm" Military Operations and Egypt	132
3.3 Egypt and the New Correlation of Forces in the Arab world, after the End of the 1991 War against Iraq	145

CONCLUSION	155
SUMMARY IN ENGLISH	160
SUMMARY IN RUSSIAN	184
LIST OF SOURCES AND LITERATURE	211

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	13
 ГЛАВА ПЕРВАЯ	
ВОЗВРАЩЕНИЕ ЕГИПТА В “АРАБСКУЮ СЕМЬЮ”	
(1981-1989 гг.)	
1.1 Египет и арабский мир (1978-1981 гг.)	25
1.2 Формирование новой внешнеполитической концепции Египта (начало 1980-х)	51
1.3 Позиция Египта в отношении ирако-иранской войны и первый этап возвращения Египта в “арабскую семью” (1980-1984 гг.)	60
1.4 Переоценка политической роли Египта в арабском мире и второй этап возвращения Египта в “арабскую семью” (1984-1989 гг.)	73
 ГЛАВА ВТОРАЯ	
ПОЗИЦИЯ ЕГИПТА В ОТНОШЕНИИ ПАЛЕСТИНСКО-	
ГО ВОПРОСА (1981-1991 гг.)	
2.1 Египет, палестинский вопрос и израильская военная операция в Ливане “Мир Галилее” 1982 г.	81
2.2 Позиция Египта в отношении палестинского вопроса (1983-1991 гг.)	97
 ГЛАВА ТРЕТЬЯ	
ЕГИПЕТ И ИРАКО-КУВЕЙТСКИЙ КРИЗИС	
(1990-1991 гг.)	
3.1 Египетско-арабские отношения накануне ирако-кувейт- ского кризиса	124
3.2 Вторжение Ирака в Кувейт. Военная операция “Буря в пустыне” и Египет	132

3.3 Египет и новый паритет сил в арабском мире после окончания войны в Ираке в 1991 г.	145
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	155
SUMMARY	160
РЕЗЮМЕ	184
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ	211

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Միջարաբական հարաբերությունները միջազգային հարաբերությունների կարևոր բաղադրիչն են: Առանց այդ հարաբերությունների ուսումնասիրության դժվար է ճիշտ ըմբռնել տարածաշրջանային զարգացումները: Այս տեսանկյունից դրանց ուսումնասիրությունն ունի ոչ միայն գիտական, այլև քաղաքական և գործնական կարևոր նշանակություն:

1973 թ. արաբ-իսրայելական պատերազմից հետո, Եգիպտոսի արտաքին քաղաքականության մեջ ի հայտ եկան Իսրայելի հետ համաձայնության գալու միտումներ, որոնք հանգեցրին 1978 թ. քեմփդեյիյան համաձայնագրերին, իսկ այնուհետև 1979 թ. Եգիպտա-իսրայելական անջատ հաշտության պայմանագրի ստորագրմանը: Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադաթի (1970-1981) քաղաքականությունը դժգոհության ալիք առաջացրեց արաբական Արևելքում, որի արդյունքում Եգիպտոսն արաբական աշխարհում հայտնվեց քաղաքական մեկուսացման մեջ: Սակայն 1980 թ. հոկտեմբերի 6-ին՝ Անվար Սադաթի սպանությունից հետո, Եգիպտոսի նորընտիր նախագահ Ջոսի Մուբարաքի արտաքին ճկուն քաղաքականության շնորհիվ Եգիպտոսը կարողացավ վերականգնել իր երբեմնի ազդեցիկ և կայուն դիրքերն արաբական աշխարհում:

Եգիպտոսի 1981-1991 թթ. պատմությանը բնորոշ են քաղաքական նոր մոտեցումները, որոնք առանձին դեպքերում ձեռք էին բերում տարածաշրջանային կարևոր նշանակություն: 1981-1991 թթ. Եգիպտոսին հաջողվեց, պահպանելով Իսրայելի հետ խաղաղ գոյակցության և վերջինիս հետ քեմփդեյիյան համաձայնագրերով ամրագրված հարաբերությունները, հաղթահարել քաղաքական մեկուսացումն արաբական աշխարհում, ինչպես նաև հնարավորինս հակազդել Իսրայելի ագրեսիվ քաղաքականությանը: 1980-ականների վերջին սերտ հարաբերություններ հաստատելով արաբ-իսրայելական հակամարտության մեջ ներ-

գրավված կողմերի հետ՝ Եգիպտոսը փորձեց միջնորդի դեր ստանձնել մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործում՝ իր արտաքին քաղաքականության մեջ մեծ տեղ հատկացնելով պաղեստինյան հարցի խաղաղ կարգավորմանը:

Եգիպտոսի հավասարակշռված և կառուցողական դիրքորոշումը 1980-1988 թթ. Իրաք-իրանյան պատերազմի, 1982 թ. Լիբանանում իսրայելական ագրեսիայի, 1990 թ. Իրաքի՝ Քուվեյթ ներխուժման հարցում, ինչպես նաև լանվիջական մասնակցությունն Իրաքի դեմ միջազգային կոալիցիայի ռազմական գործողություններին, նպաստեցին արաբական աշխարհում Եգիպտոսի քաղաքական դերի վերարժևորմանը, ինչպես նաև վերջինիս «արաբական ընտանիք» վերջնական վերադարձին:

Եգիպտոսի արդի շրջանի պատմության ուսումնասիրությունը գրեթե անհնար է առանց նշված ժամանակաշրջանում Եգիպտոսի արաբական քաղաքականության հետազոտության, որի շնորհիվ էլ ավելի տեսանելի են դառնում մերձավորարևելյան տարածաշրջանի հիմնահարցերի հետ կապված մի շարք իրողություններ, հստակեցվում է դրանց նկատմամբ Եգիպտոսի դիրքորոշումը: Թեմայի ուսումնասիրությունը կարևոր է նաև նշված ժամանակաշրջանում տարածաշրջանային գործընթացներն ավելի համապարփակ ու խորը գնահատելու տեսանկյունից: Առանց այս իրողությունների ուսումնասիրության անհնար է ճիշտ ընկալել ու նորովի գնահատել Հոսնի Մուբարաքի նախագահության շրջանում Եգիպտոսի արտաքին քաղաքականության արաբական բաղադրիչը:

Նարկ է նշել, որ 2011 թ. Եգիպտոսում «արաբական գարնան» արդյունքում տեղի ունեցած հեղափոխությունից և իշխանափոխությունից հետո Հոսնի Մուբարաքի իշխանության առաջին տասը տարիների ընթացքում նրա արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղության ուսումնասիրությունն առանձին կարևորություն է ստանում: «Արաբական գարնան» դեպքերից հետո Մերձավոր Արևելքում ստեղծված աշխարհաքաղաքական միանգամայն նոր իրավիճակում Եգիպտոսի 1980-ա-

կանների արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղության վերագնահատումը խիստ կարևոր է:

Նշենք, որ մենագրության մեջ հանգամանորեն ուսումնասիրվում են մի քանի կարևոր խնդիրներ, որոնցից են՝ եգիպտա-խորալեական հարաբերությունները 1978-1981 թթ.՝ քեմփդենիդյան համաձայնագրերի ստորագրումից մինչև Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադատի սպանությունն ընկած ժամանակահատվածը՝ և արաբական աշխարհում Եգիպտոսի մեկուսացումն ու դրա պատճառները: Հետազոտության առանձին առարկա է նաև 1981 թ. Եգիպտոսի նախագահի պաշտոնը ստանձնած Հոսնի Մուբարաքի արտաքին քաղաքական նոր հայեցակարգի, Եգիպտոսի արաբական քաղաքականության ակտիվացմանը նպաստող գործոնների ու իրողությունների ուսումնասիրությունը:

Հետազոտության խնդիրներ են նաև Հոսնի Մուբարաքի արտաքին քաղաքական նոր հայեցակարգին, Եգիպտոսի արաբական քաղաքականության ակտիվացմանը նպաստող հանգամանքներն ու իրողությունները: Ոչ պակաս կարևոր է եղել պարզաբանել Կահիրեի դիրքորոշումը 1980-1988 թթ. իրաք-իրանյան պատերազմի, 1982 թ. Լիբանանում իսրայելյան ագրեսիայի, 1990 թ. Իրաքի՝ Քուվեյթ ներխուժման, ինչպես նաև Իրաքի դեմ 1991 թ. միջազգային դաշինքի ռազմական գործողությունների հարցում: Եվ, վերջապես, կարևոր է խնդրո առարկա ժամանակաշրջանում պաղեստինյան հարցի՝ Եգիպտոսի դիրքորոշման և առհասարակ 1980-ականների վերջին արաբական աշխարհում ձևավորված ուժերի նոր հարաբերակցության ուսումնասիրությունը:

Նշենք, որ 1981-1991 թթ. Եգիպտոսի արաբական քաղաքականությունը մեզանում դեռևս չի դարձել հատուկ ուսումնասիրության թեմա: Մինչ այժմ առաջնահերթությունը տրվել է 1952-1981 թթ. Եգիպտոսի պատմության առանձին խնդիրների ուսումնասիրությանը: Մենագրության մեջ փորձ է արվում համակողմանիորեն ուսումնասիրելու եգիպտա-արաբական հարաբերությունները, ինչպես նաև արաբական աշխարհում ընթացող քաղաքական գործընթացների նկատմամբ Եգիպտոսի դիրքորո-

շումը 1981-1991 թթ.: Նորովի է մեկնաբանվում քեմիդեիդյան համաձայնագրերի և եգիպտա-իսրայելական հաշտության պայմանագրի կարևորությունը Եգիպտոսի տեսանկյունից, ինչպես նաև արաբական աշխարհում Եգիպտոսի մեկուսացման հարցը:

Մենագրությունն ընդգրկում է 1981-1991 թթ. Ժամանակահատվածը, որը համընկնում է նախագահ Հոսնի Մուբարաքի իշխանության առաջին տասնամյակին: Ընտրությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ 1981 թ. Անվար Սադաթի սպանությունից հետո, իշխանության եկած Հոսնի Մուբարաքի ձկունն արտաքին քաղաքականության շնորհիվ 1981-1991 թթ. Եգիպտոսը դուրս եկավ արաբական աշխարհում քաղաքական մեկուսացումից՝ միաժամանակ կարևոր դերակատարություն ստանձնելով արաբական և տարածաշրջանային հիմնախնդիրներում:

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմքը 1981-1991 թթ. Եգիպտոսի քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի, եգիպտա-արաբական հարաբերություններով պայմանավորված խնդիրների, տարածաշրջանային իրադարձությունների հետ կապված հարցադրումների և տեսակետների քննական մեկնությունն է և փաստերի համեմատական-համադրական վերլուծության սկզբունքը:

Մենագրությունը գրվել է հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, գերմաներեն և արաբերեն՝ տարաբնույթ աղբյուրների և ուսումնասիրությունների հիման վրա: Հեղինակը հնարավորություն է ունեցել ծանոթանալու ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի գրադարանի, Հիմնարար գրադարանի, Հայաստանի ազգային գրադարանի, Ռուսաստանի գիտությունների ակադեմիայի արևելագիտության ինստիտուտի, Աֆրիկայի ինստիտուտի, Հասարակական գիտությունների գիտական տեղեկատվության ինստիտուտի գրադարանների, Մոսկվայի պատմության պետական գրադարանի, Մ.Ի. Ռուդոմինոյի անվան Համառուսաստանյան արտասահմանյան գրականության պետական գրադարանի, ինչպես նաև Կահիրեի համալսարանի Ասիական հետազոտություն-

ների կենտրոնի և «ալ-Ահրամ» ռազմավարական հետազոտությունների կենտրոնի գրադարանների ֆոնդերում պահվող գիտական նյութերին և մասնագիտական գրականությանը:

Ուսումնասիրությանը նպաստել են պաշտոնական հրատարակությունները, հայ և օտարազգի հետազոտողների՝ քննարկվող թեմային նվիրված արժեքավոր աշխատանքները, ինչպես նաև քաղաքական գործիչների հայտարարությունները, հուշերը, պարբերականները և տեղեկատվությունները:

Մենագրության համար սկզբնաղբյուր են ծառայել Եգիպտոսի և այլ երկրների արտաքին գործերի և տեղեկատվության գերատեսչությունների հրատարակած տարեկան հուշագրերը¹, հաշվետվությունները², Եգիպտոսի քաղաքական գործընթացների և տնտեսական զարգացման մասին տարբեր լեզուներով տեղեկատվությունները, եգիպտա-իսրայելյան և եգիպտա-ամերիկյան, իրաքա-իսրայելյան, իրաքա-քուվեյթյան և իրաքա-ամերիկյան հարաբերություններին վերաբերող փաստաթղթերն ու համաձայնագրերը³, Պաղեստինյան վերաբերող միջազգային փաստա-

¹ "زيارة السادات لإسرائيل"، وثائق وتعليقات إسرائيلية، بيروت، 1978.

² The Egyptian Point of View on International Issues, Egyptian Moves in International Arena Arab Republic of Egypt, Ministry of Information, 1981-1985, Cairo 1985; Ghali B.B., Egyptian Diplomacy in 1982-1989, Cairo 1989; The Middle East and North Africa, L., 2001; The New York Review of Books, N.Y., 1982; Sipry: Yearbook, 1990; Performance Report: Egypt and the Palestinian Question 1945-1988, Ministry of Foreign Affairs, Cairo 1988; Statement of the Tripoli Summit Conference JPS, N 27, Vol. 7, Spring, Tripoli, 1978; World Labor Report, Geneva, 1984; ТАСС Атлас, М., 1977-1990; ТАСС БПИ, М., 1982-1990; Арабская Республика Египет, Справочник, М., 1990; Государство Израиль, Справочник, М., 1986.

³ A Framework for Peace in the Middle East Agreed at Camp David. Office of the White House Press Secretary, September, 18, Wash., 1978; United States Policy Statement Series, 1979; The Egyptian-Israeli Peace Treaty. - The White House, Monday, March 26, Wash., 1979; White Paper on Normalization of Relations between the Arab Republic of Egypt and State of Israel, Cairo, 1984; Selections from Iraq-Iran Dispute Baghdad: External

թղթերի ժողովածուն և բյուլետենները⁴, ԽՍՀՄ-ի մերձավոր-արևելյան քաղաքականությանն առնչվող փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն⁵:

Մյուս կարևոր աղբյուրը եգիպտական և արաբական զանազան պարբերականներն են, որոնցից հարկ է նշել արաբալեզու «ալ-Ախբար», «ալ-Ահրամ», «ան-Նահար», «աս-Սիյասա», «ալ-Բաբաս», «աս-Սաֆիր», «ադ-Դուսթուր», «ալ-Ջումհուրիյա», «ալ-Հուրիյա», «ալ-Վատան ալ-Արաբի», «աշ-Շարկ ալ-Աուսատ», գերմանալեզու «Շպիգել», «Հորիզոն», որոնցում տեղ են գտել Եգիպ-

Information Department Ministry of Culture and Information, 1983; The Memorandum of the Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Iraq Tariq Aziz to the Secretary General of the Arab League, 15, July Baghdad, 1990; The Message of the Minister of Foreign Affairs of the State of Kuwait to the Secretary Arab League Gazili Qusebi, 18, July El-Kuwait, 1990; U.S. Policy in the Persian Gulf. Hearing the Committee on Foreign Relations U.S. Senate. 102nd Congress, 1st Session. January 8, 1991, Wash.: U.S. GPO, 1991; Consideration on Draft Resolution "The Situation in the Persian Gulf". Making Before the Committee on Foreign Affairs. House of Representatives, 102nd Congress, 1st Session. On the Committee, Resolution 1, January 9, 1991, Wash.: GPO: 1991, p. 64; The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States Should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., տե՛ս <http://www.americandiplomacy.org>.

⁴ Lukas Y., Documents on the Israeli-Palestinian Conflict (1967-1983), N.Y., 1985; Palestine P.L.O., Information Bulletin, N 51, August-September, Algier, 1986; Палестинская проблема. Документы ООН, международных организаций и конференций, М., 1984; ООН, Палестинский вопрос 1979-1990, Нью Йорк, М., 1991; Палестинская Декларация Национального Совета Палестины, 19 сессия – "Сессия Интифады и Национальной Независимости, Алжир, 1988; Палестинские документы: 280 избранных документов 1839-1987гг. М., 1989; Итоговый документ 18-ой сессии Национального Совета Палестины, Алжир, 1988.

⁵ СССР и ближневосточное урегулирование 1967-1988 (Документы, материалы), М., 1988; История международных отношений и внешней политики СССР, т. 3, М., 1987; Материалы 26 Съезда КПСС, М., 1981.

տոսի արտաքին քաղաքականությանն առնչվող նյութեր, Եգիպտոսի նախագահների և պաշտոնատարների հայտարարություններ, միջարաբական համաձայնագրերի ու պայմանագրերի տեքստեր և դրանց առնչվող վերլուծական նյութեր:

Ատենախոսության մեջ բարձրացվող տարբեր հարցերի լուսաբանմանը մեծապես նպաստել են արաբագետ Ն. Հովհաննիսյանի՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության տարբեր ժամանակահատվածներին վերաբերող արժեքավոր աշխատություններն ու հոդվածները⁶: Հարկ է նշել, որ հայ արևելագիտությունը լավագույնս ուսումնասիրել է Մերձավոր Արևելքի, մասնավորապես արաբական երկրների պատմությանն ու արտաքին հարաբերություններին, ինչպես նաև սոցիալ-դասակարգային և տնտեսական համակարգերին վերաբերող առանցքային հարցերը, ինչի օրինակ են Վ. Բայբուրդյանի, Շ. Կարամանուկյանի, Գ. Նովիկովայի, Ե. Աբգարյանի, Ռ. Կարապետյանի, Լ. Հարությունյանի, Ա. Փաշայանի, Ա. Հովհաննիսյանի, Պ. Սարաջյանի, Կ. Սամվելյանի աշխատանքները⁷:

⁶ Оганесян Н.О., Национализация "Ирак Петролиум Компани" и поддержка арабскими странами Ирака (1972-1973 гг.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 17, Եր., 1998; Оганесян Н.О., Отношение Иракской Республики со странами Арабского Востока, Եր., 1985; Հովհաննիսյան Ն.Հ., Իրաքի դիրքորոշումը պաղեստինյան պրոբլեմի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 14, Եր., 1987; Հովհաննիսյան Ն.Հ., Լիբանանի ճգնաժամը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը, Եր., 1982:

⁷ Բայբուրդյան Վ., Իրանն այսօր, Եր., 1999; Կարամանուկյան Շ.Լ., Արաբական Պետությունների Լիգայի դերը արաբական երկրների հակաիմպերիալիստական պայքարում, Եր., 1988; Նովիկովա Գ., Նասերի զաղափարախոսության մի քանի ասպեկտները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 15, Եր., 1989; Աբգարյան Ե., Ներքաղաքական իրադրությունը Եգիպտոսում 1967-1970 թթ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 14, Եր., 1987; Կարապետյան Ռ., Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն, Եր., 2003; Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբե-

Քննարկվող հիմնախնդիրների բազմակողմանի վերլուծությանը նպաստել են մասնավորապես խորհրդային և ռուս հետազոտողների արժեքավոր աշխատությունները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի պատմության հարցերի վերաբերյալ տպագրված մենագրությունները և ժողովածուները⁸:

րությունները (1967-1996 թթ.), Եր., 2000; Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արաբական Արևելքում, Եր., 1999; Կարապետյան Ռ., Սիրիա և Իսրայել. չօգտագործված հնարավորությունները և ապագա հեռանկարները խաղաղության հաստատման համար (1991-2001 թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 20, Եր., 2001; Հարությունյան Լ., Պաղեստինյան քաղաքական և ռազմական կառույցները Լիբանանում 1958-1975 թթ., Մերձավոր Արևելք, Եր., 2002; Հարությունյան Լ., Սիրիայի և Իսրայելի գործոնը լիբանանյան ճգնաժամում (1975-1990 թթ.), Արևելք, Եր., 2001; Հովհաննիսյան Ա., ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտության հանդեպ, Եր., 2001; Հովհաննիսյան Ա., Սիրիայի ռազմական միջամտությունը լիբանանյան հակամարտությանը 1976 թ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 16, Եր., 1996; Սամվելյան Կ., Իրանա-իրաքյան պատերազմի հասարակական-քաղաքական արձագանքները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 18, Եր., 1999; Սամվելյան Կ., ՄԱԿ-ի սանկցիաները Իրաքի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 21, Եր., 2002; Սամվելյան Կ., ՄԱԿ-ը և Իրաքի դեմ ԱՄՆ-ի ռազմական գործողությունների հարցը, հ. 22, Եր., 2003; Սարաջյան Պ.Հ., 1973 թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և արաբական առաջադիմական ուժերի դիրքորոշումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 9, Եր., 1978; Փաշայան Ա., Բալանական Կոնֆերանս Կազմակերպությունը. Կառուցվածքը և հիմնական նպատակները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 19, Եր., 2000:

⁸ Александров И.А., Монархии Персидского Залива: этап модернизации, М., 2002; Борисов Р.В., США: ближневосточная политика в 70-е годы, М., 1982; Валькова Л.В., Ближневосточный конфликт: проблемы урегулирования, М., 1988; Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, М., 1987; Гусаров В.И., Экономическая независимость Арабских

Խորհրդային և հետխորհրդային շրջանի հեղինակների շարքում հարկ է նշել Ա. Բորիսովի, Ա. Վասիլևի, Օ. Գերասիմովի և Ա. Կնյազևի, Ա. Եգորինի, Ա. Զախարովի և Օ. Ֆոմինի, Ե. Պիրլինի, Ի. Զվյագելսկայայի, Վ. Կիսելևի, Լ. Մեդվեդկովի, Ե. Պրիմակովի, Վ. Տիտոբենկոյի, Ա. Էպստեյնի, Մ. Վիդյասովի և Մ. Ումերովի արժեքավոր աշխատությունները:

стран, М., 1993; Дмитриев Е., Палестинская трагедия, М., 1986; Ден Кон-Шербок, Дауд эль-Алами, Палестино-израильский конфликт: две точки зрения, М., 2002; Корнилов А.А., Между войной и миром: о процессе принятия внешнеполитических решений в государстве Израиль (1948-1993гг.), Нижний Новгород, 1994; Киселев В.И., Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект, М., 1988; Кини А.Г., Внешняя политика Арабских стран и Израиля, М., 1999; Компоненты арабо-израильского мира в 1990-е годы, Нижний Новгород, 1992; Мирский Г.И., Ливан в 1980-ые годы; Зейналов М.П., В блокадном Ираке, М., 2001; Мухсин Мухаммед Салих, Палестинский вопрос: его история и развитие до 2000 года, М., 2002; Михайлов Г.М., Западный берег реки Иордан и Сектор Газа под гнетом израильских колонизаторов, М., 1985; Ниязатов Ш.А., Ирано-иракский конфликт: исторический очерк, М., 1989; Новейшая история Арабских стран Азии, М., 1989; Шарипов Р.М., Панисламизм сегодня: идеология и практика Лиги Исламского Мира, М., 1986; Шарипов У.З., Персидский залив: нефть - политика и войны, М., 2000; Шарипов У.З., Политика и нефть в Персидском заливе 70-80-ых годов, М., 1994; Арабский мир: три десятилетия независимого развития, М., 1990.

⁹ Борисов А.Б., Роль Ислама во внутренней и внешней политике Египта, М., 1991; Видясов М.Ф., Умеров М.Ш., Египет в последней трети 20 века, М., 2002; Герасимов О.Г., Князев А.Г., Египет: десять лет после Насера, М., 1980; Князев А.Г., Египет после Насера 1970-1981гг., М., 1986; Князев А.Г., Египет 80-ых годов, М., 1986; Егорин А.З., Абдель-Хамид Х.А., Война за ближневосточный мир, М., 1999; Егорин А.З., Египет нашего времени, М., 1998; Захаров А., Фомин О., Кэмп-Дэвид: политика обреченная на провал, М., 1982; Пырлин Е.Д., Сто лет противоборства: генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы, М., 2001; Пырлин Е.Д., Трудный и долгий путь

Եզիպտոսի պատմության և արաբ-իսրայելյան հակամարտության հետազոտմանն առնչվող տարբեր խնդիրներին նվիրված արևմտյան ուսումնասիրողների աշխատությունների շարքում անհրաժեշտ է առանձնացնել Մ. Թեպերի, Բ. Թիբիի, Ե. Վեյցմանի, Ս. Սփեյգալի, Ի. Տարեզի, Հ. Բիլենենի, Ջ. Քուլիի, Ա. Դրյուզդալի, Ա. Հինեբուշի, Ջ. Բժեզինսկու, Չ. Հերցոգի, Զ. Մաթեուսի և այլոց աշխատությունները¹⁰:

Առանձնահատուկ արժեք են ներկայացնում Եզիպտոսի արաբական քաղաքականությանը և արաբ-իսրայելյան հակամարտությանը նվիրված հետազոտությունները, որոնց շարքում

к миру: взгляд из Москвы на проблему ближневосточного урегулирования, М., 2002; Звягельская И.Д., Конфликтная политика США на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1990; Медведко Л.И., К Востоку и Западу от Суэца, М., 1980; Медведко Л.И., Мины под оливами, М., 1984; Медведко Л.И., "Седьмая" ближневосточная война, М., 1993; Медведко Л.И., Этот Ближний бурлящий Восток, М., 1985; Примаков Е., Война которой могло не быть, М., 1991; Титоренко В.Е., Формирование внешней политики Египта после Г.А.Насера (1970-1993гг.), М., 1994; Эпштейн А.Д., Бесконечное противостояние, М., 2003.

¹⁰ Bzhezinski Z., Power and Principe, Memoirs of the National Security Adviser, London, 1983; Cooley J.K., Payback: American's Long War in the Middle East, Brasseys (USA), 1991; Drysdale A., Hinnebusch A.R., Syria and the Middle East Peace Process, N.Y., 1991; Speigal S.L., The Other Arab-Israeli Conflict: Making American's Middle East Policy, from Truman to Reagan, Chicago 1983; Tareg I., Iraq and Iran: Roots of Conflict, Syracuse, Univ.Press, 1982; Taylor A.R., The Arab Balance of Power, Syracuse Univ. Press., 1982; The Politics of Cnange in the Middle East, Wash., 1993; The Iraqi Agression on Kuwait, The Truth and Tragedy, Center for Research and Studies in Kuwait, L., 1994; Matteus K., The Gulf Conflict and International Relations, L., N.Y., 1993; Ahdel H.J., Der Libanon Krieg und seine Vorgeschichte, Bldtter fbr Documents und Internationalen Politik, Kçln, 1983; Schlicht A Libanon Zwischen Bçrgerskring und Internationale Konflikt, Bonn, 1986; Zu Hasans Besuch Presidnt Mubarak, zur Aufnahme Diplomaticsher Beziehungen, Bonn, 1984.

հարկ է նշել Ռ. Քոհենի, Ա. Սադաթի, Մ. Շաֆեի, Մ. Գեմների, Վ. Քուանդթի, Ջ. Հասկինսի, Զ. Իբրահիմի, Ս. Ջիրյուլիսի, Ա. Լեշի և Մ. Թեսլերի, Ա. Մաքդերմոթի, Թ. Պարկերի, Չ. Թրիփի, Ա. Թեյլորի, Բ. Գալիի, Ռ. Ապդայքի, Պ. Կալվոկոբեսի, Գ. Կոնցելմանի, Ա. Ռուբբիի, Գ. Քրեմերի հետազոտությունները¹¹:

Աշխատանքին մեծապես նպաստել են արաբ հեղինակներ Ն. Հաուաթմայի¹², Տ. Հադդադի¹³, Սալիմ Ազ-Զբիի¹⁴, Մահմուդ Ալ-

¹¹ Cohen R., Culture and Conflict in Egyptian-Israeli Relations: A Dialogue of Deaf, Wash., 1990; El-Sadat A. In Search of Indentity, London, 1978; Haskins J., Leaders of the Middle East, Wash., 1985; Heikal M., Autumn of Fury, The Assassination of Sadat, London, 1983; Heikal M.H., Imaginary Peace, Secret Negotiations between Arabs and Israel, Cairo, 1996; Ghali B.B., Achievements of Egyptian Diplomacy 1987, Cairo, 1988; Ghali B.B., Egypt's Road to Jerusalem, Cairo, 1998; Ibrahim K.M., The Camp David Accords, A Testimony, L., 1986; Jiryuis S., Arab World of the Opposition to Sadat-JPS, L., 1978; Lesch A.M., Tessler M., Israel, Egypt and the Palestinians: From Camp David to Intifada, Indian Univ. Press, 1989; McDermot A., Egypt from Nasser to Mubarak. A Flawed Revolution, L., 1988; Parker T., The Road to Camp David. U.S. Negotiating Strategy towards the Arab-Israeli Conflict, N.Y., 1989; Quandt W., The United States and Egypt, The American Univ. Press, Cairo, 1990; Tripp Charles, Owen Rojer, Egypt under Mubarak, Routlege, L. and N.Y., 1989; Vatikiotis R.J., Relations between Egypt and Israel 1977-1982, Arab and Regional Politics in the Middle East, L., 1984; Taylor A.R., The Arab Balance of Power, Syracuse Univ. Press., 1982; Krdmer G., Dgypten unter Mubarak: Indentitdt und Nationales Interesse, Baden-Baden, 1986; Hinnebusch R., Ehteshami A., The Foreign Policy of Egypt, The Foreign Policy of Middle East States, L., 2002; Апдайк Р.Дж., Саддам Хусейн, Ростов-на-Дону, 1999; Гали Б.Б., Путь Египта в Иерусалим, М., 1999; Кальвокоресси П., Мировая политика после 1945 года, т.1, М., 2000; Концельман Г., Арафат: от Террориста к человеку мира, Ростов-на-Дону, 1997; Рубби А., Палестинский марафон, М., 2001.

¹² ح. نانف، أزمة منظمة التحرير الفلسطينية، نيقوسيا، 1984.

¹³ طريق حداد، الإتفاق الأردني الفلسطيني 1947-1988م، عمان، 1988.

¹⁴ سالم الذبي، الإنتفاضة، بيروت، 1991.

Յուսուֆի¹⁵, Խալիդ Ալ-Հասսանի¹⁶, Աբդ Ալ-Վաֆիի և Աբու Տահայի¹⁷՝ քննարկվող թեմային նվիրված արժեքավոր ուսումնասիրությունները:

¹⁵ محمد اليوسفي، فلسطين الثورة، عدد 739.

¹⁶ خالد الحسن، الإنتفاضة، تونس، 1988.

¹⁷ عبد الوفي أبو طه، الإنتفاضة، بيروت، 1989.

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁՆ «ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ»
(1981-1989 թթ.)

1.1. ԵԳԻՊՏՈՍԸ ԵՎ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ
(1978-1981 թթ.)

1948 թ.¹ Իսրայել պետության հռչակումից հետո, սկսված արաբ-իսրայելական հակամարտության մեջ Եգիպտոսն ուներ հանգուցային դերակատարում: 1970 թ. Եգիպտոսի նախագահի պաշտոնը զբաղեցրեց Անվար Սադաթը, որը, ի տարբերություն նախորդ նախագահի, Իսրայելի հետ հարաբերություններում ավելի փոխզիջումային մոտեցման կողմնակից էր: Նա համոզված էր, որ մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման խաղաքարտերի 99 %-ը գտնվում էր ԱՄՆ-ի ձեռքում¹⁸, ինչը նշանակում էր, որ խաղաղությունը տարածաշրջանում պետք է հաստատվեր և ղեկավարվեր ԱՄՆ-ի կողմից¹⁹: ԱՄՆ-ի հետ համագործակցելու Սադաթի պատրաստակամությունն ավելի ակնհայտ դարձավ 1973 թ. արաբ-իսրայելական չորրորդ պատերազմից հետո²⁰: Այդ պատերազմից հետո թե՛ արաբական աշ-

¹⁸ Князев А.Г., Египет после Насера 1970-1981гг., М., 1986, с. 127; Նովիկովա Գ.Վ., Նասերի գաղափարախոսության մի քանի ասպեկտները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և Ժողովուրդներ, հ. 15., Եր., 1989, էջ 27:

¹⁹ Heikal M., Autumn of Fury, The Assassination of Sadat, London, 1983, p. 67.

²⁰ Սարաջյան Պ.Հ., 1973 թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և արաբական առաջադիմական ուժերի դիրքորոշումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և Ժողովուրդներ, հ. 9, Եր., 1978, էջ 305; Корнилов А.А., Между войной и миром: о процессе принятия внешнеполитических решений в государстве Израиль (1948-1993гг.), Нижний Новгород, 1994, с. 21; Bailay S.D., Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process, London., 1990, p. 417; Springborg R., U.S. Policy toward Egypt: Problems and Prospects, ORBIS, , vol. 24, № 4, Philadelphia 1981, pp. 804-805.

խարհը և թե՛ Իսրայելը հայտնվեցին աշխարհաքաղաքական, ռազմական, տնտեսական և բարոյահոգեբանական միանգամայն նոր իրավիճակում: Ավելի ակնհայտ դարձան արաբական երկրների քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և ռազմական ոլորտներում գոյություն ունեցող համակարգային խնդիրները:

Մյուս կողմից՝ արաբ-իսրայելական հակամարտությունից դուրս գալու Եգիպտոսի պատրաստակամության հարցում կարևոր նշանակություն ունեցան 1970-ականների կեսերին եգիպտական հասարակության սոցիալ-քաղաքական կառուցվածքում տեղի ունեցող փոփոխությունները²¹:

Նախագահ Գամալ Աբդել Նասերի մահից հետո (1970 թ.) երկրի նոր ղեկավարությունն ակնհայտ շրջադարձ կատարեց դեպի կապիտալիստական զարգացում, որի հետևանքով իր դիրքերը վերականգնեց եգիպտական բուրժուազիան, որը ձգտում էր Արևմուտքի հետ բազմակողմ հարաբերությունների հաստատմանը²²:

Իսրայելի հետ համաձայնության գալու Սադաթի հիմնական փաստարկն այն էր, որ 1967 թ. արաբ-իսրայելական երրորդ պատերազմի պատճառով Եգիպտոսը մարդկային և տնտեսական զգալի կորուստներ էր կրել: Իսրայելի կողմից Սինայ թերակղզու գրավման հետևանքով Եգիպտոսը զրկվել էր թերակղզու նավթահանքերի շահագործման հնարավորությունից: Դադարեցվել էր Սուեզի ջրանցքի շահագործումը²³:

²¹ Владимиров В.В., Политика "открытых дверей" в Египте и местная буржуазия, Народы Азии и Африки, № 2, М., 1982, с. 25.

²² Князев А.Г., Внутриполитическое и идеологическое развитие в посленасеровском Египте, Азия и Африка сегодня, № 4, М., 1984, с. 1; Տե՛ս նաև Աբգարյան Ե. Ա., Ներքաղաքական իրադրությունը Եգիպտոսում 1967-1970 թթ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ.14, Եր., 1987, էջ 8-9:

²³ Беляев И.П., Примаков Е.М., Египет: Время президента Насера, М., 1981, с. 296; Հարկ է նշել, որ Սուեզի ջրանցքի շահագործումից Եգիպ-

Պատմագրության մեջ Իսրայելի հետ Եգիպտոսի համաձայնության գալու սկիզբն ընդունված է համարել 1977 թ. Նոյեմբերի 19-ը, երբ Սադաթը կատարեց իր հայտնի այցելությունը Երուսաղեմ²⁴։ Հարկ է փաստել, որ Սադաթի՝ Երուսաղեմ այցելությամբ էլ սկսվեց արաբական աշխարհում Եգիպտոսի «մեկուսացման» շրջանը։

Սադաթը, որքան էլ իր այցելությունը փորձում էր արդարացնել՝ այն չհամարելով անջատողական քաղաքականության դրսևորում, այնուամենայնիվ արաբական աշխարհի արձագանքը միանշանակ բացասական էր։ Երուսաղեմ այցելելուց օրեր առաջ՝ 1977 թ. նոյեմբերի 9-ին, ելույթ ունենալով Եգիպտոսի Ազգային ժողովի նիստում, Սադաթը հայտարարել էր, որ ինքը պատրաստ է գնալու թեկուզև աշխարհի մյուս ծայրը՝ նույնիսկ իսրայելական քննենեթ, որպեսզի իսրայելցիների հետ իրենց տանը խոսի եգիպտացիների՝ խաղաղ ապրելու ձգտումների մասին²⁵։

Ժամանակի միջազգային մամուլը լայնորեն լուսաբանեց Սադաթի՝ Իսրայել կատարած պաշտոնական այցելությունը, որն աննախադեպ էր արաբ պետական գործչի համար։ Արաբական որևէ երկրի առաջնորդ չէր համարձակվի այցելել Իսրայելի կողմից բռնազավթված և արաբների համար սրբացված մի քաղաք, որտեղ գտնվում էր իսլամի երեք գլխավոր սրբա-

տուր տարեկան ստանում էր մոտ 800 մլն եգիպտ. ֆունտ։ Մանրամասն տե՛ս TACC БПИ, N 16, М. 24.01.1983, с. 29.

²⁴ El-Sadat A. In Search of Indentity, London, 1978, p. 302: Cohen R., Culture and Conflict in Egiptian-Israeli Relations: A Dialog of Deaf, Wash., 1990, p. 37; Lukas Y., Documents on the Israeli-Palestinian conflict (1967-1983), N.Y.1985, p. 106-107; Борисов Р.В., США: Ближневосточная политика в 70-е годы, М., 1982, с.176.

²⁵10.11.1977, القاهرة، الأهرام - Նիստին ներկա Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպության նախագահ Յասեր Արաֆաթը, չհասկանալով Սադաթի խոսքերի լրջությունը, Եգիպտոսի նախագահին բռնոն ծափահարողներից մեկն էր։

տեղիներից մեկը՝ ալ-Ակսայի մզկիթը: Եթե դրան գումարենք նաև այն փաստը, որ արաբական իսլամական աշխարհը թե՛ պաշտոնական, թե՛ հասարակական մակարդակներում ընդհանուր առմամբ մերժում էր Բարայելի գոյության իրավունքը կամ չէր ճանաչում Բարայելի Պետությունը, ապա պարզ կդառնա, թե որքան դիսկային էր Սադաթի այցելությունը Բարայել: Անկախ այն հանգամանքից, թե ինչ կիսուներ կամ ինչ կատաշարկեր Սադաթը Բարայելում, արաբական իսլամական հանրային տարբեր շրջանակների քննադատություններն անխուսափելի էին լինելու:

1977 թ. նոյեմբերի 20-ին Երուսաղեմում՝ իսրայելական քննեսերթում, իր ելույթում Սադաթը հիմնականում արեց հետևյալ հարցադրումները.

- Բարայելը պետք է դադարեցնի 1967թ. արաբ-իսրայելական պատերազմի ընթացքում բռնազավթած տարածքների օկուպացումը:
- Պետք է ապահովել պաղեստինյան ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքը:
- Ապահովել տարածաշրջանի յուրաքանչյուր պետության՝ խաղաղ պայմաններում ապրելու իրավունքը:
- Տարածաշրջանի բոլոր պետությունները պետք է պարտավորվեն պահպանել փոխադարձ հարաբերությունները ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը համապատասխան:
- Տարածաշրջանում պատերազմական իրավիճակի դադարեցում²⁶:

Ելույթի վերջում նախագահին ավելացրեց, թե ինքը չի ժամանել Երուսաղեմ՝ Բարայելի հետ անջատ հաշտություն կնքելու նպատակով, քանի որ նման քայլը չի կարող տարածաշրջանում համընդհանուր խաղաղության երաշխիք լինել²⁷: Իրականում Սադաթը միանգամայն այլ մտադրություն ուներ: Նա ցանկանում էր պարարտ հող ստեղծել՝ Բարայելի հետ երկկիստության եզրեր գտնելու համար:

²⁶ "زيارة السادات لإسرائيل"، وثائق وتعليقات إسرائيلية، بيروت، 1978.

²⁷ Նույն տեղում:

Սադաթի քայլը միանշանակ չընդունվեց առաջին հերթին Եգիպտոսում: Երկրի վարչապետի տեղակալ և արտաքին գործերի նախարար Իսմայիլ Ֆահմին, տեղեկանալով Սադաթի՝ Իսրայել մեկնելու մտադրության մասին, 1977 թ. նոյեմբերի 16-ին հրաժարական տվեց²⁸:

Ինչպես և սպասվում էր, Սադաթի՝ Երուսաղեմ կատարած այցելությունը տարակարծություն առաջացրեց արաբական աշխարհում: Եգիպտոսի հարցում արաբական երկրները բաժանվեցին երեք խմբի: Սիրիան, Իրաքը, Լիբիան, ԵԺՂՀ-ն, Ալժիրը և ՊԱՀ-ը խիստ դատապարտեցին Սադաթի քայլը: Սուդանը, Մարոկկոն և Օմանը՝ այսպես կոչված եգիպտական դաշինքը, չդատապարտեցին Եգիպտոսի նախագահի՝ Երուսաղեմ այցելությունը և շարունակեցին նրան աջակցել: Սառույան Արաբիայի գլխավորությամբ Քուվեյթը, Արաբական Միացյալ Էմիրությունները (ԱՄԷ), Բահրեյնը, Կատարը, Հորդանանը, Եմենի Արաբական Հանրապետությունը (ԵԱՀ), Սոմալին, Ջիբութին, Լիբանանը, Թունիսը և Մավրիտանիան Սադաթի քայլը համարեցին անօրինական, բայց և շարունակում էին նրա հետ պահպանել հարաբերությունները՝ դրսևորելով փոքր-ինչ ավելի զգուշավորություն²⁹:

Արաբական աշխարհում Սադաթի՝ Երուսաղեմ այցելության հետևանքով ձևավորված բևեռացման վերոնշյալ պատկերն ընդհանուր առմամբ պահպանվեց մինչև 1979 թ. մարտը: Այդ ընթացքում արաբական վերոհիշյալ խմբերում տեղի էին ունենում որոշ վերադասավորություններ: Մասնավորապես այդ ընթացքում «երկրորդ» խմբից Մարոկկոն սկսեց հարել «երրորդ» խմբին, իսկ «երրորդից» Սոմալին միացավ «երկրորդ» խմբին³⁰:

²⁸ Герасимов О.Г., Князев А.Г., Египет: десять лет после Насера, М., 1980, с. 42.

²⁹ Taylor A.R., The Arab Balance of Power, Syracuse University Press, 1982, p. 124.

³⁰ Նույն տեղում:

Սադաթի՝ Երուսաղեմ այցելությունը դատապարտելու և նրա հետագա անջատողական գործողությունները կանխելու նպատակով 1977 թ. դեկտեմբերի 2-5-ը Տրիպոլիում (Լիբիա) նախագահ Սուամար Կադդաֆիի անմիջական նախաձեռնությամբ, կայացավ արաբական մի քանի երկրների ղեկավարների հանդիպում³¹: Հանդիպման մասնակից երկրներից Սիրիան, Եմենի Ժողովրդական Դեմոկրատական Հանրապետությունը (ԵԺԴՀ), Լիբիան, Ալժիրը և Պաղեստինի Ազատագրության Կազմակերպությունը (ՊԱԿ) ներկայացված էին նախագահների մակարդակով³²: Հանդիպման մասնակից երկրները դատապարտեցին Կահիրեի քաղաքական ուղեգիծը, որոշեցին դադարեցնել Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական և այլ կարգի շփումները ինչպես միջարաբական, այնպես էլ միջազգային ատյաններում: Այնուհետև որոշվեց արաբական մյուս երկրներից ևս պահանջել մաս կազմել Եգիպտոսի դեմ համաարաբական տանդեմին հասնելու նաև Արաբական պետությունների լիգայում (ԱՊԼ) Եգիպտոսի անդամակցության սառեցմանը, իսկ կազմակերպության գրասենյակը Կահիրեից տեղափոխել մեկ այլ արաբական մայրաքաղաք: Նախատեսվում էր ջանքեր գործադրել սառեցնելու Եգիպտոսի անդամակցությունը միջարաբական մյուս կազմակերպություններին ևս³³: Տրիպոլիի հանդիպման մասնակից երկրները Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ալ-Ասադի և ՊԱԿ-ի ղեկավար Յասեր Արաֆաթի առաջարկով միավորվեցին Տոկունության և հակազդեցության ազգային ճակատում (ՏՀԱՃ): Փաստորեն ՏՀԱՃ-ի անդամ դարձան Սիրիան, ՊԱԿ-ը, Լիբիան, Ալժիրը և ԵԺԴՀ-ն³⁴:

³¹ Statement of The Tripoli Summit Conference JPS, N 27, Vol. 7, Spring, Tripoli, 1978, p.186-188, Jiryuis S., Arab World of the Opposition to Sadat-JPS, N 26, Vol.7, Winter, L., 1978, p. 24.

³² .07.12.1977, *الجهاد، طرابلس*

³³ Jiryuis S., նշվ. աշխ., էջ 23:

³⁴ Կարամանուկյան Շ.Լ., Արաբական Պետությունների Լիգայի դերը արաբական երկրների հակաիմպերիալիստական պայքարում, Եր., 1988, c. 165; The Economist, L., 10.12.1977.

Այս պետություններն այսպես կոչված երեք «ոչ»-երի կողմնակիցներն էին (ոչ Բարայելի ճանաչմանը, ոչ բանակցություններին և ոչ խաղաղությանը): Չնայած այն հանգամանքին, որ Իրաքը հակաեզիպտական խիստ պատժամիջոցների ընդունման եռանդուն կողմնակից էր, այդուամենայնիվ ՏՀԱՃ-ի անդամ չդարձավ, կապված սիրիա-իրաքյան հակասությունների հետ³⁵:

1977 թ. դեկտեմբերի 5-ին, ի պատասխան ՏՀԱՃ-ի կազմավորմանը, Սադաթը հայտարարեց, որ դադարեցնում է դիվանագիտական հարաբերությունները Ճակատի անդամ-երկրների հետ³⁶: Հաջորդ օրը դիվանագիտական հարաբերությունները Եզիպտոսի հետ խզեցին ՏՀԱՃ-ի անդամ բոլոր երկրները³⁷, միևնույն ժամանակ զրկելով նրան Արաբական Ֆեդերատիվ Հանրապետության (ԱՖՀ) նախագահի պաշտոնից³⁸: ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրներն արաբական մյուս պետություններին զգուշացնում էին, որ Սադաթի քաղաքականությանը հետևողները ևս կարժանանան նույն ճակատագրին: Նրանք բոյկոտում էին Եզիպտոսի

³⁵ Иванов В., Межарабская политика Сирии, т. 1, М., 1986, с. 159, Իրաքի պատվիրակը ներկա էր միայն առաջին նիստին: Իրաքը չէր ցանկանում անդամակցել մի կառույցի, որտեղ գերիշխող դիրքեր ուներ Սիրիան: Տրիպոլիի հանդիպումն Իրաքն առաջարկել էր կազմակերպել հենց Իրաքում, սակայն Սիրիան և Լիբիան չէին համաձայնել, ինչը ևս տարածայնության առիթ էր: St u TACC Атлас, No. 49, М., 09.12.1977 с. 41.

³⁶ Моджорян Л.А., Сионизм как форма расовых дискриминаций, М., 1979, с. 206, Հովհաննիսյան Ա., ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտության հանդեպ, Եր., 2001, էջ 23:

³⁷ Валькова Л.В., Ближневосточный конфликт: проблемы урегулирования, М., 1988, с. 25. Դիվանագիտական հարաբերությունները Եզիպտոսի հետ դադարեցրեց նաև Իրաքը, թեպետ ՏՀԱՃ-ի անդամ չէր:

³⁸ Севастьянов Г.Н., Американский экспансионизм, М., 1986, с. 543; Арабский мир: три десятилетия независимого развития, М., 1990, с. 308. ԱՖՀ-ն հիմնվել էր 1971 թ. Բենգազիում Եզիպտոսի, Լիբիայի և Սիրիայի նախագահների հանդիպման ժամանակ: Այն դատապարտված էր քայքայման, չնայած ուղղված էր մասնակից երկրների միջև քաղաքական, տնտեսական և ռազմական ինտեգրացմանը:

քաղաքական և հասարակական այն շրջանակներին, ովքեր Իսրայելի հետ շփումներ ունեին, միևնույն ժամանակ ողջունում էին այն ուժերին, որոնք մերժում էին Սադաթի վարչակարգի քաղաքականությունը:

Հարկ է փաստել, որ ինչքան էլ ՏՀԱԸ-ի անդամ-պետություններն ակտիվ գործեին, հազիվ թե առանց Հորդանանի, Սաուդյան Արաբիայի և Ծոցի միապետությունների Եգիպտոսի մեկուսացումն արաբական աշխարհում ամբողջական կլիներ³⁹: Հետաքրքիր է նաև, որ Սադաթի Երուսաղեմ այցելության հետ կապված Եգիպտոսում անցկացված հարցախույզի տվյալներով հարցվածների 3,4 %-ը կարծում էր, որ այն Եգիպտոսին խաղաղություն կբերեր, իսկ 1,3 %-ը համոզված էր, որ Իսրայելի հետ երկխոսության գնալը կնպաստեր երկրի տնտեսական վիճակի բարելավմանը⁴⁰:

1977 թ. դեկտեմբերի 6-ին Տրիպոլիում կազմավորվեց նաև Համաարաբական Ժողովրդական Կոնգրեսը, որի անդամ դարձան արաբական 17 երկրներից շուրջ 210 քաղաքական, հասարակական կազմակերպությունների և ազատագրական շարժումների ներկայացուցիչներ: Վերոնշյալ կոնգրեսի կազմավորմանը զուգահեռ Սադաթը սկսեց Եգիպտոսում բացահայտ հակապաղեստինյան քաղաքականություն վարել: Նա արգելեց «Պաղեստինի ձայնը» ռադիոկայանի գործունեությունը, Եգիպտոսից արտաքսեց ՊԱԿ-ի պաշտոնական ներկայացուցիչ Աս-Սաուրանին

³⁹ Financial Time, L., 06.12.1977.

⁴⁰ Князев А.Г., նշվ. աշխ., էջ 261; Кудрявцев А., Религиозная ситуация в Египте после Кэмп-Дэвида, Восток и современность, № 1, М., 1982, էջ 12. Եգիպտոսում իշխանության ընդդիմադիր կուսակցությունների մասին մանրամասն տե՛ս Սեյրանյան Դ.Ա., Оппозиционные партии Египта на рубеже 21 века, Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, вып. 5, М., 2002, с. 218.

և նրա օգնականներին: Այս ամենի արդյունքում վերջ դրվեց պաղեստինցիների գործունեությանը Եգիպտոսում⁴¹:

Սադաթի կարգադրությամբ եգիպտական մամուլում սկսվեց արաբ ղեկավարների բուռն քննադատությունը⁴²: Այդ ամենի հետ մեկտեղ Սադաթը հայտարարեց, որ Կահիրե է հրավիրում պաղեստինյան բռնազավթված տարածքների պաղեստինցի վարչական ղեկավարներին՝ քննարկելու Երուսաղեմ կատարած այցից հետո ստեղծված իրավիճակը⁴³:

Եգիպտոսի նախագահն իր այդ քայլով փորձում էր թուլացնել Արաֆաթի դիրքերը՝ պաղեստինյան հարցի լուծման գործում նվազեցնելով նրա դերը: Արաբական աշխարհի և ՊԱԿ-ի կողմից այդ քայլը դիտվեց որպես 1974 թ. ռաբաթյան որոշումների խախտում, որոնց հիման վրա ՊԱԿ-ը Յասեր Արաֆաթի գլխավորությամբ ճանաչվել էր որպես պաղեստինյան ժողովրդի միակ օրինական ներկայացուցիչ⁴⁴: Բռնազավթված Նաբլուս, Թուվկարմա, Հեբրոն և Ջենին քաղաքների քաղաքապետները մերժեցին Սադաթի հրավերը՝ հայտարարելով, որ պաղեստինցիներին կարող էր ներկայացնել միայն ՊԱԿ-ը⁴⁵:

1978թ. փետրվարի 2-3-ը Ալժիրում տեղի ունեցավ ՏՀԱԸ-ի անդամ-երկրների երկրորդ հանդիպումը⁴⁶: Մասնակից երկրներն ընդունեցին քաղաքական Հռչակագիր, որում դարձյալ դատապարտում էին Սադաթի գործողությունները⁴⁷ և հայտարարում

⁴¹ Захаров А., Фомин О., Кэмп-Дэвид: Политика обреченная на провал, М., 1982, с. 76-77.

⁴² 09.12.1977, القاهرة, الأهرام

⁴³ Захаров А., Фомин О., նշվ. աշխ., էջ 77:

⁴⁴ Documents on the Israeli-Palestinian Conflict 1967-1982, Cambridge, USA, 1984, p. 97.

⁴⁵ Захаров А., Фомин О., նշվ. աշխ., էջ 78:

⁴⁶ The Arab World, vol. 65, March-April, 1981, p. 13.

⁴⁷ Հակաեգիպտական քարոզչությունն ուղեկցվում էր նաև ահաբեկչական գործողություններով: 1978 թ. փետրվարի 18-ին Նիկոսիայում պաղեստինցիների կողմից սպանվել էր Սադաթի մտերիմ ընկեր Յու-

էին, որ Մերձավոր Արևելքում իրական խաղաղություն կարելի է ապահովել միայն Իսրայելի կողմից արաբական բռնազավթած տարածքներից հեռանալուց՝ պաղեստինյան անկախ պետության հռչակումից հետո⁴⁸:

Ի տարբերություն ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրների, արաբական մի շարք երկրներ ոչ միայն շարունակում էին պահպանել Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական հարաբերություններ, այլ նաև վերջինիս օգնություն էին տրամադրում⁴⁹: Սաուդյան Արաբիան շարունակում էր օգնություն ցույց տալ Կահիրեին ոչ միայն «Իսրայելի հետ հակամարտության մեջ գտնվող երկրների օգնության» հիմնադրամի ծրագրով, այլ նաև «Եգիպտոսին Օղի երկրների օգնության» հիմնադրամի շրջանակներում⁵⁰:

Հետևելով Իսրայելի հետ մերձեցման իր քաղաքականությանը՝ Սադաթը 1978 թ. սեպտեմբերի 5-17-ը Քեմփ-Դևիդում (ԱՄՆ) Միացյալ Նահանգների նախագահ Ջ. Քարթերի միջնորդությամբ Իսրայելի վարչապետ Մենախիմ Բեգինի հետ ստորագրեց երկու փաստաթուղթ՝ «Շրջանակներ Մերձավոր Արևելքում խաղաղություն հաստատելու համար» և «Շրջանակներ Եգիպտոս-Իսրայելյան հաշտության պայմանագրի ստորագրման համար»⁵¹: Առաջին փաստաթղթի համաձայն՝ պաղեստինյան հարցի կարգավորման նպատակով պետք է բանակցություններ

սուֆ Աս-Սիբային, որը «ալ-Ահրամ» թերթի գլխավոր խմբագիրն էր: Այս մասին տե՛ս Գալի Բ.Բ., *Путь Египта в Иерусалим*, М., 1999, с. 90.

⁴⁸ 05.02.1987, *السفير الجديد*.

⁴⁹ Գևորգյան Գ.Գ., Արաբական աշխարհում Եգիպտոսի մեկուսացման հարցի շուրջ 1970 թ. վերջ - 1980 թ. սկիզբ, Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների, № 2 «608» մայիս-օգոստոս, Եր., 2003, էջ 107:

⁵⁰ Валькова Л.С., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, М., 1987, с. 212. Այդ ֆոնդը հիմնադրվել էր 1976 թ. օգոստոսի 21-ին: Տե՛ս Business Week, N.Y., 16.01.1978.

⁵¹ A Framework for Peace in the Middle East Agreed at Camp David. Office of the White House Press Secretary, Sept., 18. 1978, p. 7; Моджорян Л.А., *Международный сионизм на службе империалистической реакции*, с. 89.

անցկացվեին երեք փուլերով՝ Եգիպտոսի, Իսրայելի, Հորդանանի, իսկ երրորդ փուլից նաև պաղեստինյան ժողովրդի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ: Ընդ որում նախատեսվում էր, որ Հորդանանի և պաղեստինցիների հրաժարվելու դեպքում նրանց փոխարեն բանակցությունները վարելու էր Սադաթը: Հարկ է նշել, որ, համաձայն վերոնշյալ փաստաթղթի, բանակցությունները պետք է ընթանային պաղեստինցիներին ինքնավարություն, այլ ոչ թե անկախություն տալու նպատակով⁵²: Երկրորդ փաստաթղթի համաձայն՝ Իսրայելը և Եգիպտոսը պարտավորվում էին երեք ամսվա ընթացքում հաշտության պայմանագիր ստորագրել, որից հետո երկու երկրների միջև պետք է դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատվեին:

Հատկանշական է, որ քեմֆոնիդյան համաձայնագրերի ստորագրման հաջորդ օրը հրաժարական տվեցին Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Մուհամադ Քամիլը, որը բանակցությունների անմիջական մասնակից էր և Սադաթի մտերիմ ընկերը⁵³, ինչպես նաև պատվիրակության իրավաբանական խորհրդատու, ԱՄՆ-ում Եգիպտոսի դեսպան Նաբիլ Ալ-Արաբին: Պաշտոնանկ արվեց Եգիպտոսի պաշտպանության նախարար գեներալ Ալ-Գամասին⁵⁴: Նշենք, որ Իսրայելի հետ համաձայնության գալու կապակցությամբ եգիպտական բանակում սկսել էին հակաիշխանական թռուցիկներ տարածվել: Նպատակ ունենալով պահպանել բանակի չեզոքությունը՝ Սադաթը պաշտոնանկ արեց նաև մի շարք «կասկածելի» սպաների: Ալ-Գամասիի պաշտոնանկությունը կապված էր այդ իրողության հետ⁵⁵:

⁵² Ibrahim K.M., The Camp David Accords, A Testimony, L., 1986, p. 128; Heikal M.H., Imaginary Peace, Secret Negotiations Between Arabs and Israel, Cairo, 1996, p. 249.

⁵³ Медведко Л.И., К Востоку и Западу от Суэца, М., 1980, с. 286.

⁵⁴ Медведко Л.И., Этот Ближний бурлящий Восток, М., 1985, с. 260.

⁵⁵ Юрченко В.П., Армия и власть в Египте, Армия и власть на Ближнем Востоке, М., 2002, с. 11.

Քեմփ-Դևիդում Իսրայելի հետ համաձայնության գալուց հետո Սադաթն իր պատվիրակության հետ ժամանեց Մարոկկո, սակայն Եգիպտոսի նախագահի՝ թագավոր Հասանից աջակցություն ստանալու հույսերը չարդարացան: Ավելին, ըստ նախնական պայմանավորվածության, Ռաբաթ չէր ժամանել Հորդանանի թագավոր Հուսեյնը: Վերջինս դժգոհ էր, որ առանց իր հետ համաձայնեցնելու՝ Սադաթը բանակցությունների ընթացքում նշել էր, որ Հորդանանը ևս համաձայն կլինի եգիպտա-իսրայելյան համաձայնագրերի համատեքստին⁵⁶:

Քեմփդևիդյան համաձայնագրերի ստորագրմանը հաջորդեց 1978 թ. սեպտեմբերի 20-23-ը Դամասկոսում ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրների երրորդ հանդիպումը, որի մասնակիցները պահանջեցին արաբական երկրներից դատապարտել Եգիպտոսին և միանալ ՏՀԱՃ-ի կողմից իրականացվող պատժամիջոցներին⁵⁷: Քեմփդևիդյան համաձայնագրերը դատապարտեց նաև ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Կ. Վալդիայմը⁵⁸: Քեմփդևիդյան համաձայնագրերի խիստ դատապարտմամբ հանդես եկավ նաև ԽՍՀՄ-ը՝ հայտարարելով, որ այն սպառնում է տարածաշրջանում իրական խաղաղության հաստատմանը⁵⁹: Քեմփդևիդյան համաձայնագրերի քննարկման նպատակով Իրաքի նախագահ Ալ-Բաքրի նախաձեռնությամբ 1978 թ. նոյեմբերի 2-5-ը Բաղդադում արաբական երկրների գագաթնաժողով գումարվեց, որին չէին մաս-

⁵⁶ Гали Б.Б., նշվ. աշխ., էջ 182-185:

⁵⁷ Աս-Սաուրա, Դամասկոս, 22.09.1978; Халилов В.Х., От плана Роджерса к Кэмп-Дэвиду, Ташкент, 1983, с. 137. Քեմփդևիդյան համաձայնագիրը դատապարտեց նաև Իրաքը, թեպետև վերջինս ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկիր չէր: Տե՛ս Հովհաննիսյան Ն.Հ., Իրաքի դիրքորոշումը պաղեստինյան պրոբլեմի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 14, Եր., 1987, էջ 105:

⁵⁸ Правда, М., 23.11.1978.

⁵⁹ Правда, М., 23.09.1978.

նակցում միայն Եգիպտոսը, Մուդանը, Օմանը և Մոմալին⁶⁰:

Հանդիպման մասնակից տասը երկրներ՝ Իրաքը, Սիրիան, ԵԺՂՀ-ն, Հորդանանը, Քուվեյթը, Լիբանանը, ԱՄԷ-ն, Կատարը, Բահրեյնը, Մավրիտանիան և ՊԱԿ-ը ներկայացված էին նախագահների մակարդակով⁶¹: Գազաթնաժողովի մասնակից ՏՀԱԸ-ի անդամ-երկրները դարձյալ կոչ էին անում խստագույնս դատապարտել Սադաթին և կյանքի կոչել Տրիպոլիում 1977 թ. Դեկտեմբերին ՏՀԱԸ-ի անդամ-երկրների կողմից ընդունված որոշումները⁶²: Արաբական բոլոր երկրները դատապարտեցին Սադաթի անջատողական ուղեգիծը, սակայն պատժամիջոցներին միանալու հարցում Ռիադը և Օոգի մնացած միապետությունները բացասական դիրքորոշում ընդունեցին: Մասնակիցները Եգիպտոսի հանդեպ պատժամիջոցների ընդունման հարցում չէին կարողանում ընդհանուր համաձայնության գալ⁶³:

Օոգի միապետությունները Սաուդյան Արաբիայի գլխավորությամբ, կարևորելով Կահիրեի տեղն ու դերը տարածաշրջանում և նպատակ ունենալով հետ պահել Սադաթին Իսրայելի հետ համաձայնության գալու հետագա քայլերից, 1978 թ. Նոյեմբերի 6-ին Կահիրե գործուղեցին Լիբանանի վարչապետ Մալիմ Հուսին⁶⁴: Սակայն Սադաթը հրաժարվեց ընդունել բանագնացին, և վերջինս մի քանի ժամ Կահիրեի օդանավակայանում անցկացնելուց հետո ձեռնունայն վերադարձավ⁶⁵:

⁶⁰ Караманукян Ш.Л., Место арабской лиги в международных отношениях, Проблемы Современной Советской Арабистики, Ер., 1988, с. 253.

⁶¹ Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока, М., 1984, с. 242.

⁶² "Le Figaro", 13.12.1978, Օգտագործված է ըստ՝ Горбатов О., Черкасский Л., Борьба СССР за обеспечение прочного и справедливого мира на Ближнем Востоке, М., 1980, с. 222.

⁶³ Գևորգյան Գ.Գ., Արաբական աշխարհում Եգիպտոսի մեկուսացման հարցի շուրջ, էջ 108:

⁶⁴ 06.11.1978, الكويت, الكياس

⁶⁵ 29.11.1978, عمان, الشهاب, 06.11.1978, السفير, بيروت

Սալիմ Հոսի առաքելության ձախողումից հետո Սադաթին Իսրայելի հետ համաձայնության գալուց հետո պահելու նպատակով պահպանողական վարչակարգերը ևս մեկ քայլ ձեռնարկեցին՝ առաջարկելով Կահիրեին 5 մլրդ դոլար անվերադարձ օգնություն, եթե վերջինս հրաժարվի քեմիդնիդյան համաձայնագրերից⁶⁶։ Սակայն Սադաթը մերժեց նաև այս առաջարկը։ Ըստ պաղեստինյան գործիչ Յ.Ա. Ռաբբոյի՝ Սադաթի այդ քայլը հիասթափեցրեց արաբական այն երկրներին, որոնք դեռ շարունակում էին խոչընդոտել հակաեգիպտական պատժամիջոցների կիրառումը⁶⁷։ Գագաթնաժողովի մասնակից երկրներն իրենց եզրափակիչ հռչակագրում որոշեցին միաձայն իրագործել Տրիպոլիում 1977 թ. մշակված և Եգիպտոսի դեմ ուղղված պատժամիջոցները, եթե Սադաթը ստորագրեր եգիպտա-իսրայելյան հաշտության պայմանագիրը⁶⁸։ Ի հակակշիռ Եգիպտոսի՝ որոշվեց ստեղծել Իսրայելին անմիջական դիմակայող երկրների օգնության հիմնադրամ՝ «Հորդանան, Սիրիա և ՊԱԿ», որը պետք է ֆինանսավորեին Սաուդյան Արաբիան, Լիբիան, Իրաքը, Ալժիրը, Քուվեյթը, ԱՄԷ-ն և Կատարը⁶⁹։

Քեմիդնիդյան համաձայնագրերը 1979 թ. փետրվարին դատապարտեց նաև Իսլամական աշխարհի լիգան (ԻԱԼ)⁷⁰, որի քարտուղար Մուհամմադ Ալի Ալ-Հարաքանիի կողմից պատրաստված համապատասխան փաստաթղթում խիստ քննադա-

⁶⁶ Зверева Л., Некоторые итоги экономического бойкота Египта с арабскими странами, Народы Азии и Африки, М., 1981, № 4, с. 110.

⁶⁷ Parker T., The Road to Camp David. U.S. Negotiating Strategy towards the Arab-Israeli Conflict, N.Y., 1989, p. 136.

⁶⁸ 06.11.1978, العراق, بغداد.

⁶⁹ Tibi B., Conflict and War in the Middle East: from interstate War to new Security, N.Y., 1989, p. 142.

⁷⁰ ԻԱԼ-ը հիմնվել է 1962 թ. Սաուդյան Արաբիայում, նստավայրը գտնվում է Մեքքայում։ ԻԱԼ-ը ֆինանսական մեծ կարողություն ունի և իսլամական աշխարհում զբաղվում է տարբեր ծրագրերի իրականացմամբ։

տության էր ենթարկվում Իսրայելի հետ կապված ցանկացած անջատողական քաղաքականություն⁷¹:

Արդարացի լինելու համար պետք է փաստել, որ քեմփդնիդյան համաձայնագրերը դատապարտվել էին ոչ միայն արաբական այսպես կոչված առաջադեմ վարչակարգ ունեցող երկրների, այլ նաև իսրայելական որոշ քաղաքական ուժերի կողմից: Օրինակ, երբ ստորագրվեց եգիպտա-իսրայելական հաշտության պայմանագիրը, իսրայելական մի շարք աջ խմբավորումներ ընդհանրապես մերժեցին պաղեստինյան ինքնավարության գաղափարը և, միավորվելով «Գուշ Էմունիմ» դաշինքի ղեկավարության հետ, 1979 թ. հոկտեմբերի 8-ին հիմնեցին ազգային նոր ծայրահեղական «Թեհիա» («Վերածնունդ») խմբավորումը: Խմբավորումը հայտարարեց, որ պայքարելու է 1967 թ. գրավված տարածքների, այդ թվում՝ Միևայ թերակղզու լիակատար անեքսիայի և քեմփդնիդյան ամոթալի համաձայնագրերից հրաժարվելու համար⁷²:

Չնայած այն հանգամանքին, որ Բաղդադի գազաթնաժողովի մասնակից պահպանողական վարչակարգերն արտաքուստ կոդմ էին ընդունված հակաեգիպտական որոշումներին, իրականում փորձում էին դրանք շրջանցել:

1978 թ. վերջին Քուվեյթը, Աբու Դաբին, ՕՊԵԿ-ը և Արաբական արժույթային հիմնադրամը Եգիպտոսին տրամադրեցին միայն 56,1 մլն դոլար վարկ⁷³: Մեր կարծիքով տվյալ դեպքում օգնության չափը դեր չէր խաղում, այլ կարևորն այն էր, որ այդ երկրները ցանկանում էին Կահիրեին ցույց տալ, որ իրենք դեռ շարունակում էին Եգիպտոսի կողքին մնալ:

⁷¹ Шарилов Р.М., Панисламизм сегодня: идеология и практика Лиги Исламского Мира, М., 1986, с. 107.

⁷² Смирнов В.Ю., Политические партии Израиля и национальное самоопределение арабского народа Палестины, Народы Азии и Африки, № 5, М., 1980, с. 46.

⁷³ Нефтедоллары и Социально-экономическое развитие стран Ближнего и Среднего Востока, М., 1979, с. 15-116.

Բաղդադի գազաթնաժողովից հետո՝ 1978 թ. նոյեմբերին, Սադաթը, փորձելով եգիպտահարայելական հաշտության պայմանագրի հարցի շուրջ համաձայնության եզրեր գտնել Էո-Ռի-յադի հետ, Սաուդյան Արաբիա գործուղեց իր հատուկ բանագնացին: Վերջինիս նույնպես հրաժարվեցին ընդունել⁷⁴: Մինևս ժամանակ անհաջողության մատնվեցին նաև ամերիկյան բանագնաց Վենսի մաքոբային քայլերը, որոնք նպատակ ունեին ներքաշելու արևմտամետ կողմնորոշում ունեցող արաբական մյուս երկրներին քեմիդևիդյան համաձայնագրերի մեջ: աղբյուր

Անտեսելով քեմիդևիդյան համաձայնագրերի առկայությունը՝ 1979 թ. փետրվարին Քուվեյթում գումարվեց ԱՊԼ-ի արտահերթ նիստը, որին հրավիրվել էր նաև եգիպտական պատվիրակությունը: Քուվեյթը նախապես երաշխավորել էր Եգիպտոսի պատվիրակության անվտանգությունը⁷⁵: ԱՊԼ-ի արտահերթ նիստի օրակարգում «Հյուսիսային Եմենի դեմ Ադենի ագրեսիայի» հարցն էր⁷⁶:

Չնայած արաբական իսլամական աշխարհում ձևավորված խոչընդոտներին Սադաթը, այնուամենայնիվ, ընտրեց Իսրայելի հետ համաձայնության հասնելու ճանապարհը՝ 1979 թ. մարտի 26-ին Վաշինգտոնում Քարթերի միջնորդությամբ Բեզինի հետ ստորագրելով քեմիդևիդյան համաձայնագրերով նախատեսված եգիպտահարայելական հաշտության պայմանագիրը⁷⁷:

Պայմանագրի առաջին հոդվածի համաձայն Իսրայելի և Եգիպտոսի միջև դադարում էր պատերազմական վիճակը, այնուհետև Իսրայելը պարտավորվում էր երեք տարվա ընթացքում գորքերը դուրս բերել Միսայից: Պայմանագրի ստորագրման օրից սկսած, ինը ամիսների ընթացքում, երկու երկրների միջև պետք է հաստատվեին դիվանագիտական, տնտեսական և մշակութային

⁷⁴ 14.11.1978, الوطن، القاهرة

⁷⁵ Гали Б.Б., նշվ. աշխ., էջ 227:

⁷⁶ Նույն տեղում:

⁷⁷ The Egyptian-Israeli Peace Treaty, United States Policy Statement Series, 1979, The White House, Monday, March 26, 1979, p. 21.

հարաբերություններ: Իսրայելական նավերը Սուեզի ջրանցքով ազատ նավարկելու իրավունք էին ստանում, իսկ Եգիպտոսը պարտավորվում էր շուկայական գներից ցածր գնով նավթ տրամադրել Իսրայելին: Այս ամենի կատարումը երաշխավորում էր ԱՄՆ-ը: Մի քանի ամիս անց Եգիպտոսի Ժողովրդական ժողովը ձայների 99 %-ով վավերացրեց եգիպտա-իսրայելյան հաշտության պայմանագիրը⁷⁸: Պայմանագրի ստորագրումից մեկ ամիս անց՝ 1979 թ. ապրիլի 28-ին, երբ այն ուժի մեջ մտավ, սկսվեցին պաղեստինյան ինքնավարության վերաբերյալ եգիպտա-իսրայելական բանակցությունները:

1979 թ. մարտի 27-31-ը Բաղդադում կայացավ արաբական երկրների արտաքին գործերի, նավթային հարցերով, ինչպես նաև տնտեսական կառույցների նախարարների հանդիպում⁷⁹: Հանդիպմանը ներկա էին արաբական բոլոր երկրների և ՊԱԿ-ի ներկայացուցիչները: Բացակայում էին միայն Եգիպտոսի ներկայացուցիչները:

Հանդիպմանը որոշվեց. Ճիշտ կլինի հենց հոչակագրի տեքստը ունենալ.

1. Դադարեցնել Եգիպտոսի անդամակցությունն ԱՊԼ-ում և նրա բոլոր մասնագիտացված՝ շուրջ 140 կառույցներում: Կազմակերպության նստավայրը Կահիրեից տեղափոխել Թունիս: ԱՊԼ-ի գլխավոր քարտուղարի պաշտոնում եգիպտացի Մահմուդ Ռիյադին փոխարինեց թունիսցի Շազլի Բլիբին: Դադարեցնել Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական բոլոր հարաբերությունները: Կահիրեից Ամման տեղափոխել Արաբական տնտեսական և սոցիալական խորհրդի նստավայրը:

⁷⁸ Арабская Республика Египет, էջ 97.

⁷⁹ Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, политика, ислам, էջ 149-150; Киселев В.И., Палестинская проблема и ближневосточный кризис, Киев, 1981, с. 155.

2. Դադարեցնել եգիպտական կառավարությանը ֆինանսական և տեխնիկական օգնության տրամադրումը⁸⁰, տարբեր վարկերի և պարտատոմսերի հատկացումը ինչպես պետական, այնպես էլ միջարաբական հիմնադրամի շրջանակներում⁸¹: Դադարեցնել եգիպտական կառավարության կողմից թողարկված տարբեր տեսակի արժեթղթերի ձեռքբերումը: Դադարեցնել Եգիպտոսի անդամակցությունը Միջարաբական ներդրումային բանկում և Արաբական արժույթային հիմնադրամում:
3. Սառեցնել Եգիպտոսի անդամակցությունը Նավթարդյունաբերող արաբական երկրների կազմակերպությունում՝ ՕԱՊԵԿ-ում: Հրաժարվել Սադաթի կառավարությանը նավթ և նավթամթերք մատակարարելուց: Նավթ տեղափոխող արաբական երկրներին արգելել եգիպտական նավթ տեղափոխել, իսկ արաբական նավաշինարարական դոկերին արգելել եգիպտական նավեր վերանորոգել:
4. Դադարեցնել օդային հաղորդակցությունը Եգիպտոսի հետ: Բոյկոտել եգիպտական այն կազմակերպությունները, որոնք համագործակցում էին Իսրայելի հետ: Դադարեցնել Եգիպտոսի անդամակցությունն Արաբական պետությունների միջխորհրդարանական միությունում⁸²:

⁸⁰ Кукушкин В.Ю., Экономический рост и проблемы накопления, Страны Северной Африки, М., 1986, с. 112.

⁸¹ Зверева Л.С., Основные тенденции внешнеэкономических связей, Страны Северной Африки, М., 1984, с. 183.

⁸² Араслы Э.Г., Межарабские экономические отношения в 60-70-е годы, М., 1985, с. 165; Зверева Л., Некоторые итоги экономического бойкота Египта с арабскими странами, էջ 111; Андреасян Р.Н., Нефть и арабские страны в 1973-1983 гг., М., 1990, с. 154; Գևորգյան Գ.Գ., Արաբական աշխարհում Եգիպտոսի մեկուսացման հարցի շուրջ, նշվ. աշխ., էջ 109: Новейшая история арабских стран Азии, М., 1989, с. 345; Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, политика, ислам, էջ 111.

Արաբական բոլոր երկրները, բացի Օմանից, Սուդանից և Սոմալիից, միացան այդ որոշումներին և 1979 թ. ապրիլ-մայիս ամիսների ընթացքում խզեցին Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները⁸³: Համաձայն Վերակառուցման և զարգացման միջազգային բանկի տվյալների՝ Եգիպտոսը զրկվեց արաբական երկրների կողմից տարեկան տրամադրվող 2,7 մլրդ դոլար օգնությունից⁸⁴:

Նպատակ ունենալով ամբողջացնել Եգիպտոսի քաղաքական մեկուսացումն արաբական աշխարհում՝ 1979 թ. մայիսի 8-12-ը Ֆեսում Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպության ԻԿԿ-ի (այժմ՝ Իսլամական համագործակցության կազմակերպություն) անդամ-պետությունների հանդիպմանը Սաուդյան Արաբիայի նախաձեռնությամբ որոշում ընդունվեց սառեցնել Եգիպտոսի անդամակցությունն իսլամական աշխարհի այդ հեղինակավոր կազմակերպությունում ևս⁸⁵: ԻԿԿ-ում Եգիպտոսի անդամակցությունը սառեցնելու հարցում միասնական չէին Աֆրիկայի մուսուլմանական երկրները: Հանդիպման մասնակից աֆրիկյան վեց պետություններ՝ Սենեգալը, Գաբոնը, Գամբիան, Նիգերը, Վերին Վոլտան և Գվինեա Բիսաուն, հայտարարեցին, որ իրենք այդ հարցում դեռ չեն հստակեցրել իրենց դիրքորոշումը⁸⁶: Հակաեգիպտական պատժամիջոցների շրջանակներում Էո-Ռիյադը հրաժարվեց ԱՄՆ-ին վճարել 525 մլն դոլար՝ Եգիպտոսին 50 ռեակտիվ «Ֆ-5» տիպի կործանիչներ տրամադրելու նպատա-

⁸³ Владимиров В., Цена американской "помощи", Азия и Африка сегодня, № 7, М., 1983, с. 8.

⁸⁴ Арабская Республика Египет, էջ 97.

⁸⁵ Krämer G., Ägypten unter Mubarak: Indentität und nationales interesse, Baden-Baden, 1986, S. 1644; Le Monde, 14.05.79, Օգտագործված է ըստ՝ Арабский мир, նշվ. աշխ., Кудрявцев А.В., Исламский мир и палестинская проблема, М., 1990, с. 103.

⁸⁶ Жданов Н.В., Игнатенко А.А., Ислам на пороге 21 века, М., 1989, с. 260; Меркулов К.А., Ислам в мировой политике и международных отношениях, М., 1982, с. 209.

կով⁸⁷: 1979 թ. հուլիսի 4-ին Բ. Ղալին ժամանեց Մոնրովիա (Լիբերիա)՝ մասնակցելու Աֆրիկյան միասնության կազմակերպության (ԱՄԿ) գազաթնաժողովին, որտեղ պետք է քննարկվեր Եգիպտոսի անդամակցության դադարեցման հարցն այդ կազմակերպությունում: Առաջին մի քանի նիստերին Եգիպտոսի դատապարտմամբ հանդես եկան Անգոլան, Մոզամբիկը, Կոնգոն, Մալին և Բենինը: Մի փոքր ավելի մեղմ դիրքորոշմամբ հանդես եկավ Նիգերիան: Հուլիսի 15-ին Մոնրովիա ժամանեց նաև Սադաթը⁸⁸: Երկարատև բանավեճերից հետո Եգիպտոսին ի վերջո հաջողվեց պահպանել իր անդամակցությունը ԱՄԿ-ում⁸⁹:

Հակառակ այն հանգամանքին, որ արաբական երկրների մեծ մասը հակաեգիպտական դիրքորոշում ուներ, ինչը հանգեցրել էր Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական կապերի խզմանը և ԱՊԼ-ում ու ԻԿԿ-ում Եգիպտոսի անդամակցության դադարեցմանը, այնուամենայնիվ, արաբական որոշ երկրներ շարունակում էին զգուշությամբ մոտենալ Եգիպտոսի քննադատությանը:

1979 թ. մարտից մինչև 1980 թ. վերջը Եգիպտոսի հանդեպ արաբական երկրների դիրքորոշումը հետևյալն էր.

1. ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրները՝ Սիրիան, Լիբիան, Ալժիրը, Եժդէ-ն, ինչպես նաև ՊԱԿ-ը, ծայրահեղ անհանդուրժողական կեցվածք էին ընդունել: Նրանց միացել էր նաև Լիբանանը, որը սակայն ՏՀԱՃ-ի անդամ-պետություն չէր:

⁸⁷ Захаров А., Фомин О., նշվ. աշխ., էջ 130:

⁸⁸ Եգիպտոսի նախագահը նախքան իր ելույթը հանդիպել էր Գաբոնի, Տանզանիայի, Բուրունդիի, Կամերունի, Սենեգալի, Գվինեայի և Նիգերիայի նախագահների հետ: Սադաթի հանդիպումը նրանց հետ կանխորոշեց աֆրիկյան երկրների դրական դիրքորոշումը Եգիպտոսի հարցի քննարկման նիստի ընթացքում: Մանրամասն տե՛ս Գալի Բ.Բ., նշվ. աշխ., էջ 296:

⁸⁹ Նույն տեղում:

2. Եզիպտական դաշինքը՝ Սուդանը, Օմանը, Մարոկկոն և Սոմալիին, շարունակում էր սատարել Սադաթի քաղաքականությանը:
3. Չափավոր մոտեցում ունեցող երկրներն էին Սաուդյան Արաբիան, Հորդանանը, Իրաքը⁹⁰, Քուվեյթը, ԱՄԷ-ը, Բահրեյնը, Կատարը և ԵԱՀ-ն, որոնք պահպանում էին շփումները Եզիպտոսի հետ (բացի Իրաքից):
4. Չեզոք դիրքորոշում ունեին Թունիսը, Մավրիտանիան, Ջիբուտին, որոնք ձեռնպահ էին մնում Սադաթի քաղաքականության քննադատությունից⁹¹:

Եզիպտա-իսրայելյան հաշտության պայմանագիրը դատապարտեցին նաև Իսրայելի և արաբական երկրների կոմունիստական կուսակցությունները⁹²: Եզիպտոսը փորձում էր պահպանել նաև իր անդամակցությունը Չմիացած երկրների շարժման կազմակերպությունում: Այդ նպատակով 1979թ. օգոստոսի 26-ին Բ. Ղալին մեկնեց Հավաննա՝ մասնակցելու օգոստոսի վերջին կայանալիք Չմիացած երկրների շարժման վեցերորդ զագաթնաժողովին⁹³: Կուբայում հանդիպելով երկրի նախագահ Իսիդորո Մալմերկայի հետ՝ Ղալին նշեց, որ Հավաննան, լինելով նախագահող երկիր, շատ բան կարող է անել կազմակերպությունում Եզիպտոսի դիրքերը պահպանելու ուղղությամբ⁹⁴:

Կազմակերպությանը Եզիպտոսի անդամակցության դադարեցման հարցի քննարկման ժամանակ Կահիրեին եռանդուն սատարեցին Ջաիրը, Տոգոն, Լիբերիան, Ջամբիան, Կոտ Դիվուարը, որոնց միացան նաև Նեպալը, Սինգապուրը, Պերուն և

⁹⁰ Իրաքի՝ Եզիպտոսի հանդեպ ավելի մեղմ դիրքորոշում ունենալը պայմանավորված էր 1980 թ. սեպտեմբերին սկսված իրաքա-իրանյան պատերազմով:

⁹¹ Taylor A.R., նշվ. աշխ., էջ 124:

⁹² Правда, М., 13.05.1979.

⁹³ Артемьев П., Подлинные и мнимые друзья движения неприсоединения, М., 1982, с. 85.

⁹⁴ Նույն տեղում:

Արգենտինան, իսկ Սուդանը, Մալին, Հարավսլավիան և Հնդկաստանը քվեարկության ժամանակ ձեռնպահ մնացին: Եգիպտոսի օգտին քվեարկել էր նաև Մարոկկոն՝ հակադրվելով Սիրիային և Իրաքին: Այդպիսով, Եգիպտոսին հաջողվեց պահպանել իր անդամակցությունն այդ կազմակերպությանը, ինչը պայմանավորված էր աֆրիկյան երկրների և Ֆիդել Կաստրոյի գործոնով: Հաշվի առնելով մի շարք հանգամանքներ՝ Ֆիդել Կաստրոն չցանկացավ, որ Եգիպտոսի նկատմամբ «հաշվեհարդարը» տեղի ունենար Կուբայում և հենց իր՝ Կաստրոյի նախագահած նիստին⁹⁵:

1979 թ. դեկտեմբերի 6-ին եգիպտա-իսրայելական հաշտության պայմանագիրը դատապարտեց նաև ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեան⁹⁶: 1981 թ. մայիսի 18-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն մերժեց նաև Եգիպտոսին Սինայում միջազգային ուժեր տեղակայելու խընդրանքը: Սինայում տեղակայվեցին միայն ԱՄՆ-ի, Ֆիջիի, Կոլումբիայի և Ուրուգվայի ստորաբաժանումները: Լատինական Ամերիկայի գորքերի տեղակայումը Սինայում Ղալիի՝ Հարավային Ամերիկա առաքելության արդյունքն էր, քանի որ Եգիպտոսին շատ ավելի անհրաժեշտ էր Սինայում միջազգային գորքերի առկայության ապահովումը, քանի որ հակառակ դեպքում միայն ամերիկյան գորքերի տեղաբաշխումը Սինայում կարող էր խորացնել Եգիպտոսի մեկուսացումն արաբական աշխարհում⁹⁷:

Առաջին հայացքից բավականին խիստ թվացող հակա-եգիպտական պատժամիջոցները պետք է ըստ էության արաբական աշխարհում փակուղու մեջ դնեին Կահիրեին: Մակայն, հակառակ այս ամենին, հակաեգիպտական պատժամիջոցներն

⁹⁵ Гали Б.Б., նշվ. աշխ., էջ 304-322, Новое время, М., № 38, 1979.

⁹⁶ Захаров А., Фомин О., նշվ. աշխ., էջ 174:

⁹⁷ Հետագայում Սինայում տեղակայված գորքերի կազմը համալրվեց Ավստրալիայի, Կոլումբիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Նիդեռլանդների, Նոր Զելանդիայի ստորաբաժանումներով: Միջազգային ուժերը այդպես էլ չփոխարինվեցին ՄԱԿ-ի գործադիրներով: Մանրամասն տե՛ս Ghali B.B., Egypt's Road to Jerusalem, Cairo, 1998, p. 415.

արաբական մի շարք երկրների, մասնավորապես Սաուդյան Արաբիայի գլխավորած Օոգի միապետական իշխանությունների կողմից չէին իրականացվում:

Բաղդադի՝ 1979 թ. խորհրդաժողովին ընդունված հակա-եգիպտական որոշումների արդյունքում երկիր ներմուծվող արաբական կապիտալը զգալի նվազեց, բայց չդադարեց⁹⁸: Հակա-եգիպտական պատժամիջոցների մասնակի լինելու մասին վկայում է այն փաստը, որ 1979 թ. ապրիլին Քուվեյթում ՕԱՊԵԿ-ի անդամ-երկրների հանդիպմանը չընդունվեց Իրաքի, Սիրիայի, Ալժիրի և Լիբիայի առաջարկը՝ Եգիպտոսի դեմ բոյկոտը տարածել նաև Սուեզի ջրանցքի և Սուեզ-Ալեքսանդրիա (ՍՈՒՄԵԴ) նավթամուղի վրա⁹⁹: Հարկ է նշել, որ ՍՈՒՄԵԴ նավթամուղով անցնող նավթի 80 %-ը պատկանում էր Էո-Ռիյադին, որի մի մասը կազմում էին արաբական երկրների վճարումները, 1980 թ. կազմեց 660 մլն դոլար¹⁰⁰: Անտեսելով համաարաբական նշանակություն ստացած հակաեգիպտական որոշումները՝ Սաուդյան Արաբիան շարունակում էր պահպանել օդային կապը Եգիպտոսի հետ, չէր սառեցրել եգիպտական բանկերում պահվող 1 մլրդ դոլարի հասնող իր ավանդները, չէր արտաքսել իր երկրում ներգրավված եգիպտական աշխատուժը, չէր արգելել իր քաղա-

⁹⁸ Mc Dermott A., Egypt, Middle East Review 1983, 9th ed., Saffron Walden (England), 1987, p. 156.

⁹⁹ Middle East Economic Digest, May, N 22, 30.05.1979, p. 24. ՍՈՒՄԵԴ նավթամուղը 320 կմ երկարությամբ կապում է Սուեզի Օոգի ափին գտնվող Այն-Սուհնա քաղաքը միջերկրածովյան Սիդի-Կրիր նավահանգստի հետ, որը Օոգի շրջանից Եվրոպա տեղափոխվող նավթային կարևորագույն ճանապարհն էր: Այս մասին մանրամասն տե՛ս Состояние и перспективы развития транспорта и хранения нефти в странах Ближнего и Среднего Востока и Африки, М., 1981, с. 17.

¹⁰⁰ Судьбы Социалистической Ориентации в Арабском Мире, М., 1983, с. 766, Horizont, Berlin 1981, № 23, S. 23.

քացիներին Եգիպտոսում անշարժ գույք գնել և իրենց գումարները ներդնել եգիպտական տնտեսության մեջ¹⁰¹:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Եգիպտոսի տնտեսությունը զգալի չափով կախվածություն ուներ արաբական երկրներում աշխատող եգիպտացիների գումարային փոխանցումներից, Օնցի միապետությունները հետամուտ էին, որպեսզի հակաեգիպտական պատժամիջոցները չտարածվեին իրենց երկրներում ներգրավված եգիպտական աշխատուժի վրա¹⁰²: Նշենք, որ 1978 թ. Լիբիայում և Օնցի միապետություններում ներգրավված 1,5-2 մլն եգիպտական աշխատուժի հայրենիք փոխանցած գումարի չափը կազմել էր 1,7 մլրդ դոլար¹⁰³: Արաբական աշխարհում ներգրավված եգիպտական աշխատուժի հայրենիք փոխանցած գումարը 1989-1990 թվականներին կազմել էր 8 մլրդ դոլար և գերազանցել զբոսաշրջությունից, նավթի արտահանումից և Սուեզի ջրանցքի շահագործումից ստացված եկամուտները միասին վերցրած¹⁰⁴: ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրները ևս չէին ցանկանում, որպեսզի Եգիպտոսի դեմ ուղղված պատժամիջոցները տարածվեն նաև եգիպտական աշխատուժի վրա: ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրներում նշվում էին, որ եգիպտացիները չպետք է տուժեին Մադաթի անջատողական քաղաքականության հետևանքով:

1980 թ. փետրվարին Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև տեղի ունեցավ դիվանագիտական ներկայացուցիչների փոխանակում¹⁰⁵:

¹⁰¹ Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, էջ 213, The Financial Times, L., 28.04.80.

¹⁰² Судьбы Социалистической Ориентации в Арабском Мире, էջ 214:

¹⁰³ "The Financial Times", London, 30.07.1979.

¹⁰⁴ Гусаров В.И., Экономическая независимость арабских стран, М., 1993, с. 243.

¹⁰⁵ White Paper on Normalization of Relations between the Arab Republic of Egypt and State of Israel, Cairo, 1984, p. 78; The Christian Science monitor, Boston, 07.02.1980.

Նպատակ ունենալով խստացնել Եգիպտոսի մեկուսացումն արաբական աշխարհում՝ 1980 թ. ապրիլի 12-15-ը Տրիպոլիում կայացավ ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրների չորրորդ հանդիպումը: Մասնակից երկրները որոշեցին Եգիպտոսի հանդեպ կիրառել ԱՊԼ-ի կողմից Իսրայելի հետ համագործակցող երկրների նկատմամբ սահմանված պատժամիջոցները, որոնք նախատեսում էին առևտրական և տնտեսական հարաբերությունների դադարեցում¹⁰⁶: Սակայն, հակառակ այս ամենին, Էո-Ռիյադը շարունակում էր ֆինանսական օգնություն ցույց տալ Սուդանին՝ անտեսելով այն հանգամանքը, որ Խարտումը չէր միացել Եգիպտոսի մեկուսացմանն ուղղված համաարաբական պատժամիջոցներին¹⁰⁷: Նույնիսկ Սիրիան, որը ՏՀԱՃ-ի կազմավորման նախաձեռնողներից էր և առավել անհանդուրժողական դիրքորոշում ուներ Սադաթի հանդեպ, շարունակում էր պահպանել Եգիպտոսի հետ առևտրային հարաբերությունները: 1982 թ. երկու երկրների միջև ապրանքաշրջանառության գումարը կազմել էր 0,5 մլն դոլար¹⁰⁸:

Հաշվի չառնելով, որ Եգիպտոսի անդամակցությունը սանեցված էր ԻԿԿ-ում, 1980 թ. հունիսի 27-ին Իսլամաբադում տեղի ունեցած ԻԿԿ-ի արտահերթ հանդիպմանը Օոցի միապետությունների կողմից հրավիրվել էր նաև Սադաթի կողմից լիազորված պատվիրակությունը: ԻԿԿ-ի նիստին քննարկվում էր Աֆղանստանի հարցը՝ կապված խորհրդային զորքերի՝ այդ երկիր ներխուժման հետ¹⁰⁹:

1980 թ. հունվարի 25-ին Իսրայելը Եգիպտոսին վերադարձրեց Սինայ թերակղզու մի մասը՝ ալ-Արիշը, Ռաս-Մուհամմադ գծից արևմուտք ընկած տարածքի մի հատվածը, որտեղ գտնվում են եգիպտական նավթահանքերը: Նշենք նաև, որ 1979 թ. Նո-

¹⁰⁶ Зверева Л., Некоторые итоги экономического бойкота Египта арабскими странами, էջ 111:

¹⁰⁷ Quandt W., Saudi Arabia in the 1980-s, Washington, 1984, p. 28.

¹⁰⁸ Араслы Э.Г., նշվ. աշխ., էջ 176:

¹⁰⁹ Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, էջ 83-84.

յեմբերին Սադաթը համաձայնել էր Իսրայելին հատկացնել շուկայական գներից ցածր տարեկան 2 մլն տոննա նավթ¹¹⁰:

Արաբական աշխարհում Եգիպտոսի քաղաքական մեկուսացումը ճեղքվեց 1980 թ. սեպտեմբերի վերջին, երբ նույն թվականին սկսված իրաքա-իրանյան պատերազմի հետևանքով Բաղդադը Սադաթից ռազմական օգնություն խնդրեց: Իրաքյան զորքերն անկարող գտնվեցին արագ պարտության մատնել Իրանին, իսկ Բաղդադի սպառազինության պաշարներն անսպառ չէին, ուստի արաբական միակ երկիրը, որը կարող էր համապատասխան քանակությամբ գենք տրամադրել, Եգիպտոսն էր:

1981 թ. սեպտեմբերին Բենգազիում (Լիբիա) հավաքված ՏՀԱՃ-ի անդամ-երկրները Մերձավոր Արևելքում աճող ողջ լարվածությունը բարդեցին ԱՄՆ-ի և Իսրայելի վրա, բայց չնշեցին Եգիպտոսը¹¹¹:

Հակված ենք համարելու, որ՝ Եգիպտոսի մեկուսացումն արաբական աշխարհում ամբողջական չէր, այն թերի էր և վերջապես չկրեց տևական բնույթ: Հաշվի չառնելով եգիպտա-արաբական հարաբերությունների խզման փաստը և այն, որ Եգիպտոսի անդամակցությունը դադարեցվել էր միջարաբական և միջմուսուլմանական մի շարք կազմակերպություններում, արաբական մի խումբ երկրներ Սաուդյան Արաբիայի գլխավորությամբ շարունակում էին կապեր պահպանել Սադաթի վարչակարգի հետ: Ի տարբերություն քաղաքական մեկուսացման՝ Եգիպտոսի տնտեսական մեկուսացումն արաբական աշխարհում շատ ավելի թերի էր կամ գրեթե գոյություն չունեի¹¹²: Չնայած հակա-

¹¹⁰ Z. Bzhezinski, Power and Principe, memoirs of the National Security Adviser, London, 1983, p. 24.

¹¹¹ Journal of Palestine Studies, Vol. XI, Nov., № 2, Winter, 1982, pp. 192-193.

¹¹² Հարկ է նշել, որ Եգիպտոսի նկատմամբ տնտեսական պատժամիջոցները չէին տարածվել արաբական մասնավոր ընկերությունների վրա, որոնց մեծամասնությունը շարունակում էր համագործակցել եգիպտական պետական և մասնավոր ընկերությունների հետ:

եգիպտական տնտեսական պատժամիջոցներին՝ եգիպտա-արաբական առևտրական հարաբերությունները 1979-1982 թթ. գտնվում էին բավականին բարձր մակարդակի վրա: 1979 թ. եգիպտա-արաբական ապրանքաշրջանառությունը կազմեց 409,2 մլն դոլար, 1980 թ.՝ 470,3 մլն դոլար, 1981 թվականին՝ 311,8 մլն դոլար, 1982 թ.՝ 387,8 մլն դոլար¹¹³:

Արաբական երկրները Եգիպտոսի մեկուսացմանն ուղղված պատժամիջոցները չէին տարածել եգիպտացիների և, որն ավելի կարևոր է, արաբական աշխարհում ներգրավված եգիպտական աշխատուժի վրա: Համեմատաբար կարճ ժամանակաշրջանում Եգիպտոսին հաջողվեց վերացնել նաև քաղաքական մեկուսացումը, որը մի կողմից պայմանավորված էր արաբական Արևելքի երկրների զգալի մասում եգիպտական գործոնի կենսունակությամբ և մյուս կողմից՝ Մերձավոր և Միջին Արևելքում և ընդհանրապես «երրորդ աշխարհում» տարբեր քաղաքական անցուղարձերի նկատմամբ Կահիրեի գործուն քաղաքական կեցվածքով:

1.2. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆՈՐ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻ ԶԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ (1980-ԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԿԻԶԲ)

1981թ. հոկտեմբերի 6-ին՝ Կահիրեի արվարձանում ռազմական շքերթի ժամանակ, «ալ-Ջիհադ ալ-Ջադիդ» ծայրահեղ իսլամական խմբավորումը կազմակերպեց Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադաթի սպանությունը¹¹⁴: Հոկտեմբերի 13-ին անցկացված հանրաքվեի արդյունքում նախագահ ընտրվեց փոխնախագահ Մուհամմեդ Հոսնի Մուբարաքը¹¹⁵: Ռազմաօդային ուժերի

¹¹³ International Monetary Fund, Direction of Trade, 1982-1983, L., 1984, p. 21.

¹¹⁴ Игнатенко А.А., Халифы без Халифата, М., 1988, с. 6.

¹¹⁵ Haskins J., Liders of the Middle East, Wash., 1985, p. 128; مبارك، القاهرة، 1991, ص. 9.

հրամանատար գեներալ-մայոր Մուբարաքը 1975 թ. ապրիլի 16-ին Սադաթի կողմից նշանակվել էր փոխնախագահի պաշտոնում՝ փոխարինելով Հուսեյն Աշ-Շաֆիին¹¹⁶: 1981 թ. Հունվարից Մուբարաքը զբաղեցնում էր նաև իշխող ազգային դեմոկրատական կուսակցության գլխավոր քարտուղարի պաշտոնը:

Սադաթի նախագահության վերջին շրջանում լուրջ տարաձայնություններ էին ի հայտ եկել եգիպտական կառավարության վերնախավի և նախագահի միջև: Ինչպես նշում էին լոնդոնյան «Դեյլի թեյեգրաֆ» և իսրայելական «Ջերուսալեմ փոսթ» թերթերը, փոխնախագահ Մուբարաքը փորձում էր վերանայել նախագահի արաբական քաղաքականությունը¹¹⁷: Մուբարաքը գիտակցում էր, որ երկրի արտաքին քաղաքականության միակողմանի արևմտյան կողմնորոշումն Արևմուտք-Արևելք դիմակայության համատեքստում պարզապես կարճատևություն էր, այդ իսկ պատճառով նա մշակեց Եգիպտոսի արտաքին քաղաքական նոր հայեցակարգ, որը հիմնված էր հավասարակշռության սկզբունքի վրա¹¹⁸:

Եգիպտոսի արտաքին քաղաքական հավասարակշռված և պրագմատիկ քաղաքական նոր հայեցակարգի մշակման հեղինակներից էր նաև նախագահի քաղաքական հարցերով գրասենյակի տնօրեն Ուսամա Ալ-Բազը, որը Մուբարաքի հետ առաջ քաշեց «Եգիպտոսի արաբական ընտանիք զգույշ վերադարձի» արտաքին քաղաքական նոր հայեցակարգը¹¹⁹: Եգիպտոսի արտաքին քաղաքական նոր ուղեգիծը հանգում էր հետևյալ սկզբունքներին.

¹¹⁶ Сейранян Б.Г., Хосни Мубарак. Начало политической деятельности, Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, М., 1997, с. 315.

¹¹⁷ Правда, М., 07.01.1981; The Daily Telegraph, L., 06.01.1981.

¹¹⁸ Титоренко В.Е., Формирование внешней политики Египта после Г.А.Насера (1970-1993гг.), М., 1994, с. 221.

¹¹⁹ Арабская Республика Египет, էջ 106

- շարունակել քեմփդեհիդյան համաձայնագրերի շրջանակներում հետամուտ լինել պաղեստինցիների համար անկախ պետականության ստեղծմանը:
- Շարունակել համագործակցությունը ԱՄՆ-ի հետ, վերականգնել հավասարակշռված հարաբերությունները մնացած բոլոր պետությունների և մասնավորապես գերտերություն ԽՍՀՄ-ի հետ:
- Շարունակել Իսրայելի հետ կարգավորման գործընթացը, հաղթահարել արաբական մեկուսացվածությունը և վերականգնել Կահիրեի վճռորոշ դերն արաբական աշխարհում:
- Տարաբնույթ դարձնել Եգիպտոսի տնտեսական օգնության և ֆինանսավորման աղբյուրները:
- Հետևել «Հմիանալու շարժման» քաղաքականության սկզբունքներին և խոչընդոտել ռազմական դաշինքների ստեղծման նախաձեռնությունները¹²⁰:

Սուբարաքն իր գործունեությունը սկսեց եգիպտական մամուլում արաբական երկրների ղեկավարների քննադատությունն արգելելով¹²¹: Ի պատասխան՝ Սաուդյան Արաբիայում հանվեց եգիպտական թերթերի վաճառքի վրա դրված արգելքը¹²²: Դրան հաջորդեց Հորդանանի և Եմենի Արաբական Հանրապետության (ԵԱՀ) կողմից եգիպտական թերթերի վաճառքի վրա դրված արգելքի վերացումը¹²³: Արևմտյան մամուլը նշում էր, որ Եգիպ-

¹²⁰ The Egyptian Point of View on International Issues, Egypt Moves in International Arena, Arab Republic of Egypt, Ministry of Information, Cairo, 1985, p. 19. 22. مبارك، القاهرة، 1991، ص.

¹²¹ Видясов М.Ф., Умеров М.Ш., Египет в последней трети 20 века, М., 2002, с. 100-101.

¹²² The Islamic World Review, L., 1981, № 4, 12, p. 5; TACC Атлас, № 8, 19.02.1982, с. 19.

جور جيورجيان، صياغة الرؤية الجديدة للسياسة الخارجية المصرية في الثمانينات، "أريف"، نوفمبر 2002، عدد 59، ص. 3-6.

¹²³ 12.03.1982. السياسة، الكويت.

տոսի նոր նախագահին ձգտում էր մերձենալ հատկապես Սաուդյան Արաբիայի հետ¹²⁴, քանի որ Էո-Ռիյադը, հակառակ Իսրայելի հետ Եգիպտոսի մերձեցմանը, չէր կարող չկարևորել Կահիրեի տեղն ու դերն արաբական աշխարհում:

1982 թ. Եգիպտոսի և Սաուդյան Արաբիայի միջև ապրանքաշրջանառության գումարային հաշվեկշիռը կազմում էր 138 մլն դոլար՝ գերազանցելով 27,6 անգամ 1970 թ. տվյալները: Արդեն 1983 թ. սկզբին նախատեսվում էր տնտեսական պայմանագիր ստորագրել Սաուդյան Արաբիայի հետ, համաձայն որի՝ Էո-Ռիյադն իր վրա պետք է վերցնեի Եգիպտոսում ինքնաթիռների, հրթիռների, ռադիոլուկացիոն միջոցների արտադրությունը: Ապագա այդ կառույցի ընդհանուր կապիտալը պետք է կազմեր 4 մլրդ դոլար¹²⁵:

Այնուհետև 1982 թ. ստորագրվել էր եգիպտա-քուվեյթյան ընկերության ստեղծման մասին համաձայնագիրը, որը պետք է ֆինանսավորեր Եգիպտոսում հյուրանոցների, բնակելի շենքերի, ավտոկանգառների շինարարությունը: Ընկերության կապիտալի 75%-ը պատկանում էր քուվեյթյան ներդրողին¹²⁶:

Եգիպտոսի նոր նախագահ Մուբարաքը, առաջ քաշելով «Եգիպտոսը բոլորի համար է» կարգախոսը, ի տարբերություն Սադաթի «Եգիպտոսն ամեն ինչից վեր է» կարգախոսի, վերափոխեց արաբական աշխարհում Եգիպտոսի քաղաքականությունը¹²⁷: Քեմփդենիդյան համաձայնագրի շրջանակներում շարունակելով խաղաղության գործընթացը՝ Մուբարաքն իսկապես ցանկանում էր ապահովել պաղեստինցիների մասնակցությունը բանակցություններին:

¹²⁴ The Financial Times, L., 03.12.1981.

¹²⁵ The Islamic World Review, L., 1981, № 4, 12, p.6.

¹²⁶ 21.02.1982, السياسة، الكويت

¹²⁷ 27.04.1982, الأهرام، القاهرة - Георгиев А., Общественно-политическое развитие Египта - проблемы и тенденции, Мировая экономика и международные отношения, № 1, М., 1985, с. 131.

Արաբական աշխարհի հետ մերձեցման եզրագծեր գտնելու նպատակով Մուբարաքը փորձում էր մանևրել նաև քեմիզիդյան համաձայնագրերի շուրջ: Իսրայելի հետ խաղաղության գործընթացը բացահայտ չէր խախտվում¹²⁸: Մուբարաքը հայտարարեց, որ Եգիպտոսը չի պատրաստվում Իսրայելի հետ իր հարաբերությունները զոհաբերել հանուն արաբական աշխարհի և ընդհակառակը¹²⁹:

Մուբարաքը պաշտոնապես հայտարարեց, որ հետևելու է նախորդ նախագահ Սադատի արտաքին քաղաքական ուղեգծին¹³⁰: Ստորագրելով քեմիզիդյան համաձայնագրերը՝ Սադատն իր առջև դրել էր երեք նպատակ՝ վերադարձնել Սինայ թերակղզին, ԱՄՆ-ի հետ հաստատել բազմակողմանի հարաբերություններ և նորովի ներկայանալ արաբական աշխարհում¹³¹, որոնց հետևում էր նաև Մուբարաքը: Նոր նախագահի դեկավարման առաջին շրջանում Եգիպտոսը կարողացավ իրականացնել վերոնշյալ երեք նպատակները:

1982 թ. ապրիլին Իսրայելը վերադարձրեց Սինայ թերակղզին: Սակայն դա չէր խանգարում, որպեսզի Մուբարաքը մերժեր իրեն հասցեագրված՝ Երուսաղեմ այցելության Բեզինի հրավերը¹³²: Երկրի նախագահը կարողացավ նաև բազմաբնույթ դարձնել Եգիպտոսի օգնության աղբյուրները:

Մուբարաքի կողմից երկրի արտաքին քաղաքական հայեցակարգն իսկույն դրական արձագանք գտավ արաբական աշխարհում: 1981 թ. հոկտեմբերի 14-ին Սաուդյան Արաբիայի ներքին գործերի նախարար արքայազն Նաիֆը հայտարարեց, որ

¹²⁸ Гучетль Г., Звягельская И., Поиски путей консолидации, Азия и Африка сегодня, № 4, М., 1988, с. 12.

¹²⁹ .06.05.1982, القاهرة, الأهرام

¹³⁰ Звягельская И., Ближневосточные альтернативы, Азия и Африка сегодня, N 2, М., 1992 էջ 11; Покормяк Н.В., Израиль: курсом милитаризма и агрессии, М., 1982, с. 51.

¹³¹ Звягельская И., Ближневосточные альтернативы, էջ 12:

¹³² Международный ежегодник: политика и экономика, М., 1982, էջ 235:

իր երկիրը լիահույս է, որ բոլոր այն պատճառները, որոնք հանգեցրել էին Եգիպտոսի մեկուսացմանը, շուտով կվերանան:

Որոշ հետազոտողներ գտնում են, որ Մուբարաքի իշխանության իրական ժամանակաշրջանը սկսեց ոչ թե 1981 թ., այլ 1984 թ., երբ առաջին անգամ անցկացվեցին խորհրդարանական ընտրություններ, և Մուբարաքը կարողացավ ամրապնդել իր իշխանությունը¹³³: «Վաշինգթոն փոսթը» գրում էր, որ արդեն 1980 թ. վերջին Եգիպտոսի և Սաուդյան Արաբիայի միջև հարաբերությունների բարելավման միտում էր նկատվել: Նախ, Էռ-Ռիյադը խզեց իր դիվանագիտական հարաբերությունները Լիբիայի հետ, որը հակաեգիպտական դիրքորոշում ուներ, իսկ Կահիրեն պատրաստվում էր ռազմական փորձագետներ ուղարկել Սաուդյան Արաբիա: Էռ-Ռիյադն առաջարկել էր բավարարել դեռ Սադամի՝ Օոցի արաբական երկրներից ռազմական օգնություն ստանալու վերաբերյալ խնդրանքը¹³⁴: Վերջին հանգամանքը բացատրվում էր իրաքա-իրանյան պատերազմի իրողություններով: Իրաքի հարևան արաբական միապետությունները մտահոգ էին, որ Բաղդադի պարտության դեպքում իրենք անմիջականորեն կարող էին կանգնել իրանական զորքերի ներխուժման վտանգի առջև¹³⁵: Մուբարաքը փաստեց, որ թեպետև դիվանագիտական հարաբերությունները բացակայում էին արաբական աշխարհի երկրների մեծամասնության հետ, այնուամենայնիվ Եգիպտոսը գրեթե բոլորի հետ շփումներ էր պահպանում: Բացառություն էր միայն Սիրիան¹³⁶:

1982 թ. մայիսի 25-ին Եգիպտոսի և Եվրոպայի տնտեսական համագործակցության խորհրդի (ԵՏՀ) միջև ստորագրվել էր մի համաձայնագիր, որի համաձայն՝ Եգիպտոսը տարեկան պետք է

¹³³ Tripp Charles, Owen Rojer, Egypt under Mubarak, Routledge, London, and N.Y., 1989, p. 13.

¹³⁴ Washington Post, 04.11.1980; TACC Атлас, № 50, М., 12.12.1980, с. 31.

¹³⁵ Cristians Science Monitor, 19.12.1980; TACC Атлас, № 52, М., 26.12.1980, с. 28.

¹³⁶ TACC Атлас, № 49, М., 03.12.1982, с. 24.

ստանար 150 մլն դոլար օգնություն, որից 76 մլն-ը՝ անվերադարձ¹³⁷։ Եգիպտոսի նախագահն աշխատում էր համաձայնության եզրագծեր գտնել նաև ԱՄՆ-ի և ԵՏՀ-ի առաջ քաշած մերձավորարևելյան կարգավորման նախաձեռնությունների միջև։ Եգիպտոս-ԵՏՀ հարաբերությունների համատեքստում կարևոր տեղ էին զբաղեցնում եգիպտա-ֆրանսիական հարաբերությունները։ Եգիպտոսի նախագահը բարձր էր գնահատում եգիպտա-ֆրանսիական համագործակցությունը, քանի որ արևմտաեվրոպական երկրների շարքում Ֆրանսիան առաջին տեղն էր զբաղեցնում Եգիպտոսի հետ բազմակողմանի հարաբերությունների առկայության տեսանկյունից¹³⁸։ 1982 թ. Ֆրանսիայի հետ ստորագրվեց Եգիպտոսին 1 մլրդ դոլարի արժողությամբ «Միրած-2000» տիպի 20 ռեակտիվ ինքնաթիռներ տրամադրելու վերաբերյալ համաձայնագիրը¹³⁹։

Նպատակ ունենալով վերականգնել իր դիրքերը Չմիացած երկրների շարժման կազմակերպությունում՝ 1982 թ. Սեպտեմբերին Մուբարաքը մեկնեց Հարավսլավիա, իսկ նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսներին պաշտոնական այցելությամբ այցելեց Հնդկաստան¹⁴⁰։ Արդեն 1983 թ. մարտին Մուբարաքը մասնակցեց Չմիացած երկրների շարժման կազմակերպության անդամ-պետությունների և կառավարության ղեկավարների յոթերորդ գագաթնաժողովին։ Այս նույն ժամանակահատվածում գիտամշակութային համագործակցության վերաբերյալ մի շարք համաձայնագրեր ստորագրվեցին ԽՍՀՄ-ի հետ, ինչն արդեն իսկ նշանակում էր, որ կողմերն ունեին ընդհանուր հետաքրքրություններ¹⁴¹։ Որոշում էր կայացվել, որ խորհրդային մասնագետները պետք է վերանորոգման աշխատանքներ իրականացնեին

¹³⁷ Egypt and the European communities, Ministry of Foreign Affairs, Cairo, 1985, p. 42.

¹³⁸ 22.11.1982, السياسة، الكويت

¹³⁹ 20.05.1983, الأهرام الاقتصادي

¹⁴⁰ Ежегодник, М., 1983, с. 252.

¹⁴¹ Ежегодник, М., 1983, с. 251.

Ասուանի ջրամբարտակի վրա¹⁴²: ԽՍՀՄ-ի հետ հարաբերությունների վերականգնումը, սակայն, չէր նշանակում, որ ԱՄՆ-ի հետ ունեցած առանձնահատուկ համագործակցությունը Կահիրեն պետք է դադարեցներ: Ընդհակառակը Մուբարաքը հայտարարեց, որ պահպանելու է ԱՄՆ-ի հետ գոյություն ունեցող հատուկ հարաբերությունները¹⁴³:

Առաջին արաբական պետությունը, որի հետ Եգիպտոսը վերականգնեց դիվանագիտական հարաբերությունները, Հորդանանն էր¹⁴⁴: 1984 թ. սեպտեմբերին երկու երկրների միջև դիվանագիտական ներկայացուցիչների փոխանակում տեղի ունեցավ¹⁴⁵: Նույն թվականին Մուբարաքը վերականգնեց դեռ Սադաթի օրոք՝ 1978 թ., խզված դիվանագիտական հարաբերությունները Կիպրոսի հետ: 1984 թ. Մուբարաքը միակողմանիորեն դադարեցրեց դիվանագիտական հարաբերությունները Սալվադորի և Կոստա Ռիկայի հետ, քանի որ վերջիններս Իսրայելում իրենց դեսպանատները Երուսաղեմ տեղափոխելու մասին որոշում էին ընդունել¹⁴⁶:

1984 թ. վերջին Նյու Յորքում հանդիպելով ԽՍՀՄ-ի արտաքին գործերի նախարար Ա. Գրոմիկոյի հետ՝ Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Աբդել Մազիդը հայտնեց, որ իր երկիրը պատրաստ է վերականգնելու դիվանագիտական հարաբերությունները Մոսկվայի հետ¹⁴⁷: Չգտելով ցույց տալ արաբներին, որ իր քաղաքականությունը զգալիորեն տարբերվում է Սադաթի քաղաքականությունից, Մուբարաքը, ինչպես արդեն նշել ենք, հրաժարվում էր այցելել Իսրայել, նաև այն դեպքում, երբ վարչա-

¹⁴² 16.03.1984, السياسة، الكويت

¹⁴³ Spiegel, № 4, 25.01.1982.

¹⁴⁴ Zu Hasans Besuch president Mubarak, zur Aufnahme diplomaticsher Beziehungen, Bonn, 27.12.1984, S. 41.

¹⁴⁵ Նույն տեղում:

¹⁴⁶ Ежегодник, М., 1985, с. 243.

¹⁴⁷ Նույն տեղում:

պետ Մ. Բեգինն առաջարկում էր պաղեստինյան ինքնավարության մասին բանակցությունները շարունակել Երուսաղեմում¹⁴⁸:

Եգիպտոսի նախագահը պաղեստինյան հարցի հետ կապված նշում էր, որ իր երկիրը միակն է, որն իրական քայլեր է ձեռնարկում՝ պաղեստինցիների համար ինքնավարություն ապահովելու համար, որի նպատակը պաղեստինյան անկախ պետության հռչակումն է¹⁴⁹: Մուբարաքն ընդգծում էր, որ Եգիպտոսի դռները բաց են ցանկացած արաբական երկրի համար, և որ Կահիրեն պատրաստ է քննարկումներ անցկացնելու պաղեստինյան հարցի կարգավորման վերաբերյալ: Նախագահը շեշտում էր՝ չպետք է մոռանալ, որ Եգիպտոսի շնորհիվ է պաղեստինցի փախստականների խնդիրը դարձել ժողովրդի և պետության խնդիր¹⁵⁰:

1982 թ. սեպտեմբերին Մուբարաքը մեկնեց Ռումինիա և Հարավսլավիա՝ նպատակ ունենալով ակտիվացնել նաև Չմիացած երկրների շարժման մասնակից երկրների կողմից գործադրվող ջանքերը պաղեստինյան հարցի լուծման գործում¹⁵¹: 1982 թ. փետրվարին Մուբարաքն այցելեց ԱՄՆ, Անգլիա, Վատիկան և Ֆրանսիա: Հռոմում Մուբարաքը հանդիպեց Լիբանանի նախագահ Ամին ժմայելին, որի հետ քննարկեցին համաարաբական ընդհանուր հարցեր:

1983 թ. մարտին Կահիրեում Մուբարաքը հանդիպեց Չինաստանի վարչապետ Չժաո Յզիյանի հետ: Հանդիպման ընթացքում քննարկվեցին մերձավորարևելյան կարգավորման խնդիրը և Եգիպտոսին Չինաստանի կողմից Ֆ-7 տիպի ինքնաթիռներ տրամադրելու, ինչպես նաև մի շարք այլ հարցեր: Հանդիպման

¹⁴⁸ Mayu, Cairo, 01.02.1982.

¹⁴⁹ TACC Атлас, № 16, М., 16.04.1982, с. 29.

¹⁵⁰ .21.05.1982, الشهاب، عمان - Մուբարաքը նկատի ուներ, որ Կահիրեի շնորհիվ հաջողվել էր միջազգային տարբեր ատյաններում պաղեստինյան հարցը ներկայացնել որպես ժողովրդի ինքնորոշման հարց, այլ ոչ թե փախստականների, ինչին ձգտում էր Բարայելը:

¹⁵¹ TACC Атлас, № 37, М., 10.09.1982, с. 31.

մասնակիցները հայտարարեցին, որ վերոնշյալ հանդիպումը նոր էջ էր եզիպտա-չինական համագործակցության պատմության մեջ¹⁵²:

Եգիպտոսի քաղաքականությունը վերադարձել էր իր ավանդական երեք ուղղություններին՝ արաբական, աֆրիկյան և իսլամական:

1982 թ., երբ Եգիպտոսին հաջողվեց վերադարձնել Սինայ թերակղզին, Մուբարաքին շնորհավորագրեր հղեցին Հորդանանի և Մարոկկոյի թագավորները¹⁵³: Հարկ է նշել, որ վերադարձնելով Սինայը՝ Իսրայելը հրաժարվեց Եգիպտոսին վերադարձնել Սինայ թերակղզու մեկ այլ մասը՝ Թաբայի անկլավը (1 կմ²), որի հետ կապված պատճառաբանում էր, թե Թաբայի հատվածում Թել Ավիվը մի քանի միլիարդի հասնող ներդրում է արել՝ վերածելով այն հանգստյան գոտու¹⁵⁴:

1.3. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԴԻԲՈՐՈՇՈՒՄԸ ԻՐԱԲ-ԻՐԱՆՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԵՎ «ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ» ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ ԱՌԱՋԻՆ ՓՈԻԼԸ (1980-1984 ԹԹ.)

1980 թ. սեպտեմբերին սկսվեց իրաքա-իրանյան պատերազմը: Իրաքի ղեկավարությունը հայտարարել էր, որ Իրանի ղեկավարությունը պաշտպանում է արաբական ազգի շահերը և խոչընդոտում է շիայական հեղափոխության՝ արաբական աշխարհի արտահանելու Թեհրանի փորձերը¹⁵⁵: Դեռևս 1979 թ. Իրանի իսլամական հեղափոխությունից հետո Թեհրանն առաջ քաշեց «Իսլամը սահմաններ չունի» կարգախոսը, որի հիմքում

¹⁵² ТАСС Атлас, № 1, М., 01.01.1984, с. 19.

¹⁵³ ТАСС БПИ, № 100, М., 24.05.1982, с. 41.

¹⁵⁴ ТАСС БПИ, № 15, М., 21.01.1983, с. 28.

¹⁵⁵ Tareg I., Iraq and Iran: Roots of Conflict, Syracuse, Univ.Press, 1982, p. 210.

ընկած էր իրանական հեղափոխական փորձի արտահանումը¹⁵⁶։ Իրանի իսլամական ղեկավարությունը փորձում էր ընդլայնել իր ազդեցությունը Մերձավոր Արևելքում, բայց նախևառաջ այն երկրներում, որոնք ունեին շիայական համայնքներ¹⁵⁷։

Պատերազմից առաջ Իրաքը չէր թաքցնում Իրանին ջախ-ջախելու իր վճռական մտադրությունը։ Իրաքի նախագահ Սադդամ Հուսեյնը հայտարարել էր, որ Իրանի դեմ ակնկալվող պատերազմում Իրաքի ժողովուրդն իր վրա պատմական մեծ առաքելություն է վերցնում և իրականացնում արաբական ազգի առջև ծառացած կարևորագույն խնդիրներից մեկը¹⁵⁸։

Պատերազմը երկու երկրների միջև ընթացավ մի քանի փուլով։ Առաջին փուլը՝ 1980 թ. սեպտեմբեր-1982 թ. մայիս, բնորոշվեց իրաքյան զորքերի որոշակի հաջողությամբ։ Նրանք կարողացան գրավել Իրաքին սահմանակից իրանական Քասրե-Շիրին, Մեհրան, Խորեմշեհր քաղաքները՝ դուրս գալով Աբադան նավթահանքի մոտ¹⁵⁹։ Իրաքի կողմից գրավված իրանյան տարածքը կազմում էր 20 հազար քառ. կմ¹⁶⁰։

Պատերազմի առաջին փուլում ձախողվեց իրաքյան կառավարության՝ պատերազմում կայծակնային հաղթանակ տանելու ծրագիրը, որին ապավինում էր Սադդամը՝ հաշվի առնելով Իրանի ներսում գոյություն ունեցող տնտեսական և քաղաքական քառսային վիճակը։ Չիրականացան նաև Բաղդադի հույսերը համարաբական օգնություն ստանալու հարցում։ Ինչ վերաբերում

¹⁵⁶ المنهج الثقافي للتوجيه السياسي، بغداد، 1979.

¹⁵⁷ Mohadessin M., Islamic Fundamentalism and New Global Threat, Wash., D.C., 1993, p. 112.

¹⁵⁸ Жданов Н.В., Игнатенко А.А., նշվ. աշխ., էջ 278: Гарибян Ю.С., Кризис в Персидском заливе и страны Магриба, Последствия войны в Персидском заливе и ситуация в регионе, М., 1982, с. 21.

¹⁵⁹ История международных отношений и внешней политики СССР, т. 3, М., 1987, с. 347.

¹⁶⁰ The Middle East, L., May, 1988, p. 16; Машин В.В., Яковлев А.И., Персидский Залив в планах и политике Запада, М., 1985, с. 97.

էր Իրանին, ապա վերջինս մտահոգված էր, թե ինչու Իրաքում չապստամբեցին քրդերը և շիաները¹⁶¹:

1980 թ. սեպտեմբերի 28-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն ընդունեց 479-րդ բանաձևը՝ պահանջելով կողմերից անհապաղ դադարեցնել կրակը և բանակցություններ սկսել: Իրաքը միակողմանիորեն դադարեցրեց կրակը հոկտեմբերի 5-8-ը, սակայն պատերազմը դարձյալ վերսկսվեց, քանի որ Իրանը շարունակում էր կռվել¹⁶²: Պատերազմի ողջ ընթացքում Իրաքը մի քանի անգամ պատրաստակամություն հայտնեց դադարեցնել կրակը և Իրանի հետ բանակցություններ սկսել: Սակայն Իրանը ոչ մի քայլ չէր զիջում: Երկու երկրների ղեկավարների միջև թշնամանքն այնքան մեծ էր, որ երբ 1982 թ. ամռանը Օոցի Արաբական Երկրների Համագործակցության Խորհրդի (ՕԱԵՀԽ) անդամ-երկրներն Իրանին 25 մլրդ դոլար առաջարկեցին, եթե վերջինս դադարեցնէր պատերազմը, Իրանի առաջնորդ այաթոլլահ Խոմեյնին պահանջեց նախ դատի տալ Մադդամին, այնուհետև, որպես ռազմական փոխհատուցում, ստիպել նրան վճարել 150-160 մլրդ դոլար¹⁶³:

Պատերազմի երկրորդ և երրորդ փուլերը՝ 1982 թ. գարուն – 1984 թ. գարուն և 1984 թ. գարուն- 1987 թ. գարուն, նշանավորվեցին իրանական զորքերի հակահարձակումներով, որի արդյունքում պատերազմական գործողությունները տեղափոխվեցին Իրաքի տարածք¹⁶⁴: Պատերազմի երկրորդ փուլում սկսվեց այսպես կոչված հեղուկանավերի պատերազմը, որի ընթացքում տարբեր պետությունների պատկանելության ավելի քան 450 նավ

¹⁶¹ The World Today, L., July, 1984, N 7, p. 269.

¹⁶² Գևորգյան Գ., Եգիպտոսը և իրաքա-իրանյան պատերազմը (1980-1988 թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 22, Եր., 2003, էջ 57:

¹⁶³ Middle East International, L., 04.06.1982; Маркарян Р.В., Зона Персидского залива, М., 1984, с. 70.

¹⁶⁴ Подколзин Н., Посреднические усилия организации Исламская Конференция по прекращению ирано-иракской войны, Специальный бюллетень, № 4, М., 1989, с. 218.

ջրասույզ արվեց¹⁶⁵: Պատերազմի երրորդ փուլում իրանական զորքերին հաջողվեց գրավել Ֆառ կղզին և մոտենալ Բասրա քաղաքին: Այնուհետև 1987 թ. մարտին իրանական հրամանատարությունը ձեռնարկեց միմյանց հաջորդող «Քերբելա¹⁶⁶ - 5, 6, 7» ռազմական գործողությունները, որոնք ձախողվեցին¹⁶⁷:

Չնայած Թեհրանի նախաձեռնած այդ լայնածավալ և միմյանց հաջորդող հարձակումներին՝ իրանական զորքին հաջողվեց գրավել միայն Իրաքի հարավում մոտ 150 կմ² և հյուսիս-արևմուտքում 50 կմ² իրաքյան տարածքը¹⁶⁸: Բաղդադը պատերազմի երկրորդ փուլի ընթացքում առաջին անգամ օգտագործեց զանգվածային ոչնչացման քիմիական զենք¹⁶⁹:

Իրաքա-իրանյան պատերազմը ոչ միայն ծանր անդրադարձ ունեցավ պատերազմող երկրների վրա, այլ նաև պառակտեց արաբական աշխարհը: 1980 թվականի նոյեմբերին Ամմանում տեղի ունեցած արաբական երկրների ղեկավարների հանդիպմանը չհաջողվեց ընդհանուր հայտարարի գալ Իրաքին համաարաբական աջակցություն ցույց տալու հարցում¹⁷⁰:

Արդյունքում արաբական աշխարհը պառակտվեց մի քանի բևեռի.

- Հորդանանը, Սաուդյան Արաբիան, Մարոկկոն, Քուվեյթը¹⁷¹, Կատարը, Բահրեյնը սատարեցին Իրաքին:

¹⁶⁵ Прадва, М., 07.01.1988.

¹⁶⁶ Քերբելան շիա մուսուլմանների սրբատեղի է, որտեղ գոհվել էր իմամ Հուսեյնը: Ռազմական գործողությունների այդ կարգի անվանումները ևս մեկ անգամ վկայում էին, որ Իրանը պատերազմին իսլամական բնույթ էր տվել:

¹⁶⁷ Жданов Н.В., Игнатенко А.А., նշվ. աշխ., էջ 287:

¹⁶⁸ Ближний Восток и Международное право, М., 1992, с. 99-100.

¹⁶⁹ Данилов Л., Армия, власть и общество в современном Ираке, Армия и власть на Ближнем Востоке, М., 2002, с. 56.

¹⁷⁰ Арабский мир, նշվ. աշխ., էջ 314:

¹⁷¹ Չնայած այն հանգամանքին, որ Քուվեյթը պաշտպանում էր Իրաքին, այդուամենայնիվ իր երկրում շարունակում էր գործել իրանական դեսպանատունը:

- Ալժիրը, Թունիսը և ՊԱԿ-ը չեզոք դիրքորոշում դրսևորեցին:
- Սիրիան, Լիբիան, ԱՄԷ-ն, Օմանը և ԵժԴՀ-ն¹⁷² պաշտպանեցին Իրանին¹⁷³:

Գազաթնաժողովից անմիջապես հետո Սիրիան, Լիբիան և ԵժԴՀ-ն խզեցին դիվանագիտական հարաբերություններն Իրաքի հետ¹⁷⁴: Իսկ 1982 թ. գարնանից սկսած՝ Սիրիան փակեց իր տարածքով անցնող իրաքյան նավթամուղերը¹⁷⁵: Հետաքրքիրն այն էր, որ Սաուդյան Արաբիան, որը պատերազմում պաշտպանում էր Իրաքին, Իրանի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները խզեց միայն 1988 թ.¹⁷⁶:

Պատերազմը դատապարտեց նաև Թուրքիան՝ կոչ անելով վերջ դնել եղբայրասպանությանը և գրավեց չեզոք դիրք¹⁷⁷: Իր չեզոքության մասին հայտնեց նաև Պակիստանը, որը, սակայն, շարունակում էր Սաուդյան Արաբիայում 20-հազարանոց զորք պահել՝ սաուդական իշխանություններին հարկ եղած դեպքում օգնություն ցույց տալու նպատակով¹⁷⁸:

Պատերազմը պաշտոնապես դատապարտեց նաև Եգիպ-

¹⁷² Իրանի ղեկավարության հետ առաջացած տարաձայնությունների հետևանքով 1982 թվականից սկսած՝ ԵժԴՀ-ն պատերազմում կանգնեց Իրաքի կողքին և վերջինիս հետ վերականգնեց դիվանագիտական հարաբերությունները:

¹⁷³ Ближний Восток и Международное право, էջ 102, Foreign Affairs, L., Winter, 1980-1981, p. 283.

¹⁷⁴ Арабский мир, նշվ. աշխ., էջ 314:

¹⁷⁵ Жданов Н.В., Игнатенко А.А., նշվ. աշխ., էջ 291:

¹⁷⁶ Сенченко И.П., Персидский Залив: взгляд сквозь столетия, М., 1991, с. 157.

¹⁷⁷ Aktualite, Istambul, 1980, September, p.6, Блп Иванова И.И., Турецко-арабские отношения и их место в системе международных связей на Ближнем Востоке (1945-1983гг.), М., 1985, с. 120.

¹⁷⁸ Rubinshtein A.Z., Perspectives on The Iraq-Iran War, ORBIS, 1986, vol. 29, № 3, p. 605.

տոսի նախագահ Սադաթը¹⁷⁹: Եթե 1978-1979 թթ. Բաղդադում կայացած հանդիպումները նախաձեռնվել էին անմիջականորեն Իրաքի կողմից, ապա պատերազմից 10 օր անց, երբ պարզ դարձավ, որ իրաքյան զորքերն անկարող են արագ պարտության մատնել Իրանին, Սադդամը զենք տրամադրելու խնդրանքով դիմեց Սադաթին¹⁸⁰: Սադաթը համաձայնեց Իրաքին սպառազինություն տրամադրել և նշեց, որ երբ 1974 թ. Եգիպտոսի հանդեպ խորհրդային զենքի էմբարգո էր հայտարարվել, Իրաքը սպառազինություն էր արտահանում Եգիպտոս¹⁸¹: Եգիպտոսի իրաքա-իրանյան պատերազմի հանդեպ դիրքորոշման արդյունքում ի հայտ եկան եգիպտա-արաբական մերձեցման եզրագծեր: Եգիպտա-արաբական հարաբերությունների բնականոնացման նոր շրջան է սկսվում 1981 թ. հոկտեմբերից Եգիպտոսի նախագահի պաշտոնը ստանձնած Մուբարաքի իշխանության շրջանում:

Կահիրեի իրաքա-իրանյան պատերազմի նկատմամբ ընդունած քաղաքական կեցվածքի հարցում հարկավոր է հաշվի առնել նաև այն հանգամանքը, որ պատերազմը սկսվելուց մեկ ամիս անց Խոմեյնիի դիմել էր Եգիպտոսի և Իրաքի օրինապաշտ քաղաքացիներին՝ կոչ անելով ապստամբել և տապալել անհավատների կառավարությունը, որոնց լծի տակ էին գտնվում իրենք (եգիպտացիներն ու իրաքցիները – Գ.Գ.)¹⁸²:

Իրաքա-իրանյան պատերազմն ամենից շատ մտահոգում էր Ծոցի արաբական պահպանողական վարչակարգերին: Արևելագետ Ջ. Հոգլենդը նշում էր, որ սաուդական վարչակարգը երկյուղում էր այն հանգամանքից, որ Իրաքի պարտության դեպքում անմիջական սպառնալիք կստեղծվեր իր գոյության համար¹⁸³:

¹⁷⁹ TACC Атлас, № 25, 18.06.1982, с. 23; The Financial Times, L., 03.10.1982.

¹⁸⁰ McDermott A., Egypt from Nasser to Mubarak: A flawed Revolution, N.Y., 1988, pp. 267-268.

¹⁸¹ Апдайк Р. Дж., Саддам Хусейн, Ростов-на-Дону, 1999, с. 293.

¹⁸² Аллах не любит Америку, М., 2003, с. 268.

¹⁸³ The New York Review of Books, N.Y., 01.04.1982, cap. XXIX, N 5, p. 26.

Եգիպտոսը Օնցի արաբական երկրների անվտանգության ավանդական երաշխավորներից էր¹⁸⁴, իսկ Իրաքի՝ ամբողջովին նրան փոխարինելու անհաջող փորձը ստիպում էր Էռ-Ռիյադին վերականգնել իր երբեմնի հարաբերությունները Կահիրեի հետ: Օնցի միապետություններն անելանելի վիճակում կհայտնվեին նաև այն դեպքում, երբ պատերազմում հաղթանակ տաներ Իրաքը: Դեռ իրաքա-իրանյան պատերազմի սկզբնական շրջանում Բաղդադը Օնցի արաբական միապետություններին առաջարկել էր օգտվել նրանց նավահանգիստներից՝ այնտեղ մարտական նավեր գործուղելու նպատակով¹⁸⁵:

Արդեն 1982 թ. ամռանը Եգիպտոսն Իրաքին 2,7 մլրդ դոլարի սպառազինություն, ինչպես նաև 60 օդաչու տրամադրեց¹⁸⁶: Օգտվելով առիթից՝ Եգիպտոսը ռազմական փորձագետներ ուղարկեց նաև Բահրեյն, որի հետ ի դեպ դեռ չէին վերականգնվել դիվանագիտական հարաբերությունները¹⁸⁷: Արաբական մի շարք երկրների զանգվածային լրատվամիջոցներում լույս տեսած հոդվածներում կոչ էր արվում վերանայել հարաբերությունները Եգիպտոսի հետ և օգնել նրան միանալ արաբական ընտանիքին¹⁸⁸: Բեյրութում լույս տեսնող «Ան-Նահար» թերթի հրապարակման համաձայն՝ Եգիպտոսն Իրաքին 1982 թ. ընթացքում

¹⁸⁴1961 թ. Քուվեյթի անկախության հռչակումից հետո վերջինիս հանդեպ Իրաքի հավակնությունների պատճառով ստեղծված լարված իրավիճակը հնարավոր եղավ կարգավորել նաև ԱՊԼ-ի համապատասխան որոշմամբ, որի համաձայն՝ 1961 թ. սեպտեմբերին Արաբական Միացյալ Հանրապետության ստորաբաժանումներն արաբական մի քանի երկրների զինված ուժերի հետ համատեղ մտել էին Քուվեյթ: Новейшая история Арабских стран, М., 1968, с. 327-328; Middle East International, London, 21.11.1987.

¹⁸⁵ Александров И.А., Монархии Персидского залива: этап модернизации, М., 2000, с. 276.

¹⁸⁶ News Week, N.Y., 26.07.1982.

¹⁸⁷ ТАСС Атлас, N. 25, М., 18.06.1982, с. 29; The Financial Times, 03.10.1982.

¹⁸⁸ 14.06.1982, الرأي، عمان

շուրջ 3,5 մլրդ դոլարի ռազմական տեխնիկայի պահեստամասեր էր տրամադրել¹⁸⁹:

Արդեն 1983 թ. աշնանն Իրաքի կողմում ռազմական գործողություններին մասնակցում էին 12 հազար եգիպտացի զինվորներ և սպաներ ու ևս հազարավոր զինծառայողներ ծառայություն էին անցնում նաև իրաքյան ներքին գործերի նախարարություններում¹⁹⁰: Իրաքի վարչապետի տեղակալ Տարիկ Ազիզը հայտարարել էր, որ Իրաքի ղեկավարությունը բարձր էր գնահատել Եգիպտոսի աջակցությունը Բաղդադին՝ ավելացնելով, որ յուրաքանչյուր հայրենասեր արաբ ցանկանում էր, որպեսզի Եգիպտոսը վերադառնա «արաբական ընտանիք»¹⁹¹: Իրաքը, անտեսելով դիվանագիտական հարաբերությունների բացակայությունը, հատուկ բանազնաց էր ուղարկել Կահիրե՝ նպատակ ունենալով հրավիրել Մուբարաքին 1982 թ. օգոստոսին կայանալիք Չմիանալու շարժման կազմակերպության գագաթնաժողովին¹⁹²:

1983 թ. հունվարին Փարիզում 1977 թ. հետո առաջին անգամ տեղի ունեցավ Եգիպտոսի և Իրաքի բարձրաստիճան պաշտոնյաների հանդիպումը: Եգիպտոսի արտաքին գործերի պետ-նախարար Բ. Ղալին և Իրաքի արտգործնախարար Տարիկ Ազիզը հանդիպման ընթացքում քննարկեցին երկու երկրների համագործակցությանը վերաբերող մի շարք հարցեր¹⁹³:

1983 թ. վերջին Եգիպտոսից Իրաք ներմուծվող սպառազինությունների արժեքը հասավ 2,7 մլրդ դոլարի, իսկ Իրաքում կովող եգիպտացի «կամավորների» թիվը հասավ 30 հազարի: Եթե 1977 թ. Իրաքում ներգրավված եգիպտական աշխատուժը չէր անցնում 10 հազարը, ապա 1982 թ. որոշ տեղեկությունների

¹⁸⁹ 12.04.1982, النهار, بيروت

¹⁹⁰ Le Nouvel Abservateur, P., 25.09.1985, օգտագործված է ըստ՝ Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, политика, ислам, էջ 215.

¹⁹¹ Woll-Street Journal, 23.04.1982.

¹⁹² ТАСС Атлас, № 33, 13.08.1982, с. 31.

¹⁹³ Араслы Э.Г., նշվ. աշխ., էջ 178:

համաձայն՝ այն անցել էր 1 միլիոնը¹⁹⁴:

1984 թ. մարտին Մուբարաքը հայտնեց Սադդամին, որ ամեն բան կձեռնարկի՝ բավարարելու իրաքյան տեխնիկական պահանջները: 1985 թ., երբ Իրաքը ենթարկվեց Իրանի զորքերի կողմից ողջ պատերազմի ընթացքում ամենախոշոր հարձակմանը, Մուբարաքը Հորդանանի թագավոր Հուսեյնի հետ ժամանեց Բաղդադ՝ Սադդամին իր համերաշխությունը հայտնելու նպատակով¹⁹⁵: 1984, այնուհետև 1985 թ. Սադդամը կրկնեց, որ Եգիպտոսի անդամակցությունն ԱՊԼ-ում հարկավոր է վերականգնել, այնուհետև ավելացրեց, որ արաբական համերաշխությունը չէր կարող լիարժեք լինել առանց Եգիպտոսի. «Եգիպտոսի դերը չափից ավելի կարևոր է մեզ համար, որպեսզի խոչընդոտենք Կահիրեի վերադարձը արաբական ճամբար: Բացի այդ, Մուբարաքը տարբերվում է Սադաթից իր առաքինությամբ և համաարաբական գործի մեջ մեծ ներդրմամբ»¹⁹⁶:

Արաբական ընտանիքից Եգիպտոսի բացակայության հետևանքով խախտվել էր ուժերի հավասարակշռությունն արաբական աշխարհում, ինչը ստիպում էր արաբական բազմաթիվ երկրների վերականգնել Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները՝ անտեսելով այն հանգամանքը, որ Կահիրեն շարունակում էր մնալ քեմփդեյիդյան համաձայնագրի շրջանակ-

¹⁹⁴ Washington Reports on Middle East Affairs, London, 1985, March, 5, p. 4. Мухсин Хамил Ибрагим, Об опыте Ирака в приеме иностранной рабочей силы, М., 1983, с. 98.

¹⁹⁵ Республика Ирак в системе международных отношений (80-е годы XXв. – начало XXIв.), М., 2002, с. 166.

¹⁹⁶ Апдайк Р. Дж., նշվ. աշխ., էջ 294-295; Եգիպտոսը 1970-ականներին հաճախ սատարում էր Իրաքի ներքաղաքական նախաձեռնությունները, ինչը հավանաբար չէր մոռացել Սադդամը: Մանրամասն տե՛ս Օганесян Н., Национализация Ирак Петролиум Компани и поддержка Арабскими странами Ирака (1972-1973), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 17, Եր., 1998, էջ 27; Օганесян Н., Отношение Иракской республики со странами Арабского Востока, Ер., 1985, с. 49-50.

ներում¹⁹⁷: Փաստորեն Եգիպտոսը նախագահ Մուբարաքի իշխանության առաջին շրջանում կարողացավ դե ֆակտո վերականգնել հարաբերությունները Օղջի արաբական երկրների հետ:

Իրաքա-իրանյան պատերազմի հանդեպ Մուբարաքի ցուցաբերած ակտիվության արդյունքում 1984 թ. հունվարին Կասաբլանկայում (Մարոկկո) կայացած ԻԿԿ-ի 4-րդ զագաթնաժողովում Սաուդյան Արաբիայի և Իրաքի անմիջական միջնորդությամբ վերականգնվեց Եգիպտոսի անդամակցությունն աշխարհի այդ հեղինակավոր կազմակերպությունում¹⁹⁸: Արաբական թերակղզում հետզհետե ավելի էր արմատավորվում այն համոզմունքը, որ հարկավոր է արտաքին ռազմական երաշխիքներ ձեռք բերել, այսպես կոչված «արտաքին վահան» Իրանի դեմ, կապված իրաքա-իրանյան պատերազմի հետ: Այդպիսի «վահանը», ըստ այդմ, կարող էր լինել միայն Եգիպտոսը¹⁹⁹:

Գագաթնաժողովին լուրջ տարաձայնություն առաջացավ Եգիպտոսի անդամակցության վերականգնման կողմնակիցների և դեմ քվեարկողների միջև: ԻԿԿ-ի հանդիպման մասնակիցներ Գվինեայի և Պակիստանի առաջարկությամբ որոշում ընդունվեց հաստատել Եգիպտոսի անդամակցության վերականգնումը ԻԿԿ-ում: Գվինեայի և Պակիստանի առաջարկությունը պաշտպանեց Յասեր Արաֆաթը, որը կոնֆերանսի փոխնախագահն էր²⁰⁰: Միևնույն ժամանակ սաուդական վերնախավում խոսվում

¹⁹⁷ Борисов А.Б., Роль ислама во внутренней и внешней политике Египта, М., 1991, с. 177.

¹⁹⁸ Сычев В., Проблемы политики и новые тенденции в деятельности Организации Исламская Конференция, Современный ислам: проблемы политики и идеологии, вып. 3, М., 1985, с. 133; Փաշայան Ա., Իսլա-
մական կոնֆերանս կազմակերպությունը. կառուցվածքը և հիմնական նպատակները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 19, Եր., 2000, ր. 118-120:

¹⁹⁹ Шарипов У.З., Политика и нефть в Персидском Заливе 70-80-ых годов, М., 1994, с. 128.

²⁰⁰ Նույն տեղում:

էր այն մասին, որ Էո-Ռիյադի քաղաքական հզորությունը տարածաշրջանում նվազում էր, հետևաբար՝ բարձրանում էր այսպէս կոչված առաջադիմական վարչակարգերի ուժեղացման վտանգը, այդ իսկ պատճառով սաուդացիներին ևս նպատակահարմար էր Կահիրեի անդամակցության վերականգնումը ԻԿԿ-ում:

Եգիպտոսի՝ ԻԿԿ վերադարձի հարցում առավել ակտիվություն ցուցաբերեցին ՊԱԿ-ի նախագահ Արաֆաթն ու Մարոկկոյի թագավոր Հասանը:

Արևելագետ Բորիսովը նշում էր. «Եգիպտական ղեկավարության համար ԻԿԿ-ում անդամակցության վերականգնումն ուներ չափազանց կարևոր նշանակություն: Այն ևս մեկ անգամ ցույց էր տալիս, որ երկրում գոյություն ունեցող վարչակարգը և արտաքին քաղաքական ուղեգիծն ընդունվում էին մուսուլմանական հանրության կողմից, և հետևաբար՝ դիտվում էր որպէս իսլամի նորմերին համապատասխանող կարգավիճակ: Դրանով իսկ ամրապնդվում էին Եգիպտոսի դիրքերը տարածաշրջանում, և ճանապարհ էր հարթվում դեպի արաբական ընտանիք»²⁰¹: Եգիպտոսում 1982 թ. գրանցված օտարերկրյա արաբական ընդհանուր ներդրումների 16%-ը 1983 թ. աճել էր մինչև 23%: Առևտրական մի շարք համաձայնագրեր էին ստորագրվել Հորդանանի, Իրաքի և Օոցի նավթարդյունաբերող մի քանի երկրի հետ²⁰²:

Իրաքա-իրանյան պատերազմը ծանր հետևանքներ ունեցավ ինչպէս Իրաքի, այնպէս էլ Իրանի համար: Պատերազմող երկու կողմերն էլ ունեցան հարյուր հազարավոր սպանվածներ և վիրավորներ²⁰³: Պատերազմը խորացրեց նաև արաբական աշխարհում առկա անկայուն վիճակը և նպաստեց Բարայեի՝

²⁰¹ Борисов А.Б., նշվ. աշխ., էջ 180:

²⁰² The New York Times, N.Y., 08.01.1984.

²⁰³ Սամվելյան Կ., Իրանա-իրաքյան պատերազմի հասարակական-քաղաքական արձագանքները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 19, Եր., 1999, էջ 57:

1982 թ. ամռանը Լիբանան ներխուժմանը, նվազեցրեց պաղեստինյան խնդրի հետ կապված գործադրվող ջանքերը և արգելակեց մերձավորարևելյան համընդհանուր կարգավորման գործընթացը: Իրաք-իրանյան պատերազմի հետևանքով Իրաքը շուրջ 8 տարի դուրս մղվեց Իսրայելին դիմակայող արաբական երկրների շարքից²⁰⁴: Քաղաքական առումով պատերազմը մոտեցրեց Իրաքին արաբական այն ճամբարին, որի մեջ էին Եգիպտոսը, Հորդանանը և Սաուդյան Արաբիան²⁰⁵:

Օգտվելով Իրաքի՝ պատերազմի մեջ լինելու հանգամանքից՝ 1981 թ. հունիսի 7-ին Իսրայելի ռազմաօդային ուժերը ուժակոծեցին Բաղդադի մերձակայքում գտնվող իրաքյան միջուկային հետազոտությունների կենտրոնը²⁰⁶: Պատերազմը ծայրաստիճան սրեց նաև միջազգային դրությունը: 1988 թ. հունիսի սկզբին ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի, Հոլանդիայի, Բելգիայի ռազմական նավերի քանակը Օոցում հասել էր 80-ի, որից 38-ը պատկանում էր Միացյալ Նահանգներին²⁰⁷:

ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդը 1987 թ. հուլիսի 20-ին ընդունեց 598-րդ բանաձևը²⁰⁸, որը կրկին պահանջում էր կողմերին դադարեցնել կրակը և բանակցությունների միջոցով լուծել երկու երկրների միջև եղած հակասությունները:

1988 թ. հունվարի 7-9-ը Ալժիրում կայացած ԱՊԼ-ի արտահերթ գագաթնաժողովում առաջին անգամ արաբական բոլոր երկրները, ներառյալ Լիբիան և Սիրիան (որոնք պատերազմում պաշտպանում էին Իրանին), դատապարտեցին Իրանին՝ հաշտության բանակցություններից խույս տալու համար: Եզրա-

²⁰⁴ Маркарян Р., Воздействие ирано-иракской войны на арабо-израильский конфликт, Специальный бюллетень, № 1, М., 1989, с. 63.

²⁰⁵ Jerusalem Post, 10.11.1987.

²⁰⁶ U.N. Press Release G.A./ 7272, 13.07.1986, p. 7.

²⁰⁷ War in the Persian Gulf: The US takes sides. A staff report to the Committee on foreign relations, US Senate, Washington: Government printing office, 1987, p. 49; The Christian Science Monitor, 07.10.1987.

²⁰⁸ U.N. Documents, S /RES/ 598.

փակիչ հոչակագրում հանդիպման մասնակիցները նշում էին. «...արաբական որևէ երկրի հանդեպ ագրեսիան կդիտվի որպես ագրեսիա ողջ արաբական ազգի հանդեպ»²⁰⁹:

1988 թ. գարնանն իրանյան զորքերի վերջին փորձը՝ պարտության մատնել իրաքյան բանակին, ձախողվեց: Իրանի անհաջողությունները մարտի դաշտում, երկրի տնտեսական քայքայվածությունը, ինչպես նաև այաթոլլահ Խոմեյնիի մահը (1989 թ. հունիսի 4-ին)²¹⁰, Սիրիայի և Լիբիայի՝ դաշնակիցների կորուստը ստիպեցին Թեհրանին դադարեցնել պատերազմը: 1988 թ. հուլիսի 18-ին Իրանի ղեկավարությունը հայտարարեց, որ ընդունում է ՄԱԿ-ի 598-րդ բանաձևը և պահանջում է, որպեսզի պատերազմի մեղավոր կողմը պատասխանատվության ենթարկվի²¹¹: Սակայն Իրաքի անհանդուրժողականության պատճառով պատերազմական գործողությունները շարունակվեցին, որի հետևանքով իրաքյան բանակի հսկողության տակ հայտնվեց 2.600 կմ² իրանական տարածքի մի հատված: Կողմերի միջև կրակը դադարեցվեց միայն օգոստոսի 20-ին²¹²:

1988 թ. օգոստոսի 26-ին սկսվեցին իրաքա-իրանյան հաշտության բանակցությունները: Տեղի ունեցան բանակցությունների 15 փուլ ժնևում և Նյու Յորքում, սակայն կողմերը համաձայնության չեկան, և 1990 թ. օգոստոսին բանակցություններն ընդհատվեցին: Իրաքա-իրանյան հակամարտությունը սառեցվեց, իսկ ռազմական գործողություններն այլևս չվերսկսվեցին²¹³:

Իրաքա-իրանյան հակամարտության մեջ Եզիպտոսի գոր-

²⁰⁹ Жданов Н.В., Игнатенко А.А., նշվ. աշխ., էջ 291:

²¹⁰ Ансари Х., Имам Хомейни, М., 1999, с. 280, Բայբորդյան Վ., Իրանն աշուր, Եր., 1999, էջ 155:

²¹¹ U.N. Documents, Security Council, The Declaration of the General Secretary of the United Nations, 1988, July, 16, p. 4.

²¹² Данилов Л., Армия, власть и общество в современном Ираке, նշվ. աշխ., էջ 56:

²¹³ Современные международные отношения, М., 2001, с. 398; Ближний Восток и Международное право, էջ 108.

ծուն դիրքորոշումը բացառիկ կարևոր նշանակություն ունեցավ Պարսից ծոցի նման բարդ տարածաշրջանում ուժերի հարաբերակցության պահպանման հարցում, որով շահագրգռված էին ինչպես Սաուդյան Արաբիան, այնպես էլ արաբական մյուս երկրները: Արևմտյան դիվանագետները նշում էին, որ եգիպտա-արաբական հարաբերությունների կարգավորումը հիմնականում կապված էր իրաքա-իրանյան պատերազմում Կահիրեի ունեցած դիրքորոշման հետ²¹⁴:

Փաստորեն նախագահ Մուբարաքն իր իշխանության առաջին փուլում կարողացավ զգալիորեն վերականգնել Եգիպտոսի դիրքերն արաբական աշխարհում, համեմատած Սադաթի իշխանության տարիների հետ, թեպետև ԱՊԼ-ում և միջարաբական մի շարք կազմակերպություններում նրա անդամակցությունը մնում էր դեռևս սառեցված:

1.4. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԴԵՐԻ ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՈՒՄՆ ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ ԵՎ «ԱՐԱՔԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔ» ՎԵՐԱԴԱՐՁԻ ԵՐԿՐՈՐ ՓՈԻԼԸ (1984-1989 թթ.)

ԻԿԿ-ում Եգիպտոսի անդամակցությունը վերականգնելուց հետո իրական հնարավորություններ ստեղծվեցին Եգիպտոսի արաբական ընտանիք վերջնական վերադարձի համար:

1984 թ. սեպտեմբերի 20-ին հորդանանյան կառավարությունը հայտարարեց Կահիրեի հետ լիարժեք դիվանագիտական հարաբերությունների վերականգնման մասին²¹⁵: 80-ականների առաջին կեսին արաբական աշխարհում առկա բևեռացման հետևանքով Մուբարաքին չհաջողվեց վերականգնել երկրի անդամակցությունն ԱՊԼ-ում:

Արաբական բազմաթիվ երկրներ ավելի սերտ համագործակցություն էին սկսել Կահիրեի հետ՝ պաղեստինյան հարցին

²¹⁴TACC Атлас, № 7, М., 12.02.1988, с. 16.

²¹⁵ 28.12.1984, الكويت, الكباس,

լուծում տալու նպատակով²¹⁶։ Մուբարաքը բազմիցս շեշտում էր, որ դիվանագիտական հարաբերությունների առկայությունն Իսրայելի հետ ամենևին չի նշանակում, որ Կահիրեն իր դոները փակել է արաբական երկրների առջև²¹⁷։ Եգիպտոսի գործուն մասնակցությունը մերձավորարևելյան գործերին վերաբերեց Կահիրեի դերը։ Դրան մեծ մասամբ նպաստում էր նաև նախագահի անձը, որն իրեն դրսևորեց որպես վճռական և սկզբունքային քաղաքական գործիչ, որը պայքարում էր արաբական աշխարհի անվտանգության և առաջադիմության համար։

1983 թ. դեկտեմբերին Մուբարաքը 23 հոգուց բաղկացած պատվիրակություն ուղարկեց Ծոցի արաբական երկրներ՝ Իրաք, Սաուդյան Արաբիա, ԱՄԷ, Քուվեյթ և Օման՝ նպատակ ունենալով առևտրական նոր համաձայնագրեր ստորագրել։ 1985 թ. Օմանի սուլթան Քաբուսի՝ երկրի կառավարման ղեկին գտնվելու 15-րդ տարեդարձին նվիրված արարողության ժամանակ Մուբարաքը հանդիպեց Սաուդյան Արաբիայի, ԱՄԷ-ի, Քուվեյթի, Բահրեյնի և Կատարի ղեկավարների հետ²¹⁸։ 1986 թ. Մուբարաքը, այցելելով այդ երկրների ղեկավարներին հայտարարեց, որ ցանկանում է վերականգնել նրանց հետ ֆինանսատնտեսական բնագավառներում առկա բոլոր հարաբերությունները։ 1983 թ. փետրվարին Մուբարաքը ցրեց դեռ Սադաթի կողմից հիմնադրված Արաբական և մուսուլմանական ժողովուրդների լիգան, որը որպես ԱՊԼ-ին և ԻԿԿ-ին հակակշիռ ստեղծվել էր Սադաթի կողմից²¹⁹։ 80-ականների առաջին կեսին բազմաթիվ հայտարարություններ էին արվել, որոնք կոչված էին ձևավորելու այն կարծիքը, որ Եգիպտոսը պաղեստինյան խնդրի կարգավորման առավել իրական ներկայացուցիչն էր²²⁰։

Օգտագործելով այն հանգամանքը, որ Լիբիան իրաքա-

²¹⁶ The Egyptian Point of View on International Issues, նշվ. աշխ., էջ 19.

²¹⁷ 06.05.1982, القاهرة، الأهرام

²¹⁸ The Egyptian Point of View on International Issues, նշվ. աշխ., էջ 19.

²¹⁹ Титоренко В.Е., նշվ. աշխ., էջ 115:

²²⁰ Дмитриев Е., Палестинская трагедия, М., 1986, с. 88.

իրանյան պատերազմում սատարում էր Իրանին, Եգիպտոսը մեղադրեց Լիբիային և Իրանին Կարմիր ծովում ջրային ուղիներն ականապատելու մեջ: Ի պատասխան՝ 1985 թ. հուլիսին Կադաֆին որոշում ընդունեց արտաքսել Լիբիայից 100 հազարի հասնող եգիպտական աշխատուժը²²¹: Բայց, այդուամենայնիվ, Եգիպտոսի և արաբական երկրների միջև հարաբերությունների կանոնավորումն ակնհայտ էր: ԵԱՀ-ի նախագահ Ալի Աբդալլա Սալեհն իր հարցազրույցներից մեկում հայտարարեց, որ Եգիպտոսի անդամակցության վերականգնումն ԱՊԼ-ում հնարավոր էր, քանի որ վերջինիս ղեկավարությունը պատասխանատվություն չէր կրում քեմիդիոյան համաձայնագրերի համար²²²:

1985 թ. հունիսին առևտրական մի քանի համաձայնագրեր ստորագրվեցին նաև ԽՍՀՄ-ի և Եգիպտոսի միջև: Նշենք, որ դեռ 1982 թ. Մուբարաքը դիմել էր ԽՍՀՄ-ին՝ ինժեներ-փորձագետներին Եգիպտոս գործուղելու խնդրանքով²²³:

1986 թ. վերջին վերականգնվեցին շփումները Եգիպտոսի և ԾԱԵՀԴ-ի միջև ռազմական արդյունաբերության բնագավառում: Հարկ է նշել, որ չնայած Եգիպտոսի պաշտոնական մեկուսացվածությանը՝ միայն Օոցի երկրների ներդրումները 1987 թ. Կազմեցին ավելի քան 1,2 մլրդ դոլար²²⁴: Մեկուսացման մեջ եղած ժամանակ Եգիպտոսը 1981թ. ստացավ 948 մլն դոլար ներդրում, իսկ 1988 թ.՝ 1,190 մլն դոլար, 1989 թ.՝ 1,250 մլն դոլար²²⁵: Փորձագետների կարծիքով Եգիպտոսը XXI դարում պետք է լիներ ամենադինամիկ զարգացող արաբական երկրներից մեկը: 1985-1992 թթ. Մուբարաքի օգնական Մուստաֆա ալ-Ֆեքիի խոսքերով գոյություն ունեին երեք սյուներ, որոնց վրա հենվում էր նախագահի արտաքին քաղաքականությունը.

²²¹ Middle East and North Africa, London, 2001, p. 413.

²²² 20.12.1986, القاهرة، أخبار الأسبوع

²²³ Князев А.Г., Египет 80-ых годов, М., 1986, с. 61.

²²⁴ 12.04.1987, القاهرة، الأهرام

²²⁵ Касторный М.Е., Инвестиционный климат и частное инвестирование в Египте, Ближний Восток и современность, вып. 13, М., 2001, с. 177.

1. Օտար երկրների հետ շփման ժամանակ Մուբարաքը շեշտը դնում է անմիջական երկկողմ գործնական հարաբերությունների վրա:
2. Եգիպտոսի նախագահը երբեք չի շտապում որոշում ընդունելիս:
3. Մուբարաքը հետևում է միջազգային հարաբերություններում հավասարակշռվածության և իր ազգային շահերի պահպանմանը²²⁶:

Մինայի թերակղզու վերադարձը հիմք հանդիսացավ արաբական որոշ երկրների համար՝ մտածելու, որ Եգիպտոսի ընտրած՝ Բարայելի հետ համաձայնության գալու քաղաքական ուղեգիծն ավելի արդյունավետ էր, քան պարզապես դիմակայությունը:

Կահիրեի՝ արաբական աշխարհում դիրքերի ամրապնդման մասին վկայում է այն փաստը, որ 1985 թ. նոյեմբերին Կահիրեում անցկացվեց Մուհամեդ Մարգարեի կյանքի և սուննայի հարցերով 4-րդ համաժողովը: Դրան հաջորդեց Մուբարաքի պաշտոնական հրավերը՝ մասնակցելու մահմեդական երկրների՝ 1987 թ. հունվարին Քուվեյթում կայանալիք զագաթնաժողովին: Այս հանգամանքը մեկ անգամ ևս վկայում էր, որ Մուբարաքի դիրքերն ամուր էին նաև իսլամական աշխարհում:

1987 թ. նոյեմբերի 11-ին Ամմանում տեղի ունեցած համաարաբական զագաթնաժողովում որոշում ընդունվեց, որ Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների վերականգնման հարցը թողնվում է յուրաքանչյուր արաբական երկրի հայեցողությանը²²⁷: Հանդիպման մասնակից երկրներից Սիրիան, Լիբիան և Ալժիրը դեմ էին, որ Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական հարաբերությունների վերականգնման մասին հատուկ որոշում ընդունվեր: Գագաթնաժողովից հետո Եգիպտոսի հետ դիվանագիտական հարաբերությունները վերականգնեցին ԱՄԷ-ն,

²²⁶ Al-Ahram Weekly, Khalil N., Steering a Steady Course, Issue, N 55, October, 2001, p. 11-17.

²²⁷ Новейшая история арабских стран Африки, М., 1990, с. 87.

Քուվեյթը, Բահրեյնը, Կատարը, ԵԱՀ-ն, Սաուդյան Արաբիան, Մարոկկոն, Մավրիտանիան, Թունիսը²²⁸: 1989 թ. հունվարին այցելելով Օոցի արաբական մի շարք երկրներ՝ նախագահը բազմիցս շեշտեց, որ ցանկացած ագրեսիա Օոցի երկրների դեմ կոդիտվի որպես ագրեսիա Եգիպտոսի դեմ²²⁹: 1986 թ. Վերականգնվեցին դիվանագիտական հարաբերությունները Ջիբութիի, իսկ 1988 թ.՝ ԵԺՀ-ի հետ:

1988 թ. դեկտեմբերին՝ տասնամյա հակաեգիպտական քարոզչությունից հետո, Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադը հրապարակայնորեն հայտարարեց, որ ընդունում է Եգիպտոսի կարևորագույն դերն արաբական հարթակում: Նա նշեց, որ սիրիա-եգիպտական համագործակցությունը մշտապես համապատասխանել է համաարաբական ընդհանուր շահերին²³⁰: 1989 թ. Մայիսին Սիրիան այլևս չէր ընդդիմանում ԱՊԼ Եգիպտոսի վերադարձին²³¹, որի դիմաց Եգիպտոսը հրաժարվեց սատարել Իրաքի նախաձեռնությանը՝ դատապարտել Սիրիայի ներկայությունը Լիբանանում, ինչն ամրագրվեց 1989 թ. Տաիֆի համաձայնագրի ստորագրմամբ²³²:

1989 թ. մայիսի 23-26-ը Կասաբլանկայում տեղի ունեցած ԱՊԼ գազաթնաժողովին Ռիյադի անմիջական ջանքերով Եգիպտոսը վերականգնեց իր անդամակցությունը միջարաբական այդ կազմակերպությունում²³³: Ի պատասխան Սաուդյան Արաբիայի միջնորդության՝ Կահիրեն պարտավորվեց նպաստել Մերձավոր Արևելքում արաբական երկրների կողմից Աֆղանստանում մո-

²²⁸ ТАСС БПИ, N 206, М., 22.10.1990, с. 41.

²²⁹ Новейшая история стран Азии и Африки, նշվ. աշխ., էջ 87:

²³⁰ Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արաբական Արևելքում, Ե., 1999, էջ 10:

²³¹ Նույն տեղում:

²³² Хасан Дж., Возрождение Ливана, Азия и Африка сегодня, N 6, М., 1996, с. 11.

²³³ Буровцев М., Внешняя политика Египта на рубеже 90-ых годов, Специальный бюллетень, № 2, М., 1991, с. 98.

ջահեղների կառավարության ճանաչմանը, թեպետև Եգիպտոսը նրանց չէր ընդունում²³⁴։ ԱՊԼ-ում իր անդամակցության վերականգնման օրը Եգիպտոսը ներկայացրեց նաև արաբական համերաշխության ամրապնդման եգիպտական ծրագիրը.

- արաբական համերաշխությունը պետք է հիմնվի բոլոր շահագրգիռ կողմերի համար ընդունելի բանաձևի վրա, որն էլ արաբական ազգի նպատակն է։
- Մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման միջոցով արաբական ազգը կկարողանա իր ծանրակշիռ լուծման ներդնել միջազգային ապալարվածության համընդհանուր գործընթացում։
- Արաբների համատեղ պաշտպանության սկզբունքը պետք է լինի իրական, այսինքն՝ առանց հաշվի առնելու, թե ինչ հարաբերություններ են ընթանում տվյալ պահին արաբական աշխարհի ներսում։
- Պետք է պահպանվի միմյանց գործերին չմիջամտելու սկզբունքը։
- Որպես նորմալ երևույթ պետք է ընդունել մի հարցի շուրջ գոյություն ունեցող տարբեր կարծիքները։
- Տնտեսական զարգացման բնագավառում առաջնահերթությունը պետք է տրվի պրագմատիզմին և ռեալիզմին՝ նպատակ ունենալով ձևավորել արաբական ընդհանուր շուկան։
- Կարճ ժամանակում պետք է ապահովվի արդյունաբերության ժամանակակից ճյուղերի կարգավորումը նորագույն տեխնոլոգիաների հիման վրա։
- Կայուն հավասարակշռված հարաբերությունների ապահովումն արաբական ընտանիքի և մնացած երկրների միջև²³⁵։

ԱՊԼ-ում Եգիպտոսի անդամակցության վերականգնումը պետք է բացատրել նաև այն հանգամանքով, որ 1989 թ.

²³⁴ ТАСС Атлас, N 31, М., 14.08.1989, с. 26.

²³⁵ Նույն տեղում։

փետրվարին Եգիպտոսն անդամակցեց Իրաքի կողմից ստեղծված Արաբական Համագործակցության Դաշինքին (ԱՀԴ), ինչը մեծապես անհանգստացնում էր Ռիյադին, քանի որ Իրաքի չափից ավելի հզորացումը երկյուղ էր առաջացնում սաուդական իշխանությունների մոտ: Այդ պարագայում Իրաքին դիմակայող արաբական միակ երկիրը, ըստ սաուդացիների, կարող էր լինել Եգիպտոսը, իսկ վերջինիս կողմից անդամակցությունն ԱՀԴ-ին ստիպում էր Ռիյադին Եգիպտոսին վերադարձնել ԱՊԼ:

1989 թ. սեպտեմբերին Կադաֆին 16 տարիների ընթացքում առաջին անգամ այցելեց Եգիպտոս՝ բանակցելու Մուբարաքի հետ, որից հետո երկու երկրների միջև դիվանագիտական հարաբերությունները վերականգնվեցին²³⁶:

1989 թ. դեկտեմբերի կեսերին վերականգնվեցին օդային թռիչքները Կահիրեի և Դամասկոսի միջև, իսկ երկու շաբաթ անց երկու երկրների միջև վերականգնվեցին նաև դիվանագիտական հարաբերությունները: 1990 թ. հուլիսին Սիրիայի նախագահ Ասադը 13 տարվա ընդմիջումից հետո առաջին պաշտոնական այցը կատարեց Եգիպտոս²³⁷:

Եգիպտոսի վերադարձն «արաբական ընտանիք» և նրա դիրքերի ամրապնդումը տարածաշրջանում նպաստեցին, որպեսզի 1989 թ. հուլիսին Եգիպտոսն ընտրվի Աֆրիկյան միասնության կազմակերպության նախագահող երկիր²³⁸: Եգիպտոսում իշխող ազգային դեմոկրատական կուսակցության արտաքին հարցերով հանձնաժողովի նախագահ Մուհամմեդ Աբդ Ալլանը գրում էր, որ Եգիպտոսի կողմից նոր հիմքերի վրա դրված համագործակցությունը ԱՄՆ-ի, Արևմտյան Եվրոպայի պետությունների, Ճապոնիայի և Չինաստանի, ինչպես նաև հարաբերությունների վերականգնումը ԽՍՀՄ-ի հետ թույլ տվեցին Կահիրեին նորովի հանդես գալ միջազգային հարաբերություն-

²³⁶ Middle East International, London, 1990, N 380, July 20, p. 9.

²³⁷ 21.01.1989, تشرين

²³⁸ Сейранян Б.Г., Три цвета времени, Азия и Африка сегодня, № 7, М., 1992, с. 8.

ներում: Եգիպտոսը միջնորդեց Սուդանում խաղաղ ճանապարհով քաղաքացիական պատերազմի ավարտին, Մավրիտանիայի և Սենեգալի միջև լարվածության նվազեցմանը, ակտիվ դերակատարություն ունեցավ Լիբիայի և Չադի հաշտության գործում, որի արդյունքում 1989 թ. հուլիսին Մուբարաքն ընտրվեց Աֆրիկյան միասնության կազմակերպության նախագահ²³⁹: Եգիպտոսը միջազգային տարբեր հանդիպումներում երևան հանեց Իսրայելի զավթողական քաղաքականությունը²⁴⁰:

Արտաքին քաղաքականության մեջ պահպանելով քեմփֆիզիդյան համաձայնագրերի տառը և ոգին՝ Մուբարաքը կարողացավ նորովի ներկայացնել Եգիպտոսը: Մուբարաքի ճկուն արտաքին քաղաքականության արդյունքում 1988 թ. դեկտեմբերի 14-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Ռոնալդ Ռեյգանի հրահանգով Եգիպտոսը երկխոսության մեջ մտավ ՊԱԿ-ի ղեկավարության հետ:

Չոսնի Մուբարաքի վարչակազմը, կիրառելով նոր ձևավորված արտաքին քաղաքական հայեցակարգը, ճիշտ գործածելով քեմփֆիդյան համաձայնագրերը, սերտ հարաբերություններ պահպանելով ԱՄՆ-ի հետ, ինչպես նաև օգտագործելով արաբ-իսրայելական հակամարտության կողմերի հետ հարաբերությունների առկայության հանգամանքը կարողացավ ԱՄՆ-ից ստանալ առավելագույնը թե՛ քաղաքական և թե՛ տնտեսական բնագավառներում, ինչպես նաև հիմնվելով իր դիվանագիտության կարևոր հատկանիշների վրա՝ զգուշություն, չափավորություն, պրագմատիզմ և հետևողականություն, կարողացավ վերականգնել Եգիպտոսի կարևոր դերն արաբական աշխարհում և նորովի ներկայացնել իր պետությունը միջազգային հարաբերություններում:

²³⁹ ТАСС Атлас, N 41, М., 22.01.1990, с. 41.

²⁴⁰ ТАСС БПИ, N 206, М., 12.16.1990, с. 33.

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՆԿԱՏՄԱՍԲ (1981-1991 ԹԹ.)

2.1. ԵԳԻՊՏՈՍԸ, ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ՀԱՐՑԸ ԵՎ 1982 Թ. ԻՄՐԱՅԵԼԱԿԱՆ «ԽԱՂԱՂՈՒԹՅՈՒՆ ԳԱԼԻԼԵԱՅԻՆ» ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԻԲԱՆԱՆՈՒՄ

1970-80-ական թթ. Լիբանանն արաբական այն երկրներից էր, որի տարածքից պաղեստինցիներն Իսրայելի դեմ զինված պայքար մղելու հնարավորություն ունեին²⁴¹:

Որպես շարժառիթ օգտագործելով 1982 թ. հունիսի 3-ին Լոնդոնում Իսրայելի դեսպան Շլոմո Արգովի դեմ անհաջող մահափորձը²⁴², հունիսի 5-ին Թել Ավիվը որոշում ընդունեց ռազմական գործողություն իրականացնել՝ նպատակադրվելով ոչնչացնել կամ Իսրայելի սահմաններից հնարավորինս հեռացնել Լիբանանում տեղակայված Պաղեստինի ազատագրության կազմակերպության (ՊԱԿ) ռազմաքաղաքական կառույցները²⁴³: Հունիսի 6-ին իսրայելական 80-հազարանոց զորամիավորում-

²⁴¹ Լիբանանում պաղեստինյան ռազմաքաղաքական կառույցների տեղակայման համար իրավաբանական հիմքը 1969 թ. նոյեմբերի 3-ի Կահիրեում լիբանանյան բանակի հրամանատար գեներալ Բուստանիի և ՊԱԿ-ի նախագահ Յասեր Արաֆաթի միջև ստորագրված համաձայնագիրն էր: Մանրամասն տե՛ս Հարությունյան Լ., Պաղեստինյան քաղաքական և ռազմական կառույցները Լիբանանում 1958-1975 թթ., Մերձավոր Արևելք, Եր., 2002, էջ 83; Khalidi W., Conflict and Violence in Lebanon. Confrontation in the Middle East, Cambridge, 1979, p. 175-187.

²⁴² Մահափորձը կազմակերպվել և իրագործվել էր ՊԱԿ-ից տրոհված Սերու Նիդալի զխավորած խմբի կողմից: Մանրամասն տե՛ս Копин В.С., Некоторые аспекты внешней политики стран Северной Африки, Страны Северной Африки, М., 1984, էջ 65; Pogany I., Arab League and Peace-keeping in the Lebanon, L., 1987, p. 142.

²⁴³ Эпштейн А.Д., Бесконечное противостояние, М., 2003, с. 106.

ները ներխուժեցին Լիբանան՝ սկսելով «Խաղաղություն Գալիլեային» ռազմական օպերացիան²⁴⁴:

Իսրայելական ազդեսիան Լիբանանում, կամ ինչպես հաճախ այն անվանում են «արաբ-իսրայելյան 5-րդ պատերազմ», առավել երկարատև (78 օր) արաբ-իսրայելական պատերազմներից էր, որը ծանր հարված հասցրեց Պաղեստինյան դիմադրության շարժմանը (ՊԴԾ):

Լիբանանյան պատերազմի առաջին փուլը սկսվեց հունիսի 6-ին²⁴⁵: Համաձայնեցնելով իր գործողություններն ԱՄՆ-ի հետ Թել Ավիվը ձգտում էր ոչնչացնել ՊԱԿ-ի ռազմաքաղաքական կառույցները Լիբանանում, լիբանանյան կառավարության հետ համատեղ հսկողություն սահմանել երկրի ողջ տարածքում, ինչպես նաև նպաստել այնտեղ տեղակայված սիրիական զորամիավորումների դուրսբերմանը²⁴⁶:

²⁴⁴ Հովհաննիսյան Ն.Հ., Լիբանանյան ճգնաժամը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը, Եր., 1982, էջ 74; Gabriel R.A., Operation Peace for Galilee: The Israeli-PLO in Lebanon, N.Y., 1984, p. 39.

²⁴⁵ Իսրայելական հատուկ ծառայությունների տվյալների համաձայն՝ Լիբանանում նախքան իսրայելական հարձակումը գտնվում էին 10-12 հազար պաղեստինյան մարտիկներ: Մանրամասն տե՛ս Мирский Г.И., Ливан в 80-е годы, М., 1987, с. 11.

²⁴⁶ Համաձայն իտալական «Էուրոպեո» ամսագրի՝ Իսրայելի պաշտպանության նախարար Արիել Շարոնը Լիբանանի վրա հարձակումը համաձայնեցրել էր ԱՄՆ-ի պետքարտուղարի և պաշտպանության նախարարի հետ: Մանրամասն տե՛ս Дмитриев Е., Ближневосточный конфликт, Международный ежегодник: политика и экономика, М., 1983, с. 215; Speigal S.L., The Other Arab-Israeli Conflict: Making American's Middle East Policy from Truman to Reagan, Chicago 1983, p. 291. Բացի այդ, համաձայն ամերիկյան ռազմական մասնագետ Բ. Քաուֆմանի, Լիբանան ներխուժելու իսրայելյան ծրագրերի մասին ԱՄՆ-ի պետքարտուղարը տեղեկացել էր դեռ Եգիպտոսի նախագահ Անվար Սադատի հուղարկավորության ժամանակ (1981 թ. հոկտեմբերի 8): Մանրամասն տե՛ս Կարապետյան Ռ., Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն, Եր., 2003, էջ 226:

Այդ շրջանում բացի սիրիական զորքերից, որոնց քանակը մոտ 30 հազար էր, 1976 թ.-ից գտնվում էին նաև միջարաբական ուժեր, որոնց կազմում էին՝ Եմենի Արաբական Հանրապետության (ԵԱՀ), Եմենի Ժողովրդական Դեմոկրատական Հանրապետության (ԵԺԴՀ), Սաուդյան Արաբիայի, Արաբական Միացյալ Էմիրությունների (ԱՄԷ), Սուդանի և Լիբիայի ռազմական ստորաբաժանումները²⁴⁷։ Լիբանանում էր գտնվում նաև իրաքյան 1500 հոգուց բաղկացած մի զորախումբ, որը չէր մտել միջարաբական ուժերի մեջ²⁴⁸։

Իսրայելական և սիրիական զորքերի միջև առաջին բախումը տեղի ունեցավ հունիսի 7-ին Խասաբայի քաղաքի մոտ²⁴⁹։ ԱՄՆ-ի միջնորդությամբ Դամասկոսին առաջարկություն արվեց հսկողության տակ վերցնել ՊԱԿ-ի ռազմական կառույցները և թույլ չտալ նրանց հրթիռակոծել Արևելյան Գալիլեան²⁵⁰։ Սիրիայի մերժմանն ի պատասխան՝ իսրայելական ռազմաօդային ուժերը ոչնչացրին 34 սիրիական կործանիչ²⁵¹։

Հունիսի 11-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Ռ. Ռեյգանը դիմեց Իսրայելի կառավարությանը՝ կոչ անելով վերջ դնել ռազմական գործողություններին²⁵²։ Հունիսի 15-ին իսրայելական ագրեսիան Լիբանանում դատապարտեց ԽՍՀՄ-ը²⁵³։ 1982 թ. հունիսի 11-ի լույս 12-ի զիշերը Իսրայելի առաջարկությամբ հրադադար հաստատվեց։ Այդ հրադադարով էլ ավարտվեց պատերազմի առաջին փուլը, որի արդյունքում իսրայելական հսկողության տակ

²⁴⁷ Новейшая история арабских стран Азии, էջ 139.

²⁴⁸ Арабский мир, նշվ. աշխ., էջ 306; Schlicht A., Libanon zwischen Bürgerkrieg und Internationale Konflikt, Bonn 1986, S. 21.

²⁴⁹ Կարապետյան Ռ., նշվ. աշխ., էջ 228:

²⁵⁰ Ahdel H.J., Der Libanon Krieg und seine Vorgeschichte, Bldtter für Documents und Internationalen Politik, N 10, Kւln 1983, SS. 1313-1314.

²⁵¹ Ангели Ф., Война без перемирия, Кишенев, 1985, с. 81.

²⁵² Rubinstein A.Z., The Soviet Union and the Peace Process Since Camp David, Soviet Foreign Policy in a Changing World, N.Y., 1986, p. 781.

²⁵³ Правда, М., 15.17.1982.

հայտնվեց լիբանանյան տարածքի գրեթե կեսը՝ մոտ 4,5 հազար կմ², որտեղ ոչնչացվել էին ՊԱԿ-ի ռազմաքաղաքական կառույցները²⁵⁴:

1982 թ. հունիսի 6-ին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհուրդն ընդունեց 508-րդ բանաձևը, որը պատերազմող կողմերից պահանջում էր դադարեցնել կրակը, իսկ Իսրայելը պետք է զորքերն անհապաղ դուրս բերեր Լիբանանից²⁵⁵: Հաջորդ օրը ԱԽ-ն ընդունեց 509-րդ բանաձևը, որտեղ ևս դատապարտում էր Իսրայելի գործողությունները Լիբանանում²⁵⁶: Միայն հունիս-սեպտեմբեր ամիսների ընթացքում Իսրայելին դատապարտող շուրջ 9 բանաձև էր ընդունվել²⁵⁷:

Իրենց հերթին արաբական երկրները միջարաբական հակասությունների հետևանքով չկարողացան հստակ դիրքորոշում արտահայտել լիբանանյան ճգնաժամի նկատմամբ: Միայն հունիսի 26-ին Թունիսում հնարավոր եղավ Արաբական պետությունների լիգայի նիստ գումարել արտգործնախարարների մակարդակով: Մասնակիցները չընդունեցին Սիրիայի առաջարկը՝ համատեղ գործողություններ սկսել Իսրայելի դեմ Լիբանանում և մի շարք տնտեսական պատժամիջոցներ ընդունել ԱՄՆ-ի նկատմամբ²⁵⁸: Տարաձայնությունների հետևանքով հնարավոր եղավ միայն ձևավորել հատուկ կոմիտե՝ ԱՄՆ, Անգլիա, Ֆրանսիա, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետություն և ԽՍՀՄ գործուղելու նպատակով, ինչը միտված էր լիբանանյան ճգնաժամից դուրս գալու ճանապարհ հարթելուն:

²⁵⁴ After Lebanon: The Israeli-Palestinian Connection, N.Y. 1983, p. 13.

²⁵⁵ The United Nations and the Question of Palestine, Dp.: 861-41360, November 1985, p. 30; СССР и ближневосточное урегулирование 1967-1988 (Документы и материалы), М., 1988, с. 464.

²⁵⁶ Палестинская проблема, Док. ООН, международных организаций и конференций, М., 1984, с. 112.

²⁵⁷ Նույն տեղում, էջ 157:

²⁵⁸ The Palestinians between Terrorism and Statehood, Brington 1996, էջ 243.

Իսրայելական ագրեսիային դիմադրելու նպատակով իրենց ռազմական ստորաբաժանումները Լիբանան գործուղեցին նաև Լիբիան, ԵՄԴՀ-ն, ԵԱՀ-ն և Ալժիրը, որոնց ցույց տված օգնությունը, սակայն, աննշան էր²⁵⁹։ Լիբանանում հակաիսրայելյան ուժերին օժանդակելու նպատակով 1979 թ. կազմավորված Համաարաբական ժողովրդական կոնգրեսը 1982 թ. հունիսի 12-ին Տրիպոլիում կայացած արտահերթ հանդիպմանը որոշում ընդունեց կամավորներ հավաքագրել Լիբանան գործուղելու նպատակով²⁶⁰։

Լիբանանում իսրայելական ագրեսիային դիմակայելու գործում մեծ ներդրում ունեցավ Եգիպտոսը։ 1982 թ. մայիսի 28-ին, անտեսելով ՊԱԿ-ի հետ հարաբերությունների բացակայության հանգամանքը, Եգիպտոսի նախագահ Մուբարաքը տեղեկացրեց Արաֆաթին, որ իր ունեցած տվյալների համաձայն՝ Իսրայելը մոտ ապագայում հարձակման է պատրաստվում Լիբանանի վրա։ Ընդ որում Եգիպտոսի նախագահը նշում էր, որ Թել Ավիվի վերջնական նպատակն է Բեյրութի գրավումը²⁶¹։ Նման տեղեկություններ հայտնել էր Արաֆաթին նաև Հորդանանի թագավոր Հուսեյնը²⁶²։ Իսրայելական ագրեսիայի առաջին օրերին Եգիպտոսում ընդդիմությունը նախագահից պահանջել էր խզել Իսրայելի հետ բոլոր տեսակի հարաբերությունները, ինչին, սակայն, Մուբարաքը չդիմեց՝ բավարարվելով միայն Թել Ավիվին դժգոհություն հայտնելով²⁶³։

Լիբանան իսրայելական ներխուժման հաջորդ օրը, հակառակ Եգիպտոսի հետ՝ դիվանագիտական հարաբերություն-

²⁵⁹ Валькова Л.В., С.Аравия: нефть, ислам, политика, նշվ. աշխ., էջ 157։

²⁶⁰ Зейналов М., Общеарабский народный конгресс: свершения и задачи, Азия и Африка сегодня, N 12, М., 1982., с. 11.

²⁶¹ Ден Кон-Шербок, Даур эль-Алами, Палестино-израильский конфликт: две точки зрения, М., 2002, с. 256.

²⁶² Նույն տեղում։

²⁶³ Ковтунович О., Египет и Ливанская проблема, Восток и современность, М., 1983, N 4, с. 4.

ների բացակայության հանգամանքին, Կահիրե ժամանեց Մարոկկոյի արտաքին գործերի նախարար Մուհամմեդ Բուսեթան՝ նպատակ ունենալով քննարկել Մուբարաքի հետ Լիբանանում ստեղծված ծանր իրավիճակը²⁶⁴։ Բուսեթան արաբական երկրներից առաջին բարձրաստիճան պաշտոնյան էր, որն այցելել էր Կահիրե 1979 թ. եգիպտա-իսրայելական հաշտության պայմանագրի ստորագրումից հետո²⁶⁵։

Նպատակադրվելով լիբանանյան ճգնաժամի կարգավորման գործում նախաձեռնությունը վերցնել իր ձեռքը՝ Մուբարաքը կոչ արեց համաարաբական զագաթնաժողով հրավիրել՝ ստեղծված իրավիճակից դուրս գալու ճանապարհներ որոնելու համար, որին, սակայն, արձագանքեցին միայն Հորդանանը և Սուդանը²⁶⁶։ Եգիպտական քաղաքական գործիչների մեծամասնությունը հանդես եկան Թել Ավիվի խիստ քննադատությամբ՝ պահանջելով Իսրայելից անհապաղ զորքերը դուրս բերել Լիբանանից։

Հայտնելով իր վրդովմունքն իսրայելա-ամերիկյան փոխհամաձայնության նկատմամբ՝ Մուբարաքը մերժեց ԱՄՆ-ի Լիբանան միացյալ եգիպտա-ամերիկյան զորքեր ուղարկելու առաջարկը²⁶⁷։ Հունիսի 8-ին իսրայելական ագրեսիան Լիբանանում դատապարտել էր Եգիպտոսի Ժողովրդական ժողովը, որից հետո Մուբարաքը Ռեյգանին և Իսրայելի վարչապետ Բեգինին մի քանի բանավոր և գրավոր ուղերձներ հղեց, որտեղ կոչ էր անում վերջ դնել արյունահեղությանը²⁶⁸։

Եգիպտոսի արտաքին գործերի պետնախարար Բուտրոս

²⁶⁴ ТАСС БПИ N 203, 15.10.1982, с. 24.

²⁶⁵ Krämer G., նշվ. աշխ., էջ 168:

²⁶⁶ Ковтунович О., նշվ. աշխ., էջ 5; Haskins J., *Leaders of the Middle East*, Wash., 1985, p. 136.

²⁶⁷ Абдулмаджидов Р.С., Основные тенденции внешней политики Египта в эпоху Хосни Мубарака 1981-2001гг., Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, вып. 5, М., 2002, с. 272.

²⁶⁸ Звягельская И.Д., Конфликтная политика США на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1990, с. 123.

Ղալին հայտարարել էր, որ Կահիրեն դեմ է Լիբանանում «խարայելա-ամերիկյան ռազմավարական համագործակցությանը և պաղեստինյան հարցի նման ձևով լուծմանը»²⁶⁹: Համաձայն եգիպտական զանգվածային լրատվության միջոցների՝ Մուբարաքը փորձում էր համոզել Վաշինգտոնին գաղտնի բանակցություններ սկսել ՊԱԿ-ի հետ²⁷⁰: Եգիպտոսը համոզված էր, որ միայն անմիջական երկխոսության միջոցով ԱՄՆ-ի և ՊԱԿ-ի, իսկ հետո նաև Բարայելի և ՊԱԿ-ի միջև հնարավոր կլինի իրական առաջխաղացման հասնել մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործում:

Բարայելական գործողությունները Լիբանանում անվանելով բարբարոսություն՝ Մուբարաքը միաժամանակ ձգտում էր չափից ավելի խիստ դիրքորոշում չարտահայտել՝ ցույց տալով, որ, այդուամենայնիվ, Կահիրեն պատրաստ է շարունակելու բանակցությունները Թել Ավիվի հետ պաղեստինյան ինքնավարության վերաբերյալ քեմիդեիդյան համաձայնագրերի շրջանակներում²⁷¹:

1982 թ. օգոստոսին Կահիրեում բանակցություններ սկսվեց ՊԱԿ-ի գործկոմի անդամ Ա.Ս. Դաջանիի և Եգիպտոսի ղեկավարության միջև, որոնց նպատակն էր պատերազմը դադարեցնելու ծրագիր մշակել²⁷²: Ձգտելով ցույց տալ Եգիպտոսի նվիրվածությունը «արաբական գործին»՝ Մուբարաքը «կշտամբեց» Սպիտակ տանը, որ վերջինս համապատասխան միջոցներ չէր ձեռնարկում պատերազմի դադարեցման համար²⁷³: Լիբանանում ստեղծված իրավիճակի համար Եգիպտոսը մեղադրեց նաև Սիրիային փաստարկելով, որ այդ երկրում զորքեր պահելով՝ Դա-

²⁶⁹ 20.08.1982, الرأي، عمان

²⁷⁰ 21.08.1982, الأهرام، القاهرة

²⁷¹ 27.08.1982, الأخبار، القاهرة

²⁷² Washington Reports on Middle East Affairs, U.S.-Egypt Relations Coolers, September, 6, 1982, p. 4.

²⁷³ Симонян П., Владимиров В., Арабская Республика Египет, Международный ежегодник: политика и экономика, М., 1983, с. 236.

մասկոսը մեկ անգամ ևս արհեստական լարվածություն է ստեղծում²⁷⁴:

Արաբ-իսրայելական հինգերորդ պատերազմի դադարեցման գործում իր ջանքերին ավելի մեծ նշանակություն տալու նպատակով Եգիպտոսը դիմել էր Լիբանանի բոլոր քաղաքական ուժերին՝ կոչ անելով միավորվել արտաքին վտանգի առջև՝ հանուն հայրենիքի անկախության պահպանման²⁷⁵:

1982 թ. հունիսի 12-ին սկսվեց պատերազմի 2-րդ փուլը, և նույն օրը՝ երեկոյան, Իսրայելը հայտարարեց կրակի դադարեցման մասին, որը խախտվեց այս անգամ հունիսի 13-ին սիրիական զորքերի կողմից²⁷⁶: Սակայն շուտով ԱՄՆ-ի հատուկ բանագնաց Ֆիլիպ Հաբիբի միջնորդությամբ հնարավոր եղավ հրադադար հաստատել, որը, սակայն, նույնպես չէր կարող երկարատև լինել:

Երկրորդ հրադադարի ժամանակաշրջանում Իսրայելի բանակն ամբողջովին շրջապատել էր արևմտյան Բեյրութը և միացել արևելյան Բեյրութում քրիստոնեական բանակի հետ²⁷⁷:

Հունիսի 21-ին իսրայելցիները գրավեցին նաև Բեյրութի օդանավակայանի հարավային հատվածը: 60 ժամ տևողությամբ անդադար մարտերից հետո իսրայելական ստորաբաժանումները կարողացան հետ շարտել սիրիական զորքերը դեպի Դամասկոսի մայրուղի: Դրանից հետո կրակը կրկին դադարեց: Իսրայելն իր հերթին հաստատեց Բեյրութի ծովային և ցամաքային շրջափակում: Դրանով ավարտվեց պատերազմի երկրորդ փուլը, որին հաջորդեց երրորդը՝ Բեյրութի պաշարումը, որի ընթացքում Իսրայելը պարտադրեց ՊԱԿ-ի մարտիկներին և սիրիական 25-րդ բրիգադի մնացորդներին լքել Բեյրութը:

²⁷⁴ Князев А.Г., Египет 80-х годов, նշվ. աշխ., էջ 48:

²⁷⁵ The Egyptian Point of View on International Issues, նշվ. աշխ., էջ 10:

²⁷⁶ Evron Y., War and the Intervention in Lebanon: The Israeli-Syrian Defference Dialogue, Baltimore, 1987, p. 151.

²⁷⁷ Хрезат Мохаммед Ахмад, Ливано-израильские отношения, Автореферат, М., 1998, с. 6.

Հունիսի 29-ին Բեզինը հայտարարեց, որ հնարավորություն կտա Բեյրութում պաշարվածներին Կարմիր խաչի պաշտպանության ներքո դուրս բերելու և տեղափոխելու Միրիա²⁷⁸:

Այդ նույն ժամանակ Բեյրութում պաշարված Արաֆաթն ամերիկյան կոնգրեսականների հետ հանդիպման ժամանակ հայտարարեց, որ պատրաստ է ընդունելու ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 242-րդ²⁷⁹ բանաձևը, որի համաձայն՝ Իսրայելը պետք է դուրս բերի իր զորքերն արաբական բռնազավթված տարածքներից:

Հուլիսի կեսերին Հաբիբը սկսեց բանակցել լիբանանյան կառավարության հետ՝ նպատակադրվելով դուրս բերել ՊԱԿ-ի ստորաբաժանումները և սիրիական զորքերը Լիբանանից: Դա առաջին դեպքն էր, երբ լիբանանյան կառավարությունը պաշտպանում էր Իսրայելի և ԱՄՆ-ի դիրքորոշումն այդ հարցում²⁸⁰: Իսրայելը հայտարարեց, որ ունենալով արևմտյան Բեյրութի բռնազավթման հնարավորությունը՝ նա միևնույն ժամանակ պատրաստ է բանակցելու: Սակայն օգոստոսի 4-ին, ի պատասխան պաղեստինյան հրետանակոծության, իսրայելական զորքերը գրավեցին հարավային Բեյրութի երկու բնակավայր և օդանավակայանի հյուսիսային հատվածը:

Շուտով ՊԱԿ-ի պատրաստակամությունը դուրս գալ Բեյրութից մտավ փակուղի, քանի որ պարզ դարձավ, որ արաբական երկրները պատրաստ չէին ընդունելու պաղեստինցի մարտիկներին: Միայն այն բանից հետո, երբ Սաադյան Արաբիան խոստացավ համապատասխան ֆինանսական օգնություն հատկաց-

²⁷⁸ Juliana S.P., The Reagan Administration and the Palestinian Question, Wash., 1984, p. 68.

²⁷⁹ 242-րդ բանաձևն ընդունվեց 1967 թ. նոյեմբերի 22-ին: Բանաձևում արաբական բռնազավթված տարածքների հարցում որոշակիություն չկար, ինչն Իսրայելին մանրեղում հնարավորություն էր տալիս, որի հետևանքով էլ ՊԱԿ-ը հրաժարվում էր այն ընդունել:

²⁸⁰ Эпштейн А.Д., նշվ. աշխ., էջ 109:

նել, արաբական որոշ երկրներ իրենց համաձայնությունը տվեցին ընդունել ՊԱԿ-ի մարտիկներին²⁸¹:

Ցանկանալով դյուրացնել ՊԱԿ-ի ինքնական հեռացումը Բեյրութից 1982 թ. օգոստոսի կեսին ՄԱԿ-ի Անվտանգության խորհրդում Եգիպտոսը և Ֆրանսիան առաջ քաշեցին բանաձև, որով կոնկրետ ճանաչվում էր պաղեստինցիների իրավունքը, և որը մերձավորարևելյան կարգավորման ծրագիր էր՝ շատ ավելի ընդարձակ, քան պահանջում էր բուն լիբանանյան խնդիրը: Ծրագիր ներառում էր Իսրայելի կողմից գրավված Արևմտյան ափի և Գազայի գոտու ապագա ձակատագիրը²⁸²:

Վաշինգտոնն այդ բանաձևը համարեց չափազանց համարձակ: Եգիպտա-ֆրանսիական բանաձևի քննարկումն ընդհատվեց հուլիսի 30-ին, որպեսզի ԱԽ-ն հնարավորություն ունենար քննարկելու Իսպանիայի կողմից մտցված բանաձևը, համաձայն որի՝ Իսրայելից պահանջում էին վերացնել արևմտյան Բեյրութի շրջափակումը²⁸³: Հաջորդ օրը իսրայելցիները վերսկսեցին արևմտյան Բեյրութ խմելու ջրի մատակարարումը, բայց խոչընդոտում էին մթերքի, վառելանյութի, էլեկտրաէներգիայի, դեղորայքի մատակարարումը:

Չհասնելով եգիպտա-ֆրանսիական բանաձևի ընդունմանը՝ Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Հասան Ալին ուղևորվեց Վաշինգտոն, որի նպատակն էր համոզել Ռեյգանի վարչակազմին դրականորեն արձագանքել Եգիպտոսի և Ֆրանսիայի նախաձեռնությանը ՄԱԿ-ում: Ալին ակնարկեց նաև, որ եթե ՊԱԿ-ը համաձայնվի Եգիպտոսում տեղակայել իր ստորաբաժանումների մի մասը, որոնք պետք է դուրս բերվեին Բեյրու-

²⁸¹ Павлов А., Ястребы над Ливаном, М., 1990, с. 33; Vatikiotis R.J., Relations between Egypt and Israel 1977-1982, Arab and Regional Politics in the Middle East, L., 1984, p. 236.

²⁸² Performance report: Egypt and the Palestinian Question 1945-1988, Ministry of Foreign Affairs, Cairo 1988, p. 64.

²⁸³ Моджорян Л.А., Терроризм: правда и вымысел, М., 1983, с. 158; ТАСС Атлас, N 33, М., 13.08.1982, с. 31.

թից, Եգիպտոսը կաշխատի համոզել ՊԱԿ-ին միանալ քեմփ-դևիդյան համաձայնագրերին²⁸⁴:

Ամերիկյան վարչակազմը մերժեց Հասան Ալիի առաջարկը, որից հետո Մուբարաքը հայտարարեց, որ ստորագրածնումների դուրսբերումը չի նպաստի ընդհանուր իրավիճակի բարելավմանը²⁸⁵: 1982 թ. օգոստոսի կեսին Եգիպտոսը դադարեցրեց Բարայելի հետ բանակցությունները պաղեստինյան ինքնավարության վերաբերյալ քեմփդևիդյան համաձայնագրերի շրջանակում՝ հայտարարելով, որ դրանք կվերսկսվեն միայն այն բանից հետո, երբ իսրայելական զորքերը դուրս կբերվեն Լիբանանից²⁸⁶: Հետաքրքրաշարժ է այն հանգամանքը, որ իսրայելական ագրեսիայի սկզբում Մուբարաքն առաջարկել էր Արաֆաթին կառավարություն կազմել Կահիրեում: Հետագայում նա առաջարկեց ապաստան տալ 6 հազար պաղեստինյան մարտիկներին, պայմանով, որ նրանք Եգիպտոս մտնելին առանց սպառազինության²⁸⁷: Որոշ ժամանակ անց Եգիպտոսի նախագահը հրաժարվեց իր առաջարկից, քանի որ Արաֆաթը չէր ցանկանում լքել Բեյրութն առանց զենքի: Այդուամենայնիվ, Եգիպտոսի նման դիրքորոշումը մեկ անգամ ևս նպաստում էր Կահիրեի և ՊԱԿ-ի միջև հարաբերությունների կանոնակարգմանը Քեմփ-Դևիդից հետո:

Պատասխանատվություն զգալով Լիբանանի խաղաղ բնակչության հետագա ճակատագրի հանդեպ և ձգտելով կանխել Լիբանանի մայրաքաղաքի հետագա ավերումը՝ պաղեստինցիների ղեկավարությունը որոշում ընդունեց Լիբանանից իր զինված միավորումների և ՊԱԿ-ի նստավայրի դուրսբերման մասին²⁸⁸:

²⁸⁴ The Christian Science Monitor, Boston, 02.08.1982.

²⁸⁵ ТАСС Атлас, N 33, М., 13.08.1982, с. 26.

²⁸⁶ Андреасян Р., Гашев Б., Сейранян Б., Египет: наследство Садата и политика Мубарака, Восток и современность, вып. 2, М., 1983, с. 42.

²⁸⁷ The Christian Science Monitor, London, 05.08.1982.

²⁸⁸ Հարությունյան Լ., Սիրիայի և Բարայելի գործունը լիբանանյան ճգնա-

ԱՄՆ-ից, Անգլիայից, Ֆրանսիայից և Իտալիայից Լիբանան ժամանած ծովային հետևակի հսկողության տակ սկսվեց պաշարվածների դուրսբերումը, որն ավարտվեց սեպտեմբերի 1-ին²⁸⁹։ Մոտ 8.485 պաղեստինյան մարտիկներ և սիրիական 25-րդ բրիգադի մնացորդները (2 հազար մարդ) տեղաբաշխվեցին Սիրիա, Ալժիր, Թունիս, Հարավային Եմեն, Սուդան, Իրաք և Հորդանան²⁹⁰։ Պաշարվածների դուրսբերումից հետո՝ սեպտեմբերի 1-ին Իսրայելը պաշտոնապես հայտարարեց, որ «Խաղաղություն Գալիլեային» ռազմական գործողությունն ավարտված է։

Սեպտեմբերի սկզբին Լիբանանի նորընտիր նախագահ Բաշիր Ժմայելը բանակցություններ սկսեց Իսրայելում Բեզինի հետ, սակայն սեպտեմբերի 14-ին Լիբանանի նախագահը սպանվեց։ Բաշիրի սպանության հաջորդ օրը՝ սեպտեմբերի 15-ի գիշերը, Շարոնի հրամանով իսրայելական բանակը մտավ արևմտյան Բեյրութ²⁹¹։ Թեև Ավիվը հայտարարել էր, որ ձգտում էր կանխել քառսային իրավիճակը, որը կարող էր ծագել նախագահի սպանության հետևանքով, և որ հակառակ դուրսբերման մասին համաձայնագրի՝ Բեյրութում շարունակում էին մնալ 2 հազար պաղեստինյան զինյալներ, որոնք իրենց տրամադրության տակ ունեին ծանր հրետանի²⁹²։ Արդյունքում ձևավորվեց մի իրավիճակ, երբ իսրայելական բանակը հսկում էր ողջ արևմտյան Բեյրութը, բացառությամբ պաղեստինյան երկու ճամբարների՝

ժամում 1975-1990 թթ., Արևելք, Եր., 2001, էջ 80։

²⁸⁹ Кальвокоресси П., Мировая политика после 1945г., т. 1, М., 2000, էջ 513; Стоклицкий С.Л., Ливан: тревоги и надежды, М., 1988, с. 7.

²⁹⁰ Республика Ирак в системе международных отношений, էջ 213; Նշենք, որ Արաֆաթի նոր նստավայրը դարձավ Թունիսը։ Մանրամասն տե՛ս Յեյնալով Մ.Ս., Незабываемые встречи с председателем Арафатом, М., 2002, с. 115; Киселев В.И., Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект, М., 1988, с. 184.

²⁹¹ Тысовский Ю., Преступление без наказания, М., 1983, с. 5.

²⁹² Краткая еврейская энциклопедия, т. 3, Иерусалим, 1986, с. 823.

Սաբրայի և Շատիլայի²⁹³: 1982 թ. սեպտեմբերի 16-18-ի գիշերը պաղեստինյան փախստականների վերոնշյալ ճամբարներում լիբանանյան աջ ուժերի զինված խմբավորումների միջոցով, որոնց կորիզը կազմում էին Լիբանանյան փաղանգներ և Ազգային լիբերալ կուսակցությունները, իրականացվեց հազարավոր պաղեստինցիների դաժան սպանությունը²⁹⁴: Այս հանցագործությունից հետո Սաբրա և Շատիլա պաղեստինյան փախստականների ճամբարները ևս հայտնվեցին իսրայելյան բանակի վերահսկողության ներքո:

Եզիպտացի հեղինակ Գալալ Ամինը նշում է, որ Իսրայելի հետ հարաբերություններում և պաղեստինյան հարցի նկատմամբ Եզիպտոսի քաղաքականությունը շոշափելիորեն փոխվեց հենց Սաբրայի և Շատիլայի դեպքերից հետո²⁹⁵: 1982թ. Սեպտեմբերի վերջին Մուբարաքը թել Ավիվից հետ կանչեց Եզիպտոսի դեսպանին²⁹⁶: Նախագահը հայտարարել էր, որ չի հանդուրժի Իսրայելի կողմից արաբական երկրների իրավունքների այդ կարգի ոտնահարում: Մուբարաքը նույնիսկ «սպառնաց» ԱՄՆ-ին հարաբերությունների վատթարացմամբ, եթե Վաշինգ-

²⁹³ Мухсин Мухаммед Салих, Палестинский вопрос: его история ее развитие до 2000 года, М., 2002, с. 57.

²⁹⁴ Государство Израиль, Справочник, М., 1986, с. 88.

²⁹⁵ Galal Amin, Egypt in the Era of Hosni Mubarak, 1981-2011, American University in Cairo, 2011, p. 9.

²⁹⁶ Gamneer M., Egyptian-Israeli Relations, Middle East Contemporary Survey, L., 1984, p. 186; Агарышев А., Ближний Восток: терроризм и его покровители, М., 1986, с. 196; 21.09.1982, القاهرة, الأهرام
Հարկ է նշել, որ Եզիպտոսի դեսպանը Իսրայել վերադարձավ միայն 1986 թ. եզիպտա-իսրայելյան մի շարք հակասությունների կարգավորումից հետո: Մանրամասն տե՛ս Stein K.W., Continuity and Change in Egyptian-Israeli Relations 1973-1997, Israeli Affairs, vol. 3, N 3, Tel-Aviv, 1999, p. 309.

տոնը փորձեր իր դեսպանությունը տեղափոխել Թել Ավիվից Երուսաղեմ, ինչն այդ օրերին քննարկման առիթ էր դարձել²⁹⁷:

Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախկին պետնախարար Բ. Ղալին գրում էր, որ Լիբանանում Իսրայելի կողմից կազմակերպված ջարդը հիասթափեցրեց Եգիպտոսում Թել Ավիվի հետ հարաբերությունների պահպանման կողմնակիցներին²⁹⁸:

Փաստորեն Եգիպտոսը դե ֆակտո սառեցրեց Իսրայելի հետ հարաբերությունները և առաջ քաշեց հետևյալ պահանջները, որոնց կատարումից հետո միայն Կահիրեն ենթադրում էր եգիպտա-իսրայելական դիվանագիտական հարաբերությունների «վերականգնում»²⁹⁹:

- իսրայելական զորքերի անհապաղ դուրսերում Լիբանանի տարածքի մեծ մասից,
- Իսրայելի համաձայնությունը պաղեստինցիների մասնակցությամբ համապարփակ բանակցություններ սկսել պաղեստինյան խնդրի կարգավորման նպատակով:

Սուբարաքը մեղադրեց իսրայելական կառավարությանը նաև պաղեստինցիների նկատմամբ ոչնչացման քաղաքականության անցկացման մեջ³⁰⁰:

1982 թ. սեպտեմբերի 29-ին իսրայելական զորքերը դուրս բերվեցին Բեյրութից՝ քաղաքի վերահսկողությունը հանձնելով լիբանանյան բանակին և նոր ժամանած միջազգային խաղաղարար ստորաբաժանումներին:

1983 թ. մայիսի 17-ին Իսրայելի և Լիբանանի միջև ստորագրվեց բազմակողմանի հարաբերությունների վերաբերյալ համա-

²⁹⁷ Егорин А.З., Египет нашего времени, М., 1998, с. 252; Егорин А.З., Война за мир на Ближнем Востоке, М., 1995, с. 66.

²⁹⁸ Green S., Egypt in Middle East Affairs, Washington Reports on Middle East Affairs, January, 14, 1985, p. 5.

²⁹⁹ Шмелева Т.А., Особенности политического и экономического развития АРЕ 1981-2001, Востоковедный сборник, вып. 3, М., 2002, с. 198.

³⁰⁰ www.rian.ra/riam/index.com

ձայնագիր³⁰¹: Համաձայնագրով նախատեսվում էր Լիբանանի օդային, ջրային, ցամաքային տարածքի՝ լիբանանա-իսրայելական համատեղ հսկողության սահմանում³⁰²: Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ Ա. Ժմայելը³⁰³ իր ստորագրությունը համաձայնագրի տակ չդրեց՝ հավանաբար վախենալով արժանանալ Եգիպտոսի նախկին նախագահ Անվար Սադատի ճակատագրին³⁰⁴:

Ավելին, 1984 թ. մարտի 5-ին Ա.Ժմայելն անձամբ չեղյալ հայտարարեց լիբանանա-իսրայելական համաձայնագիրը: Ստորագրված համաձայնագիրն արաբական երկրներից հավանության արժանացրեց միայն Եգիպտոսը ԱՄՆ-ի տնտեսական ճնշման տակ³⁰⁵, Սիրիան գնահատեց այն որպես «սպառնալիք սեփական անվտանգությանը»³⁰⁶: Արաբական այսպես կոչված առաջադեմ երկրները բոյկոտեցին համաձայնագիրը, իսկ պահպանողականները Սաուդյան Արաբիայի գլխավորությամբ ձեռնպահ մնացին³⁰⁷:

Նպատակադրվելով խոչընդոտել Լիբանանում պաղեստինյան ռազմական ներկայության վերականգնումը՝ Իսրայելը նպաստում էր պաղեստինա-շիայական տարաձայնությունների սրմանը՝ օգտագործելով այն թեզը, թե Լիբանանում գլխավոր վտանգը գալիս է ՊԱԿ-ի ներկայությունից, այլ ոչ թե իսրա-

³⁰¹ Text of the Lebanese-Israeli Troop Withdrawal Agreement, Journal of Palestine Studies, Summer, 1983, vol. 12, N 4, p. 97.

³⁰² Նույն տեղում:

³⁰³ Բ. Ժմայելի սպանությունից մեկ շաբաթ անց Լիբանանի նախագահի պաշտոնը զբաղեցրեց նրա եղբայր Ամին Ժմայելը:

³⁰⁴ Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, с. 160.

³⁰⁵ Ежегодник, М., 1984, с. 251. Հարկ է նշել, որ այդ տարի Եգիպտոսին ԱՄՆ-ի տրամադրած ֆինանսական օգնությունը հասել էր 2,59 մլրդ դոլարի:

³⁰⁶ Polk William, The Arab World Today, Cambridge, 1991, p. 355.

³⁰⁷ Валькова Л.В., Саудовская Аравия и США: общность интересов и противоречия, Азия и Африка сегодня N 2, М., 1984., с. 9.

յեցիներից: 1985 թ. մայիսին արևմտյան Բեյրութում զինված բախումներ սկսվեցին շիայական «Ամալ» կազմակերպության և պաղեստինցիների միջև: Իրավիճակը փոքր-ինչ շտկվեց միայն 1987 թ. մայիսին, երբ սիրիական զորքերը մտան Արևմտյան Բեյրութ³⁰⁸: Իսրայելական զորքերը շուրջ 18 տարի մնացին Թել Ավիվի՝ Լիբանանի հարավում ստեղծած «անվտանգության գոտում»: Իսրայելական քաղաքական գործիչներն ընդունեցին, որ «խաղաղություն Գալիլեային» ռազմական գործողությունն ամբողջությամբ չլուծեց Իսրայելի հյուսիսային բնակավայրերի անվտանգության պահպանման հարցը: Հարավային Լիբանանում իսրայելական ներկայությունը պահպանվեց մինչև 2000 թ. մայիսի 24-ը, երբ Էհուդ Բարաքի կառավարությունը որոշեց դուրս բերել իր զորքերը Լիբանանից³⁰⁹:

Կահիրեի դիրքորոշումը Լիբանանում իսրայելական ագրեսիայի նկատմամբ ևս մեկ կարևորագույն քայլ³¹⁰ էր դեպի «արաբական ընտանիք» վերադարձի գործոնների շարքում: Այդ առումով չափազանց կարևոր և նպաստավոր դեր կատարեց Իսրայելի հետ հարաբերությունների առկայությունը, որն իբրև ճնշման յուրահատուկ լծակ օգտագործում էր եգիպտական ղեկավարությունը:

Իսրայելական ագրեսիայի զոհ դարձան շուրջ 70 հազար պաղեստինցիներ, որոնցից մոտ 60 հազարը խաղաղ բնակիչներ էին³¹¹: Պաղեստինյան 14 թաղամասեր ընդհանրապես ջնջվեցին երկրի երեսից: Ինչ վերաբերում է իսրայելական բանակին, ապա տարբեր տվյալների համաձայն՝ այն կորցրել էր 500-2.000 զինվոր և սպա³¹²:

³⁰⁸ Семеновых В., Ливанский кризис и Ближневосточный конфликт, Специальный бюллетень, М., 1986, с. 34.

³⁰⁹ Эпштейн А.Д., նշվ. աշխ., էջ 114:

³¹⁰ Առաջին քայլը Եգիպտոսի դիրքորոշումն էր իրաքա-իրանյան պատերազմի նկատմամբ:

³¹¹ Медведко Л.И., Мины под оливами, М., 1984, с. 151-152.

³¹² Медведко Л.И., նշվ. աշխ., էջ 152:

Եգիպտոսի դիրքորոշումն արաբ-իսրայելական 5-րդ պատերազմի նկատմամբ արաբական աշխարհում Կահիրեի քաղաքական դերի վերաբերմունքն էր կարևորագույն գործոններից էր: Չնայած Իսրայելի հետ բազմակողմանի հարաբերությունների առկայությանը Մուբարաքը կարողացավ Եգիպտոսը ներկայացնել որպես արաբական աշխարհի կարևոր մաս, որը կոչված է էական դերակատարություն ունենալ մերձավորարևելյան գործընթացներում:

2.2. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՈՒՄԸ ՊԱՂԵՍՏԻՆՅԱՆ ՀԱՐՅԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ (1983-1991 ԹԹ.)

Իրականացնելով «արաբական ընտանիք» վերադառնալու քաղաքականությունը՝ Մուբարաքը ջանքեր էր գործադրում՝ ակտիվացնելու մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործընթացը, որը կնպաստեր Եգիպտոսի քաղաքական դերի մեծացմանը: Եգիպտոսում պաղեստինյան հարցի նկատմամբ գոյություն ունեցող հասարակական կարծիքը ոչ պակաս կարևոր հանգամանք էր, որի հետ չէր կարող հաշվի չնստել երկրի ղեկավարությունը:

Մուբարաքի իշխանության շրջանում փոփոխության ենթարկվեց պաղեստինյան խնդրի լուծման Եգիպտոսի ռազմավարությունը: Եթե նախկին իշխանությունները, մասնավորապես Նասերի շրջանում, հնարավոր էին համարում Եգիպտոսի անմիջական ռազմական մասնակցությունը մերձավորարևելյան հակամարտությանը, ապա Մուբարաքն ի պաշտոնե հայտարարեց, որ Եգիպտոսը փորձելու էր խաղաղ ճանապարհով դիմակայել Թեյ Ավիվին: Նախագահի խոսքերով. «...եգիպտական բանակը միայն մեկ նպատակ ունի՝ ապահովել Եգիպտոսի պաշտպանությունն ու անվտանգությունը ցանկացած ագրեսիայից, և բանակցությունների միջոցով ի վիճակի է վերջ դնել իսրայելցիների և պաղեստինցիների միջև եղած բռնություն»:

ներին»³¹³։ Եգիպտոսը հավակնում էր կարևոր դերակատարության մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում, քանի որ այդ շրջանում նա միակ արաբական երկիրն էր, որ պաշտոնական հարաբերություններ ուներ Իսրայելի հետ։ Հարկավոր է հաշվի առնել նաև այն, որ պաղեստինցիներին ինքնավարություն տրամադրելու նպատակով ընթացող եգիպտա-իսրայելական բանակցությունները, որոնք սկսվել էին դեռևս նախագահ Սադաթի իշխանության շրջանում, փակուղի էին մտել։

1983 թ. դեկտեմբերին Իսմայիլիայում Յասեր Արաֆաթի և Հոսնի Մուբարաթի հանդիպման ժամանակ վերջինս առաջարկեց ՊԱԿ-ին անմիջական բանակցություններ սկսել Իսրայելի հետ³¹⁴։ ՊԱԿ-ի նախագահն արաբ առաջնորդներից առաջինն էր, որ այցելեց Եգիպտոս քեմփդեյքի համաձայնագրերի ստորագրումից հետո։ Արաֆաթի քայլը նոր էջ բացեց եգիպտա-պաղեստինյան հարաբերություններում՝ սերտ համագործակցության սկիզբ դնելով Եգիպտոսի և ՊԱԿ-ի ղեկավար մարմինների միջև։ Եթե ՊԱԿ-ի նախագահ Արաֆաթը և նրա կողմնակիցները հնարավոր էին համարում Եգիպտոսի հետ հարաբերությունների վերականգնումը Քեմփ-Դևիդից հետո, ապա պաղեստինյան դիմադրության շարժման մյուս կողմերը, մասնավորապես Սաիկան, Պաղեստինի Ազգային Ճակատը, Պաղեստինի կոմկուսը, Պաղեստինի ժողովրդական պայքարի ճակատը, կտրականապես դեմ էին Կահիրեի հետ հարաբերությունների հաստատմանը և շարունակում էին դատապարտել Եգիպտոսին միջազգային և միջարաբական աստիճաններում³¹⁵։

³¹³ 21.04.2002, أخبار اليوم، القاهرة

³¹⁴ Washington Reports on Middle East Affairs, Napoli James, U.S., "Double Standart", Renews America – Bashing in Egypt, September-October, London, 1993, p. 64.

³¹⁵ Адаа Абу Амер, Эволюция позиции ООП по ближневосточному урегулированию, автореферат канд. диссерт., М., 1992, с.11.

Արաֆաթի հետ հանդիպումից հետո Եգիպտոսը, հանդես գալով ի պաշտպանություն Պաղեստինի արաբ ժողովրդի օրինական իրավունքների, պարբերաբար մերժում էր Պաղեստինին ինքնավարություն տալու Իսրայելի առաջարկները³¹⁶:

Արաբական աշխարհում 80-ականներին ձևավորված իրավիճակը նպաստում էր եգիպտա-պաղեստինյան հարաբերությունների բարելավմանը: Ըստ էության երկրորդ պլան էր մղվել Եգիպտոսի՝ քեմիդևիդյան համաձայնագրերի շրջանակներում գործելու հանգամանքը: Եգիպտոսի և ՊԱԿ-ի միջև հարաբերությունների վերականգնմանը նպաստեց նաև Կահիրեի գործուն դիրքորոշումը 1982թ. Լիբանանում իսրայելական ագրեսիայի հանդեպ³¹⁷:

1980-ականների սկիզբը նշանավորվեց պաղեստինյան խնդրի լուծմանը կոչված մի շարք ծրագրերի լույս աշխարհ գալով, որոնց հանդեպ արաբական երկրների դիրքորոշման և մասնավորապես Եգիպտոսի նախագահի դրսևորած գործուն քաղաքական կեցվածքի շնորհիվ հնարավոր եղավ զգալիորեն տեղաշարժել մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործընթացը:

1981 թ. օգոստոսի 7-ին Մաուդյան Արաբիայի թագաժառանգ Ֆահդ իբն Աբդ ալ-Ազիզն առաջ քաշեց մերձավորարևելյան կարգավորման իր համապարփակ ծրագիրը՝ բաղկացած ութ կետից, որը ներառում էր պաղեստինցիների օրինական իրավունքների պաշտպանության, պաղեստինցի փախստականներին նյութական և ֆինանսական փոխհատուցման, 1967 թ. արաբ-իսրայելական պատերազմում Իսրայելի կողմից գրավված արաբական տարածքներում իսրայելական շինությունների վերացման կարևորությունը և այլն³¹⁸:

³¹⁶ The Middle East and North Africa, London, 2001, p. 410.

³¹⁷ Ашхаб Н., Палестинская революция после битвы за Бейрут, Проблемы мира и социализма, N 6, М., 1983, с. 73.

³¹⁸ Lukas Y., Documents on the Israeli-Palestinian Conflict (1967-1983), N.Y., 1985, p. 152.

Ֆահիի ծրագիրը լուրջ դժգոհություն առաջացրեց ՊԱԿ-ում, ինչպես նաև Սիրիայում, Ալժիրում և Լիբիայում, քանի որ ծրագրում ՊԱԿ-ը ներկայացված չէր որպես Պաղեստինի արաբ ժողովրդի օրինական ներկայացուցիչ³¹⁹։ Հակառակ դրան՝ Ֆահիի ծրագիրը սատարեցին արաբական միապետությունները³²⁰։ Ֆահիի ծրագրում մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորմանն ուղղված դրական կողմերից մեկը Իսրայել պետության գոյության իրավունքը ճանաչելու առաջարկն էր։

Ֆահիի ծրագիրը քննարկման դրվեց 1981 թ. նոյեմբերի 25-ին արաբական երկրների Ֆեսի գագաթնաժողովում, որը հրավիրվել էր քննարկելու Լիբանանում ստեղծված իրադրությունը։ Սակայն հանդիպման մասնակից պետություններին չհաջողվեց համաձայնության հասնել այդ հարցում³²¹։ Ֆահիի ծրագիրը մերժեց Բաղդադը՝ չնայած իրաքա-սաուդական բարեկամական հարաբերություններին³²²։

Ինչ վերաբերում է ՊԱԿ-ի առաջնորդին, ապա նա սկզբում առաջարկել էր զգուշությամբ վերաբերվել ծրագրին, սակայն Ֆեսում քննադատեց այն³²³։ Ֆահիի ծրագրի ընդունման հարցում միաձայն չէին նույնիսկ պահպանողական վարչակարգերը։

ԱՄՆ-ը ևս բացասաբար արտահայտվեց սաուդական ծրագրի վերաբերյալ։ Ամերիկյան մամուլն այն տեսակետն առաջ քաշեց, որ Ֆահին այդ ծրագրով փորձում էր հակակշռել քեմի-

³¹⁹ Ֆահիի ծրագրի ամբողջական տեքստը տե՛ս Middle East International, London, N 161, 20.10.1981, p. 3.

³²⁰ Маркарян Р., Страны Персидского Залива и арабо-израильский конфликт, Восток и современность, N 1, М., 1983, с. 89; Washington Star, Wash., 06.12.1981.

³²¹ Մարոկկոյի Հասան Երկրորդ թագավորը գագաթնաժողովի ձախողումը պատճառաբանեց արաբական առաջնորդների մեծ մասի բացակայությամբ։

³²² The Times, London, 27.11.1981.

³²³ The Christian Science Monitor, Boston, 24.08.1981.

դիկոյան համաձայնագրերին³²⁴։ ԽՍՀՄ-ը նույնպես դեմ արտահայտվեց ծրագրին, որը չէր կարող հանգեցնել խնդրի կարգավորմանը, քանի որ անտեսում էր ՊԱԿ-ին և նրա առաջնորդին³²⁵։ Հակառակ ԽՍՀՄ-ի և ԱՄՆ-ի՝ սաուդական առաջարկին կողմ արտահայտվեցին Անգլիան և Ֆրանսիան՝ նշելով, որ հնարավոր կլինի ընդհանուր եզրեր գտնել Ֆահդի և մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման եվրոպական նախագծերի միջև³²⁶։

Ֆահդի ծրագիրն առաջացրեց Իսրայելի ծայրահեղ դժգոհությունը։ Վարչապետ Բեգինը կասկածամտությամբ վերաբերվեց արաբական երկրների կողմից Իսրայելի Պետության գոյության իրավունքն ընդունելու հնարավորությանը³²⁷։

1982 թ. Լիբանանում իսրայելական ագրեսիայի քննարկմանն էր նվիրված 1982 թ. սեպտեմբերի սկզբին Ֆետում սկսված արաբական երկրների 12-րդ գագաթնաժողովի երկրորդ փուլը³²⁸։ Սեպտեմբերի 9-ին գագաթնաժողովի մասնակից արաբական 19 պետություններ և ՊԱԿ-ը կողմ քվեարկեցին Սաուդյան Արաբիայի, Սիրիայի և Թունիսի մշակած մերձավորարևելյան հակամարտության համաարաբական ծրագրին³²⁹, որի հիմքում դրված էր Ֆահդի ծրագիրը։ Համաձայն համաարաբական ծրագրի՝ Իսրայելը պետք է հեռանար 1967 թ. արաբական բոլոր գրավյալ տարածքներից՝ ներառյալ Արևելյան Երուսաղեմը, ՊԱԿ-ը՝ որպես պաղեստինյան ժողովրդի միակ օրինական ներկայացուցիչ, պետք է առաջնորդեր պայքարը՝ հանուն ինքնորոշման իրավունքի, Արևմտյան ափը և Գազայի հատվածը պետք է ժամանակավորապես անցնեին ՄԱԿ-ի հսկողությանը, ԱԽ-ն պետք է

³²⁴ Business Week, N.Y., 16.11.1981.

³²⁵ Материалы 26 съезда КПСС, М., 1981, с. 14-15.

³²⁶ Newsweek, N.Y., 28.10.1981, The Times, London, 04.12.1981.

³²⁷ The New York Times, N.Y., 01.11.1981.

³²⁸ Валькова Л., Саудовская Аравия и США: общность интересов и противоречия, էջ 11:

³²⁹ Валькова Л., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, էջ 157:

երաշխավորներ վերոնշյալ գործողությունների կատարումը³³⁰: Առաջին անգամ էր, որ ԱՊԼ անդամ-երկրներն անուղղակիորեն ճանաչում էին Իսրայելի Պետության գոյության իրավունքը՝ նախատեսելով հաշտության հասնելու համար բանակցություններ սկսել³³¹: Եգիպտոսը դրականորեն արձագանքեց Ֆեյի համաարաբական ծրագրին:

Այս նույն շրջանում 1982 թ. սեպտեմբերի 1-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Ռեյգանը, Կալիֆոռնիայում հեռուստատեսությամբ ելույթ ունենալով, ներկայացրեց մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման իր տեսակետները, որոնք քաղաքական շրջանակներում ստացան Ռեյգանի ծրագրի կամ Ռեյգան-Շուլցի դոկտրինա անվանումը³³²: Համաձայն այս նախագծի՝ Պաղեստինի անկախ պետության փոխարեն պետք է կազմավորվեր պաղեստինյան ինքնավարություն, Իսրայելը պետք է ընդուներ 242-րդ բանաձևը, սակայն պետական սահմանների հարցը պետք է ճշտվեր իրական խաղաղության հաստատումից հետո, իսկ Երուսաղեմը պետք է լիներ միասնական և անբաժան³³³: Հաջորդ օրը՝ սեպտեմբերի 2-ին, Իսրայելի կառավարությունը մերժեց Ռեյգանի ծրագրի բոլոր դրույթները³³⁴: Պաղեստինցիներն ու արաբական երկրների մեծ մասը Ռեյգանի նախագիծն անբավարար համարեցին պաղեստինյան ժողովրդի օրինական իրա-

³³⁰ Policy Watch: Arab League Summit Conferences 1964-2000, October, 19, 2000, Issue N 496; Дмитриев Е., Ближневосточный конфликт, с. 219; Middle East International, L., 17.08.1982, p. 3; The Middle East Journal, Wash., Winter, 1983, vol. 37, N 1, p. 71.

³³¹ Палестинские документы: 280 избранных документов 1839-1987 гг., М., 1989, с. 438.

³³² Нотин А., Алексеев А., Палестинское движение сопротивления: новые условия борьбы, Азия и Африка сегодня, N 1, М., 1983, с. 9.

³³³ Ամբողջական տեքստը տե՛ս Бюллетень палестинского съезда в США, ноябрь, М., 1982, с. 15-18.

³³⁴ Стефанкин В.А., На службе агрессии, Киев, 1984, с. 83.

վունքների իրականացման համար³³⁵, որը կապված էր նաև ծրագրում ՊԱԿ-ն անտեսելու փաստի հետ: Արևմուտքում հաճախ էին նշում, որ ԱՄՆ-ի նախագահը նման նախաձեռնությամբ փորձել է վերականգնել իր երկրի խարխլված դիրքերը Լիբանանում իսրայելական ագրեսիայից հետո: Իրականում Ռեյզանի նախագիծն ավելի խորացրեց մերձավորարևելյան կարգավորման գործընթացում առկա տարաձայնությունները մասնակից կողմերի միջև³³⁶:

Ծրագրի առաջաշման սկզբնական շրջանում Եգիպտոսը չարձագանքեց դրան: Սակայն այն բանից հետո, երբ ԱՄՆ-ի պաշտպանության նախարար Կ. Ուայնբերգը 1982 թ. Սեպտեմբերի 5-ին Կահիրեին խոստացավ դեռևս Մադաթի օրոք պահանջվող ռազմական տեխնիկայի տեսականին՝ ամերիկյան ծրագրին հավանություն տալու պայմանով³³⁷, հաջորդ օրը նախագահ Մուբարաքը հայտարարեց, որ պաշտպանում է ԱՄՆ-ի նախագահի՝ մերձավորարևելյան նախաձեռնությունը: Ավելին, Մուբարաքը փորձեց ուրվագծել Ռեյզանի և համաարաբական ծրագրերի միջև եղած ընդհանրությունները³³⁸: Ռեյզանի ծրագիրը դրական քայլ համարելով մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործում՝ նա արաբներին կոչ արեց օգտվել ընձեռնված հնարավորությունից³³⁹: Իր հերթին 1982 թ. Հոկտեմբերին Վաշինգտոնը հայտարարեց, որ Ռեյզանի առաջարկի և Ֆեսի համաարաբական ծրագրի միջև գոյություն ունեցող տարբերությունները հաղթահարելի են: Ինչ վերաբերում է Ֆեսի նախաձեռնությանը, ապա այն փորձում էր արաբ-իսրայելյան հակամարտության կարգավորման նպատակով ընդհանուր եզ-

³³⁵ ООН, палестинский вопрос 1979-1990, Нью Йорк, М., 1991, с. 52.

³³⁶ Михайлов Г.М., Западный берег реки Иордан и сектор газа под гнетом израильских колонизаторов, М., 1985, с. 57.

³³⁷ Washington Post, Wash., 06.09.1982.

³³⁸ Նույն տեղում:

³³⁹ Кошин В.С., Палестинский фактор во внешней политике стран Северной Африки, Африка N 4, М., 1991, с. 33.

րեր ստեղծել արաբական աշխարհի չափավոր և պահպանողական վարչակարգերի միջև³⁴⁰:

1983 թ. փետրվարի 14-22-ը Ալժիրում տեղի ունեցած Պաղեստինի ազգային խորհրդի 16-րդ նիստը մերժեց Ռեյգանի ծրագիրը³⁴¹:

1984 թ. փետրվարին բանակցություններ սկսվեցին Ռեյգանի, Հորդանանի թագավոր Հուսեյնի և Մուբարաքի միջև, որոնց արդյունքում կողմերի միջև տարաձայնություններն ակնհայտ դարձան³⁴²: Պաղեստինյան խնդիրը կապելով լիբանանյան ճգնաժամի հետ՝ Մուբարաքը Ռեյգանին հայտնեց, որ կայուն կարգավորման կարելի է հասնել միայն Լիբանանից խրալեյական զորքերի լիակատար դուրսբերումով³⁴³: Նույն թվականի դեկտեմբերին Կահիրեում տեղի ունեցած բանակցություններից հետո, Մուբարաքը և Հորդանանի թագավոր Հուսեյնը հայտարարեցին, որ խնդրի կարգավորումը հնարավոր կլինի միայն բանակցություններին շահագրգիռ բոլոր կողմերի, ներառյալ ՊԱԿ-ի մասնակցությամբ³⁴⁴:

Նպատակ ունենալով հետ չմնալ ԱՄՆ-ից մերձավորարևելյան հիմնահարցերում, 1982 թ. սեպտեմբերի սկզբին ԽՍՀՄ-ն առաջ քաշեց մերձավորարևելյան խնդրի իր տարբերակը, որ հայտնի է որպես Բրեժնևի ծրագիր, համաձայն որի՝ խրալեյական զորքերը պետք է դուրս բերվեին 1967-ին և հետագայում Իսրայելի բռնազավթած բոլոր տարածքներից, ներառյալ Լիբանանի հարավը, պետք է վերականգնվեին Պաղեստինի արաբ ժողովրդի իրավունքները, ընդհուպ մինչև անկախ պետականության ձեռքբերում, իսկ Արևելյան Երուսաղեմը պետք է ընդգրկվեր

³⁴⁰ Christian Science Monitor, 1982, September, 13.

³⁴¹ Final Resolution Adopted by Palestine National Council, (Sixteenth Session), Algiers, February, 14-22, 1983, G.P.S., N 47, vol. 12, 1983, p. 250-254.

³⁴² Дипломатический вестник, М., 1983, с. 102.

³⁴³ Ковтунович О., Ближневосточный конфликт в 1984 году, Международный ежегодник: политика и экономика, М., 1985, с. 214.

³⁴⁴ Christian Science Monitor, 1984, September, 13.

պաղեստինյան պետության մեջ: Այս բոլոր դրույթները պետք է իրագործվեին ԱԽ-ի երաշխավորությամբ³⁴⁵:

1983 թ. մարտին բանակցություններ սկսվեցին Հորդանանի Հուսեյն թագավորի և Արաֆաթի միջև, որոնք վերաբերում էին Արևմտյան ափի և Գազայի Հորդանանի հետ դաշնության կամ համադաշնության ստեղծմանը³⁴⁶: Ըստ էության Հուսեյն թագավորի ծրագիրը Ռեյգանի և Ֆեսի ծրագրերի փոխզիջումային տարբերակն էր և սահմանում էր ապագայում պաղեստինյան անկախ պետության հռչակումը: 1983 թ. փետրվարի 14-22-ին Ալժիրում XVI նստաշրջանի ընթացքում Պաղեստինի ազգային խորհուրդն ընդունեց հորդանանա-պաղեստինյան համադաշնության սկզբունքները, սակայն պայմանով, որ մասնակից յուրաքանչյուր անդամ հանդես գար որպես անկախ պետություն³⁴⁷:

Եգիպտոսի նախագահը ձգտում էր ՊԱԿ-ը ներգրավել Իսրայելի հետ անմիջական բանակցություններում, որի հիմքում կլինեք 242-րդ բանաձևը: Մուբարաքը փորձում էր պաղեստինյան խնդրի կարգավորման համար միավորել Հորդանանի և ՊԱԿ-ի ջանքերը, սակայն քեմփդեյի շրջանակներում: Եգիպտոսի նախագահը կողմ էր նաև Հորդանանի հետ Պաղեստինի դաշնության գաղափարին և սատարում էր դրան: Արաֆաթն ամեն ինչից առավել ձգտում էր, որպեսզի Եգիպտոսը մասնակից դառնա պաղեստինյան խնդրի կարգավորման գործընթացին, քանի որ Եգիպտոսը հավակնություն չունեք պաղեստինյան տարածքների նկատմամբ³⁴⁸: Այդ իսկ պատճառով Արաֆաթն առա-

³⁴⁵ Носенко В.И., Подход СССР к ближневосточному конфликту в период перестройки 1985-1991гг., Перестройка в СССР и региональные конфликты в "третьем мире", М., 1992, с. 62.

³⁴⁶ Пырлин Е.Д., 100 лет противоборства: Генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы, М., 2001, с. 263.

³⁴⁷ Киселев В.И., Палестинская проблема в международных отношениях, էջ 191.

³⁴⁸ Sahliyah E.F., The PLO After the Lebanon War, L., 1986, p. 45.

ջինն էր արաբ առաջնորդներից, որ ձգտում էր վերականգնել հարաբերությունները Կահիրեի հետ: Ֆաթիի առաջնորդներից Խալիդ Հասանի կարծիքով եգիպտա-պաղեստինյան սերտ շփումներն արդյունքն են այն փաստի, որ Մուբարաքը, ի տարբերություն Սադաթի, զգալիորեն հեռացել է քեմիսիզմից՝ համաձայնագրերի շրջանակներից³⁴⁹: Սակայն Պաղեստինի ազատագրության ազգային ճակատի առաջնորդ Ժորժ Հաֆաշը բացառում էր Կահիրեի հետ ցանկացած հարաբերություն: Նա առաջարկում էր Արաֆաթին հեռացնել պաղեստինյան դիմադրության շարժման շարքերից՝ Եգիպտոսի հետ մերձենալու համար³⁵⁰:

1985 թ. փետրվարի 11-ին ՊԱԿ-ի և Հորդանանի միջև ստորագրվեց համաձայնագիր³⁵¹: Առաջ քաշվեց ՄԱԿ-ի սկզբունքների և դաշնության գաղափարի վրա հիմնված մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման համատեղ նախաձեռնություն՝ հետևյալ սկզբունքներով՝ համապարփակ խաղաղության ակնկալիքով՝ իսրայելյան զորամիավորումների դուրսբերում 1967 թ. գրավված տարածքներից, պաղեստինյան ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքի ճանաչում՝ Հորդանանի և Պաղեստինի արաբական պետություններին առաջարկվող համադաշնության ներքո: Վերոնշյալ սկզբունքների շուրջ բանակցությունների իրագործում ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 5 մշտական անդամների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ միջազգային կոնֆերանսում, որին պաղեստինյան և հորդանանյան կողմերը մասնակցելու էին միասնական պատվիրակությամբ³⁵²:

Դաշնություն ստեղծելու գաղափարը, որի հիմքում ընկած էր «հող խաղաղության դիմաց» սկզբունքը՝ որպես պաղեստին-

³⁴⁹ خالد الحسن، الإنتفاضة، تونس، 1988، ص. 15.

³⁵⁰ ح. نائف، أزمة منظمة التحرير الفلسطينية، نيقوسيا، 1984، ص. 55.

³⁵¹ Навайсех Мустафа Хамуд Хусейн, Иордано-израильский мирный процесс (1991-1994), Автореферат, М., 1998, с. 13.

³⁵² Palestine P.L.O., Information Bulletin, N 51, August-September, Bonn., 1986, p. 12-14.

յան խնդրի լուծման տարբերակ, զգալիորեն համապատասխանում էր Եգիպտոսի մոտեցմանը պաղեստինյան հարցին³⁵³ :

Հորդանանա-պաղեստինյան համաձայնագիրն անհանգրստություն առաջացրեց նաև Մոսկվայում, քանի որ այն բավական մոտ էր Ռեյգանի նախագծին³⁵⁴:

Վերոնշյալ նախաձեռնությունը, սակայն, բախվեց բանակցություններին պաղեստինցիների մասնակցության վերաբերյալ ԱՄՆ-ի և Իսրայելի անհանդուրժողական վերաբերմունքին: Համաձայնելով պաղեստինյան ներկայությանը՝ ԱՄՆ-ը և Իսրայելը պահանջում էին, որպեսզի հորդանանա-պաղեստինյան պատվիրակության պաղեստինցի անդամների թեկնածությունները հաստատեն ամերիկյան և իսրայելական կողմերը: ԱՄՆ-ը և Իսրայելը պնդում էին, որ բանակցություններին մասնակից պաղեստինյան բանագնացները լինեին գրավյալ տարածքների ներկայացուցչական մարմինների հեղինակավոր ղեկավարներից, որոնք կողմ էին Իսրայելի հետ խաղաղ գոյակցությանը³⁵⁵:

Ամմանյան համաձայնագիրը դատապարտեցին արաբական առաջադեմ վարչակարգերը Սիրիայի գլխավորությամբ, ինչպես նաև պաղեստինյան կազմակերպությունների մեծ մասը³⁵⁶: Սիրիական թերթերը գրում էին, որ ամմանյան համաձայնագիրը նույնքան վտանգավոր էր, որքան և քեմփդեյի դեմոկրատական ճակատի առաջնորդ Ն.Հավատման անվանում էր այն ծուղակ, որի նպատակն էր ոչնչացնել ՊԱԿ-ը: Իսկ արաբական պահպանողական վարչակարգերը Եգիպտոսի գլխավորությամբ ողջունեցին Ամմանյան համաձայնագիրը:

1985-1986 թթ. ընթացքում թագավոր Հուսեյնը փորձում էր ՊԱԿ-ին համոզել նաև ընդունել ՄԱԿ-ի 242-րդ բանաձևը՝ որպես

³⁵³ Egyptian Diplomacy During 1985, Cairo, 1986, p. 14.

³⁵⁴ Носенко В.И., նշվ. աշխ., էջ 70:

³⁵⁵ US Department of State Dispatch, Vol. 2, No. 25, June 24, N.Y., 1991, p. 459.

³⁵⁶ طريق حداد، الإتفاق الأردني الفلسطيني 1947-1988، عمان، 1988، ص. 69.

հորդանանա-պաղեստինյան համաձայնագրի հիմք: Սակայն Արաֆաթն ընդդիմանում էր Հուսեյնի պահանջին, որն էլ հանգեցրեց ՊԱԿ-ի ղեկավարության հետ վերջինիս շփումների դադարեցմանը: Այս մասին պաշտոնապես հայտարարվեց 1986 թ. փետրվարին, իսկ 1986 թ. հուլիսին Հորդանանում փակվեցին Ֆաթհի բաժանմունքները³⁵⁷:

Եգիպտոսի նախագահն առաջարկում էր ամմանյան համաձայնագիրն իրականացնել երեք փուլերով՝ ԱՄՆ-ի հովանավորությամբ հորդանանա-պաղեստինա-իսրայելյան անմիջական բանակցություններով, որին կմասնակցեր նաև Եգիպտոսը, այնուհետև տեղի կունենային բանակցություններ Իսրայելի և հակամարտության մեջ ներգրավված արաբական մնացած երկրների միջև³⁵⁸: Ավարտական փուլում նախատեսվում էր հրավիրել կոնֆերանս ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի մշտական անդամների և շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ: Սակայն Մուբարաքի ծրագիրը դրական արձագանք չգտավ ոչ արաբների մոտ, ոչ Իսրայելում, չնայած առանձին քաղաքական գործիչներ, այդ թվում՝ Եգիպտոսում ԱՄՆ-ի նախկին դեսպան Հերման Էյլթսը, դրական էին համարում Մուբարաքի փուլային նախաձեռնությունը³⁵⁹:

1985 թ. Մարտին՝ Վաշինգտոն կատարած իր այցելության ժամանակ, Եգիպտոսի նախագահը հանդիպեց ԱՄՆ-ի հրեական կազմակերպությունների ղեկավարների մեծ մասի հետ, որոնց հետ քննարկվեց պաղեստինյան խնդրի կարգավորման Մուբարաքի փուլային նախաձեռնությունը, համաձայն որի՝ իսրայելական զորքերը պետք է դուրս բերվեին 1967 թ.-ին գրավված տարածքներից, և այնտեղ անցկացվեին տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններ: Սակայն ԱՄՆ-ի հրեական կազմակերպությունները կողմ էին մերձավորարևել-

³⁵⁷ 15. ص.، نيقوسيا، جزء 14، ص. 357.

³⁵⁸ Lesch A.M., Tessler M., Israel, Egypt and the Palestinians: From Camp David to Intifada, Indian Univ. Press, 1989, p. 233.

³⁵⁹ Washington Reports on Middle East Affairs, H.Eilts, U.S.-Egypt, Friendship, March 18, 1985, p. 3.

յան հակամարտության կարգավորմանը բացառապես իսրայելա-պաղեստինյան անմիջական բանակցությունների միջոցով, առանց նախապայմանների: Նրանք կոչ էին անում Թել Ավիվ վերադարձնել Եգիպտոսի դեսպանին, որը, ինչպես հայտնի է, հետ էր կանչվել Սաբրայում և Շատիլայում տեղի ունեցած ողբերգական դեպքերի պատճառով: Միաժամանակ նրանք Եգիպտոսի նախագահին առաջարկեցին ընդարձակել Իսրայելի հետ տնտեսական հարաբերությունները, որոնք զգալիորեն անկում էին ապրել՝ կապված լիբանանյան ճգնաժամի հետ: Հրեական կազմակերպությունների ղեկավարները Մուբարաքին հանձնեցին փուլային նախաձեռնության վերաբերյալ իրենց չեզոքությունն արտահայտած 98 կոնգրեսականների նամակը³⁶⁰:

Ուշագրավ է, որ հրեական առանձին կազմակերպություններ, մասնավորապես Իսրայելա-պաղեստինյան հաշտության ամերիկա-իսրայելական խորհուրդը և Վաշինգտոնի հրեական կազմակերպությունը, սատարեցին Մուբարաքի նախաձեռնությունը: Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Աբդ ալ-Մազիդի հետ հանդիպման ժամանակ նրանք ողջունել էին Մուբարաքի գործադրած ջանքերը՝ հավանության արժանացնելով եգիպտական նախաձեռնությունը³⁶¹:

1987 թ. ապրիլին Ալժիրում կայացած Պաղեստինի Ազգային խորհրդի 18-րդ նիստին Ամմանյան հոչակազիբը մերժվեց³⁶²: Ամմանյան համաձայնագրի ձախողումից հետո Եգիպտոսը սկսեց սատարել ՄԱԿ-ի հովանավորությամբ Մերձավոր Արևելքում կարգավորման միջազգային կոնֆերանս հրավիրելու գա-

³⁶⁰ Washington Reports on Middle East Affairs, Jorj F. Smalley, Lobby Activities, March 18, 1985, p. 3.

³⁶¹ محمد اليوسفي، فلسطين الثورة، عدد 739، ص. 39.

³⁶² Дадияни Л.Я., Основные направления экспансионистской политики Израиля, Народы Азии и Африки, N 1, М., 1988, с. 35.

ղափարը՝ բոլոր շահագրգիռ կողմերի մասնակցությամբ, ներառյալ ՊԱԿ-ը և ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 5 մշտական անդամները³⁶³:

Նպատակ ունենալով ՊԱԿ-ը ներկայացնել Արևմուտքին և Իսրայելին՝ որպես ընդունելի գործընկեր նախատեսվող բանակցություններում, Եգիպտոսն առաջ քաշեց միավորված արաբական պատվիրակություն կազմելու գաղափարը, որտեղ պաղեստինյան պատվիրակը կլիներ արաբական ընդհանուր պատվիրակության անդամներից մեկը³⁶⁴: Սակայն ամերիկյան վարչակազմը մերժեց այդ առաջարկը, քանի դեռ ՊԱԿ-ը չէր ընդունել 242-րդ բանաձևը³⁶⁵:

ՊԱԿ-ին ԱՄՆ-ի հետ բանակցությունների մեջ ներգրավելու Մուբարաքի փորձերն առաջ բերեցին պաղեստինյան կազմակերպությունների մեծ մասի բացասական վերաբերմունքը, ինչն իր արտացոլումը գտավ 1987թ. Ալժիրում Պաղեստինի Ազգային խորհրդի 18-րդ նստաշրջանում հակաեգիպտական բանաձևի ընդունմամբ³⁶⁶: Բանաձևը դատապարտում և պահանջում էր չեղյալ հայտարարել քեմփդևիդյան համաձայնագիրը և եգիպտա-իսրայելական հաշտության մասին պայմանագիրը³⁶⁷: Ի պատասխան՝ Եգիպտոսը 1987 թ. ապրիլի վերջին Կահիրեում փակեց ՊԱԿ-ի բոլոր ներկայացուցչությունները³⁶⁸:

Չնայած երկկողմ հարաբերությունների վատթարացմանը՝ 1987 թ. հուլիսին տեղի ունեցավ Մուբարաքի և Արաֆաթի հանդիպումը Ադիս Աբեբայում, որտեղ Պաղեստինի առաջնորդը համաձայնեց միջազգային կոնֆերանս հրավիրելու Մուբարաքի առաջարկի հետ: Մուբարաքն ի ցույց դրեց, որ պատրաստ է

³⁶³ Павлов О., Арабо-израильский конфликт и арабские страны (1987-1988гг.), Специальный бюллетень, N 1, М., 1989, с. 50.

³⁶⁴ Նույն տեղում:

³⁶⁵ Washington Reports on Middle East Affairs, նշվ. աշխ., էջ 6:

³⁶⁶ Итоговый документ 18-ой сессии Национального Совета Палестины, Алжир, 1987, с. 1-15.

³⁶⁷ Նույն տեղում, էջ 6:

³⁶⁸ Новейшая история арабских стран Африки, նշվ. աշխ., էջ 87:

միջնորդությամբ հանդես գալու ՊԱԿ-ի, Հորդանանի, ԱՄՆ-ի և Իսրայելի միջև: «Ալ-Իթթիհադ» թերթին տված հարցազրույցում Մուբարաքը նշեց, որ Եգիպտա-իսրայելական պայմանագիրը չի հակասում պաղեստինյան շահերին. «Մենք չենք խախտել 1950 թ. կոլեկտիվ անվտանգության մասին պայմանագիրը և չենք ցանկանում զիջել մեկ թիզ արաբական հող, մենք չենք մասնակցելու Իսրայելի հետ բանակցություններին առանց պաղեստինցիների»³⁶⁹: Իր հերթին Եգիպտոսի արտաքին գործերի պետնախարար Բ. Ղալին հայտարարեց, որ Եգիպտոսի և Իսրայելի միջև հարաբերությունները լիարժեք չեն կանոնավորվի առանց մերձավորարևելյան հակամարտության վերջնական կարգավորման³⁷⁰:

1980-ականների առաջին կեսին պաղեստինյան խնդրի լուծման հարցում ընդհանուր ջանքերի նվազեցումը՝ կապված մասնավորապես իրաքա-իրանյան պատերազմի, լիբանանյան ճգնաժամի, միջարաբական հակասությունների հետ, ստիպում էին ՊԱԿ-ին նոր քայլեր ձեռնարկել, որը ուշադրության կենտրոնում կպահեր պաղեստինյան խնդիրը: Հետագայում նման ազդակ դարձավ պաղեստինյան ինթիֆադան կամ ժողովրդական ընդվզումը՝ ապստամբությունը:

1980-ականների երկրորդ կեսին ՊԱԿ-ը պաղեստինյան խնդրի կարգավորման հարցում բացառեց ենթակայությունը, խնամակալությունը կամ կախյալ վիճակը³⁷¹: Աստիճանաբար Արաֆաթը կողմնորոշվում էր դեպի արաբական չափավոր վարչակարգերը՝ փորձելով զգուշորեն համաձայնության եզրեր գտնել նաև ԱՄՆ-ի և Արևմուտքի հետ³⁷²:

1987 թ. դեկտեմբերի 9-ին իսրայելական զինվորների կողմից պաղեստինյան երեք երիտասարդ բանվորների սպանու-

³⁶⁹ .12.12.1987, الإتحاد,

³⁷⁰ Kenneth S., Egyptian-Israel Relations, Middle East Review of International Affairs, Issue, 3, 1997, p. 65.

³⁷¹ المستقبل, باريس, 1986, عدد 705.

³⁷² الفرسان, باريس, 1987, عدد 506.

թյունը (նրանք ամեն օր, անցնելով այսպես կոչված կանաչ գիծը, ուղևորվում էին Իսրայել՝ աշխատանքի) հանգեցրեց Գազայում՝ Ջաբալիա ճամբարում, բողոքի ցույցերի, որոնք հետագայում ընդգրկեցին ողջ ճամբարը՝ դառնալով պաղեստինյան հուզումների սկիզբ³⁷³։ Ինթիֆադան անակնկալ էր ոչ միայն ԱՄՆ-ի և Իսրայելի, այլ նաև արաբական երկրների համար, որտեղ համոզված էին, որ ճգնաժամը ՊԱԿ-ի ներսում թույլ չի տա կենտրոնացված գործողություններ ձեռնարկել և հանդես գալ միասնական ճակատով³⁷⁴։

Մինչև ինթիֆադան ՊԱԿ-ը շատ հաճախ ստիպված էր այս կամ այն արաբական երկրի քաղաքական ուղեգծում լինել։ Մինչդեռ ինթիֆադայից հետո ՊԱԿ-ը հարաբերականորեն ավելի անկախ դարձավ, քանի որ ամուր հենք ուներ իր հայրենիքում և լիովին արտահայտում էր սեփական ժողովրդի կամքը։ Ինթիֆադան ստիպեց հորդանանյան վարչակարգին մեկընդմիջտ հրաժարվել պաղեստինյան ժողովրդին ներկայացնելու իրավունքից։ Ինթիֆադայի ձեռքբերումների շարքում կարելի է դասել նաև ՊԱԿ-ի իրատեսական դիվանագիտության իրագործումը, որը խարսխված էր խաղաղության ձեռքբերման նոր մոտեցումների վրա։ Ինթիֆադան առավել քան երբևէ ամրապնդեց Արաֆաթի դիրքերը ՊԱԿ-ում։

Այդ ժամանակահատվածում ԱՄՆ-ը հանդես եկավ առանձին քաղաքական նախաձեռնություններով, որոնցից առավել ճանաչում գտավ ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Շուլցի՝ 17 կետից կազմված ծրագիրը³⁷⁵։ Վերջինս 1988 թ. մարտին ներկայացրեց իր ծրագիրն Իսրայելի, Հորդանանի, Եգիպտոսի և Սիրիայի կառավարություններին՝ անտեսելով ՊԱԿ-ին և մեղադրելով նրան անհեռատեսության մեջ։ Բնականաբար ՊԱԿ-ը մերժեց Շուլցի ծրագիրը։

³⁷³ سالم الذبي، الإنتفاضة، بيروت، 1991، ص. 32.

³⁷⁴ Информационный отчет, N 18, Тунис, 1990, с. 12.

³⁷⁵ Пырлин Е.Д., Трудный и долгий путь к миру: Взгляд из Москвы на проблему ближневосточного урегулирования, М., 2002, с. 316.

1988 թ. հուլիսին Անվտանգության խորհուրդն ընդունեց 605-րդ բանաձևը, որում բռնազավթված Արևմտյան ափը և Գազայի հատվածը հիշատակված էին որպես պաղեստինյան տարածքներ: Դրան հաջորդած 607-րդ և 608-րդ բանաձևերը ևս վերահաստատում էին այս փաստը:

1988 թ. հուլիսի 31-ին Հունեյն թագավորը հայտարարեց, որ հրաժարվում է Արևմտյան ափից³⁷⁶: Հունեյնի քայլը պայմանավորված էր ԱԽ-ի 605-րդ բանաձևով՝ համաձայն որի, ինչպես նշեցինք, ՄԱԿ-ը Արևմտյան ափը և Գազան ճանաչում էր որպես պաղեստինյան բռնազավթված տարածքներ՝ այդպիսով ի չիք դարձնելով Շուլցի ծրագիրը³⁷⁷:

Այս նոր իրավիճակում ՊԱԿ-ը, դառնալով պաղեստինյան տարածքների իրական պատասխանատուն, ստիպված էր փոփոխության ենթարկել իր քաղաքական հայեցակարգը³⁷⁸:

1988 թ. նոյեմբերի 12-15-ը Ալժիրում հրավիրվեց Պաղեստինի Ազգային խորհրդի 19-րդ արտահերթ նիստը, որտեղ ընդունվեց հռչակագիր Պաղեստինի արաբական անկախ պետության մասին՝ Արևելյան Երուսաղեմ մայրաքաղաքով, որում շեշտվում էին նաև Իսրայելի Պետության դե ֆակտո ճանաչումն ու վերջինիս հետ խաղաղ գոյակցության պատրաստակամությունը³⁷⁹: Հռչակագրում նշված էր, որ Պաղեստինի Ազգային խորհուրդն ընդունում է 242-րդ և 338-րդ բանաձևերը՝ հաշվի առնելով Պաղեստինի ժողովրդի օրինական իրավունքների ապահովման առաջնահերթությունը³⁸⁰: Փաստորեն ՊԱԿ-ն ընդունեց

³⁷⁶ الرأي، عمان، 1988.

³⁷⁷ عبد الوفي أبو طه، الإنتفاضة، بيروت، 1989، ص. 58.

³⁷⁸ خالد الحسن، الإنتفاضة، تونس، 1988، ص. 56.

³⁷⁹ Палестинская декларация национального совета Палестины, 19 сессия – “Сессия Интифады и национальной независимости”, Алжир, 1988, с. 7-8.

³⁸⁰ Նույն տեղում:

Իսրայելի Պետության գոյության իրավունքը³⁸¹: Ալժիրյան հռչակագրի հիմքում ընկած էին պաղեստինյան խնդրի կարգավորման նոր մոտեցումները: Պաղեստինի Ազգային խորհրդի հայտարարությունը ճանաչեցին միջազգային հանրության 115 անդամներ, դեմ արտահայտվեցին միայն ԱՄՆ-ը և Իսրայելը³⁸²: ՊԱԿ-ի կողմից 242-րդ և 338-րդ բանաձևերի ընդունումից հետո՝ 1988 թ. Դեկտեմբերին, Թունիսում ԱՄՆ-ի դեսպան Պելետրոյի և ՊԱԿ-ի գործկոմի անդամ Աբդ ալ-Ռաբբոյի միջև սկսվեց երկխոսություն, որը ՊԱԿ-ի և ԱՄՆ-ի միջև շփումների որոշակի ակտիվացման արդյունք էր³⁸³: Այս երկխոսությունը թեև որևէ հստակ արդյունք չարձանագրեց, սակայն վկայում էր այն մասին, որ Վաշինգթոնը գիտակցում էր ՊԱԿ-ի Պաղեստինի արաբ ժողովրդի օրինական ներկայացուցիչը լինելու հանգամանքը:

Եզիպտոսը ողջունեց Պաղեստինի Ազգային խորհրդի ալժիրյան հանդիպման որոշումները: Աբդ Ալ-Մազիդը հայտարարեց, որ որպես արաբական պետություն՝ Եզիպտոսի համար պարտադիր են համաարաբական որոշումները, ուրեմն և Ալժիրի որոշումը, թեպետև Եզիպտոսը չէր մասնակցել այդ հանդիպմանը:

Կրկին անդրադառնալով ինթիֆադային՝ նշենք, որ այն հարաբերականորեն խաղաղ բնույթ էր կրում՝ դրանով իսկ արժանանալով միջազգային հանրության ուշադրությանը: Եզիպտոսն ինթիֆադայի առաջին ամիսներից արձագանքեց դրան ինչպես ժողովրդական, այնպես էլ պաշտոնական մակարդակներով: Եզիպտոսի հարյուրավոր քաղաքացիներ, ի պաշտպանություն ինթիֆադայի, ցույցեր կազմակերպեցին³⁸⁴: Հասկանալի

³⁸¹ Mufti M., Israel and the Arab States: The Long Road to Normalization, Israel's First Fifty Years, Florida, 2000, p. 88.

³⁸² Киселев В.И., Некоторые особенности структуры власти и социально-политических институтов в Палестине, Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, вып 5, М., 2002, с. 119.

³⁸³ Пырлин Е. Д., 100 лет противоборства, նշվ. աշխ., էջ 276:

³⁸⁴ 3. الوفاء الجديد، القاهرة، 1988، عدد 734، ص. 3.

է, որ նման միջոցառումներն աջակցություն էին գտնում երկրի իշխանությունների շրջանում: Եգիպտոսի Ազգային առաջադիմական կուսակցության առաջնորդ Խալիդ Մուհի Ադ-Դինը հայտարարեց, որ եգիպտական ընդդիմադիր շրջանակները ևս սատարում էին ինթիֆադային: Ինթիֆադայի սկսվելուց քառասուն օր անց նախագահ Մուբարաքը պահանջեց 6-ամսյա ժամկետում դադարեցնել բռնության բոլոր գործողություններն իսրայելցիների և պաղեստինցիների միջև, ինչպես նաև համապատասխան ջանքեր գործադրել խնդրի լուծման ուղղությամբ³⁸⁵: Մուբարաքի հայտարարությունը միանշանակ չընդունվեց, քանի որ այն տվյալ պահին համապատասխանում էր առաջին հերթին Իսրայելի ցանկությանը:

1988 թ. մարտին Կահիրեում գտնվող Մահմուդ Աբբասիի (Աբու Մազեն) գլխավորած պաղեստինյան պատվիրակությունից Եգիպտոսի կառավարությունը պահանջեց, որպեսզի ՊԱԿ-ը ճանաչի Իսրայելի Պետության գոյության իրավունքը: Եգիպտոսը պահանջեց չեղյալ համարել պաղեստինյան ազգային կանոնադրության մեջ առկա Իսրայելի ոչնչացման կոչեր պարունակող դրույթը: Այդ քայլը Եգիպտոսի կառավարության կարծիքով դրական միտումներ կառաջացնե՞ր մերձավորարևելյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում: Կահիրեում Աբու Մազենը Մուբարաքին հայտնեց, թե նախ՝ Վաշինգտոնը և Իսրայելը պետք է ճանաչեն պաղեստինյան ժողովրդի իրավունքները: ՊԱԿ-ի գործադիր կոմիտեի անդամ Աբու Մուստաֆայի մեկնաբանությամբ Եգիպտոսի վարչակարգը կոչ է անում Պաղեստինին մտնել նոր Քեմփ-Դևիդի մեջ³⁸⁶:

1988 թ. սկզբին Մուբարաքը ԱՄՆ և Արևմտյան Եվրոպայի երկրներ կատարած այցերի ընթացքում կարևորեց ՊԱԿ-ի դերը՝ նշելով, որ այն լիարժեք իրավունք ունի ներկայանալու որպես Բանակցող կողմ³⁸⁷: Եգիպտոսի նախագահը միջազգային աստիճան-

³⁸⁵ الهدف، دمشق، 1989، عدد 942، ص. 36.

³⁸⁶ فلسطين الثورة، نيقوسيا، 1989، عدد 703، ص. 10.

³⁸⁷ 25.05.1988، القاهرة، الأهرام.

ներում զգալի ջանքեր գործադրեց՝ ուղղված ՊԱԿ-ի օրինակար-
գության ապահովմանը³⁸⁸: Առհասարակ Եգիպտոսը և Սաուդյան
Արաբիան պաղեստինա-ամերիկյան բանակցությունների սկզբ-
նավորման մեջ մեծ դեր խաղացին:

1989 թ. սեպտեմբերի 26-ին Մուբարաքը, հանդիպելով Մեծ
Բրիտանիայի վարչապետ Մ. Թեթչերին, հայտնեց, որ փորձում է
ճնշում գործադրել Արաֆաթի վրա, որպեսզի վերջինս հրաժարվի
ահաբեկչությունից և ճանաչի Բարայելի Պետությունը:

Նույն շրջանում Մուբարաքի հետ բանակցելու համար Կա-
հիրե Ժամանած Արաֆաթի այցը մեծ աղմուկ բարձրացրեց, քանի
որ համընկավ քեմփդեյիդյան համաձայնագրի ստորագրման
տասներորդ տարեկիցին և Եգիպտոսում Բարայելի նոր դեսպանի
հավատարմագրերի հանձնման օրվան³⁸⁹: Եգիպտոսը հայտա-
րարեց, որ ճանաչում է ալժիրյան 19-րդ նիստի՝ Պաղեստինի
արաբական անկախ պետության հռչակման փաստը, իսկ ՊԱԿ-ի
դիվանագիտական ներկայացուցչին դեսպանի կարգավիճակ է
շնորհում³⁹⁰:

Եգիպտոսի այդ քայլը մեծ դժգոհություն առաջացրեց Իսրա-
յելում, քանի որ խախտում էր քեմփդեյիդյան համաձայնագրերը՝
խոչընդոտելով խաղաղության գործընթացը³⁹¹:

1989 թ. մայիսի 2-ին Փարիզում հանդիպելով Ֆրանսիայի
նախագահ Միտերանի հետ՝ Արաֆաթը հայտարարեց, որ
1964 թ. ընդունված ՊԱԿ-ի կանոնադրությունը վերանայման կա-
րիք ունի: Միտերանն առաջարկեց դրանում փոփոխել Բարայել
Պետության ոչնչացմանը վերաբերող հատվածը, որին Արաֆաթը
դրականորեն արձագանքեց, ինչը պաղեստինյան մի շարք կազ-
մակերպություններ ընկալեցին որպես դավաճանություն³⁹²:

³⁸⁸ .02.12.1988, القاهرة, الأهرام

³⁸⁹ الحرية، نيقوسيا، 1988، عدد 279، ص. 16

³⁹⁰ سعود البلاد، 1988، عدد 179، ص. 13

³⁹¹ الدستور، عمان، 25.11.1988

³⁹² الجبهة، الجزائر، 1989، عدد 74، ص. 13

1989 թ. սկզբին պաղեստինյան հարցի կարգավորման նոր նախաձեռնությամբ հանդես եկավ Իսրայելի վարչապետ Շամիրը, որն առաջարկեց պաղեստինյան տարածքներում ինքնակառավարման տեղական մարմիններ ձևավորել³⁹³։ Միայն դրանից հետո Իսրայելը բանակցություններ կսկսեր այդ տարածքի ապագա կարգավիճակի մասին պաղեստինյան այն պատգամավորների հետ, որոնք կընտրվեին։ Շամիրը բանակցությունները պայմանավորում էր միայն ինքնավարության պահանջի շրջանակներում³⁹⁴։ Սակայն թե՛ ՊԱԿ-ը, թե՛ արաբական երկրների մեծ մասը մերժեցին Շամիրի նախագիծը՝ հանդես գալով միջազգային կոնֆերանսի հրավիրման առաջարկով։

1989 թ. սեպտեմբերի 14-ին նոր նախաձեռնությամբ հանդես եկավ Եգիպտոսի նախագահը, որն անվանվեց Մուբարաքի նախագիծ, չնայած նախագահին այն անվանում էր առաջարկություն³⁹⁵։ Նախագիծը բաղկացած էր հետևյալ դրույթներից.

1. Իսրայելը պարտավորվելու էր ճանաչել պաղեստինյան տարածքներում անցկացված ընտրությունների ցանկացած արդյունքներ։
2. Քվեարկությանը հետևելու համար հարկավոր էր նշանակել միջազգային դիտորդների խումբ։
3. Բոլոր ընտրված պաղեստինյան ներկայացուցիչները պետք է օժտված լինեին անձեռնմխելիության իրավունքով։
4. Ընտրությունների ընթացքում իսրայելական զորքերը պետք է հեռանային քվեարկության շրջաններից։
5. Իսրայելը պետք է պարտավորվեր վերջնական կարգավորման նպատակով 3-5 ամսվա ընթացքում բանակցություններ սկսել։ Այդ շրջանը պետք է անցումային հայտարարվեր։

³⁹³ Նույն տեղում։

³⁹⁴ 15.09.1989, الشروق, تونس.

³⁹⁵ الوطن العربي, باريس, 1989, عدد 505, ص. 15.

6. Իսրայելը պետք է դադարեցնէր շինությունների կառուցումն արաբական տարածքներում:
7. Թեկնածուները պետք է արտահայտվելու իրավունք ունենային:
8. Պետք է սահմանափակումներ մտցվեին գրավյալ տարածքներ մուտք գործող իսրայելցիների հանդեպ:
9. Արևելյան Երուսաղեմի պաղեստինցիները պետք է մասնակցեին ընտրություններին:
10. Իսրայելը պետք է ընդուներ «Հոդ խաղաղության դիմաց» սկզբունքը՝ որպես համապարփակ կարգավորման բաղադրամաս³⁹⁶:

Մուբարաքի ջանքերը, որոնք ճանապարհ էին հարթում դեպի մերձավորարևելյան հակամարտության համապարփակ կարգավորում, դրական արձագանք գտան Եգիպտոսում³⁹⁷: 1989 թ. հոկտեմբերի 8-ին ԱՄՆ-ի նախագահ Բուշի հետ հանդիպելուց հետո Մուբարաքը հայտարարեց, որ իր ծրագիրը չի կարող դիտվել որպես այլընտրանքային³⁹⁸: Իր հերթին Բուշն ընդգծեց, որ խնդրի կարգավորման հարցում եգիպտա-ամերիկյան տեսակետները բավական մոտ են: 1989 թ. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 44-րդ նստաշրջանում Եգիպտոսի նախագահը շեշտեց, որ միջազգային հանրությունը պետք է ճանաչի ՊԱԿ-ը, որովհետև նրանից բացի ոչ մի այլ քաղաքական ուժ չի կարող պաղեստինցիների անկախության ձեռքբերման գործում տարածաշրջանում խաղաղություն ապահովել³⁹⁹:

Մուբարաքի ծրագրի հրապարակմանը հետևեց 1989 թ. սեպտեմբերի վերջին ՊԱԿ-ի նախագահ Յասեր Արաֆաթի այցելությունը Կահիրե, որի ընթացքում նա հայտարարեց, որ ամբողջ

³⁹⁶ Kriesberg L., International Conflict Resolution; The U.S. – USSR and Middle East Cases, L., 1992, p. 67.

³⁹⁷ 25.01.1988, القاهرة, الأهرام

³⁹⁸ 27.10.1989, لندن, التضامن

³⁹⁹ Ghali B. B., Egypton Diplomacy in 1989, Cairo, 1990, p. 48.

ջովին պաշտպանում է Մուֆարաքի մերձավորարևելյան խնդրի կարգավորման ծրագիրը⁴⁰⁰:

1989 թ. սեպտեմբերի 11-ին Արաֆաթի քաղաքական խորհրդական Բասամ Աբու Շարիֆը ֆրանսիական ռադիոյին տված հարցազրույցում հայտարարեց, որ «պատրաստ է ուղևորվել Երուսաղեմ կամ Թել Ավիվ, որպեսզի բանակցի իսրայելցիների հետ»: Նա նաև պատրաստակամություն հայտնեց հանդիպելու Բսրայելի Աշխատանքի կուսակցության անդամներից մեկի հետ, որպեսզի քննարկի Մուֆարաքի նախագիծը⁴⁰¹:

Շարիֆի հայտարարությունը մեծ աղմուկ բարձրացրեց, որից հետո ՊԱԿ-ը հայտարարեց, որ Շարիֆը չի արտահայտել ՊԱԿ-ի իրական ցանկությունը: Իրականում Արաֆաթը տեղյակ էր եղել Շարիֆի հայտարարությանը, այլապես շատ թանկ կվճարեր դրա համար:

1989 թ. սեպտեմբերի 20-ին Թունիսում ՊԱԿ-ի գործկոմի նիստին դարձյալ ոչ միանշանակ դիրքորոշում ձևավորվեց Մուֆարաքի նախաձեռնության հարցում: Հնչեցին որոշ տեսակետներ, որոնք համաձայն էին ընտրությունների անցկացման դրույթի հետ⁴⁰²:

ՊԱԿ-ի վրա ճնշում գործադրելու նպատակով Եգիպտոսին միացավ նաև Մաուդյան Արաբիան: 1989 թ.-ից ի վեր Մաուդյան Արաբիան և Պարսից ծոցի արաբական երկրների մեծ մասը սկսեցին կրճատել ՊԱԿ-ին տրամադրվելիք ֆինանսական օգնությունը, որն ամբողջովին դադարեցվեց 1990 թ. իրաքա-քուվեյթյան ճգնաժամի նկատմամբ ՊԱԿ-ի դիրքորոշման հետևանքով: Ամերիկա-պաղեստինյան բանակցությունների 9-րդ փուլի ժամանակ՝ 1989 թ. Սեպտեմբերին, Թունիսում ԱՄՆ-ի դեսպան Պեյլետրիոն ՊԱԿ-ին հայտնեց, որ Վաշինգտոնը սատարում է Շամիրի նախաձեռնությունը և քաջալերում Մուֆարաքի նախագիծը: Ամերիկյան կողմը հայտնեց, որ եթե ՊԱԿ-ը ցանկանում է շա-

⁴⁰⁰ ТАСС ВПИ, N. 149, М., 10.02.1989, с. 24.

⁴⁰¹ 20.09.1989, الشعب، بغداد.

⁴⁰² 21.09.1989، الوطن العربي، باريس.

րունակել երկխոսությունը, ուրեմն պետք է ընդունի առաջարկված նախաձեռնությունները⁴⁰³:

1989 թ. հոկտեմբերի 5-ին «Ախբար ալ-Յոմ» թերթին տված հարցազրույցում Մուբարաքն Արաֆաթին մեղադրեց պատասխանատվության բացակայության և քաղաքական նիհիլիզմի մեջ⁴⁰⁴: Սակայն, այդուամենայնիվ, Եգիպտոսի և ՊԱԿ-ի միջև բանակցությունները շարունակվում էին: Այդ շրջանում նույնիսկ լուրեր տարածվեցին Իսրայելի և ՊԱԿ-ի միջև Եգիպտոսի հովանավորությամբ սպասվող գաղտնի բանակցությունների մասին: Կարծիք կար, որ պաղեստինյան պատվիրակությունը կձևավորվի բռնազավթված տարածքների պաղեստինցիներից⁴⁰⁵: Չնայած եգիպտական նախագծի բոլոր զիջումներին՝ ի տարբերություն Ֆեսի, Իսրայելը մերժեց Մուբարաքի նախագիծը: 1989 թ. հոկտեմբերին Կահիրե կատարած իր այցելության ժամանակ պաշտպանության նախարար Իցխակ Ռաբինը ձևակերպեց Մուբարաքի նախաձեռնությունից Իսրայելի հրաժարվելու հետևյալ պատճառները.

1. Իսրայելը մերժում է «հող խաղաղության դիմաց» սկզբունքը:
2. Իսրայելը հրաժարվում է վերացնել և դադարեցնել շինությունների կառուցումն արաբական տարածքներում:
3. Իսրայելը հրաժարվում է զորքերը դուրս բերել ավելի քան 1 կմ հեռավորության վրա այն վայրերից, որտեղ պետք է քվեարկություն կազմակերպի:
4. Իսրայելը համաձայն չէ միջազգային հսկողություն սահմանել ընտրությունների դեպքում:

Իսրայելի հետ ապագա բանակցությունների պատվիրակությունը պետք է կազմվեր նախքան Արևմտյան ափում և Գազայում ընտրություններ կազմակերպելը⁴⁰⁶: Մուբարաքը փորձում

⁴⁰³ 23.09.1989, الكويت، السياسة

⁴⁰⁴ TACC Атлас, N. 151, М., 07.09.1989, с. 26.

⁴⁰⁵ 18.03.1990, الوطن العربي، باريس

⁴⁰⁶ فلسطين الثورة، نيوقسيا، 1990، عدد 776، ص. 32.

էր համոզել իսրայելական կողմին՝ չխոչընդոտել, որպէսզի ապագա պատվիրակության մեջ մտնեն երկու չափավոր պաղեստինցիներ ոչ բռնազավթված տարածքներից: Սակայն իսրայելցիները չհամաձայնեցին դրան, թեպէտս Մուքարաբը հավատացնում էր, որ պատվիրակությունը լինելու է պաղեստինյան, այլ ոչ թե ՊԱԿ-ի⁴⁰⁷:

Եգիպտական ղեկավարությունը համոզված էր, որ առանց իսրայելական զորքերի դուրսբերման հնարավոր չէ իրականացնել պաղեստինյան հարցին վերաբերող քեմփդեյնյան կետերը: Ընդհանուր առմամբ, հետևելով Քեմփ-Դևիդի համաձայնագրերի դրույթներին, Մուքարաբը պաղեստինցիներին ինքնավարություն տրամադրելը համարում էր նախնական քայլ դեպի պաղեստինյան անկախ պետության հռչակումը: Նա բազմիցս նշել էր, որ Եգիպտոսը միակ երկիրն է, որի օգնությամբ դժվարին պահին կարող էին դիմել ՊԱԿ-ը, Իսրայելը և ԱՄՆ-ը⁴⁰⁸:

Ի տարբերություն Սադաթի՝ Մուքարաբն իր արտաքին քաղաքականության մեջ համաարաբական շահերը հայտարարեց գերակայող: Կահիրեն հասկանում էր, որ առանց ՊԱԿ-ի մասնակցության Մերձավոր Արևելքում կայունություն հաստատելը գրեթե անհնար էր: Հենց այդ նպատակով էլ Եգիպտոսի ղեկավարությունն ամեն կերպ փորձում էր պաղեստինա-իսրայելական բանակցությունները տեղից շարժել: Մուքարաբի կարծիքով Իսրայելի հրաժարվելը Արաֆաթի հետ բանակցելուց կհանգեցներ ՊԱԿ-ի նախագահի շուրջ պաղեստինյան ժողովրդի համախմբմանը և միջազգային մակարդակում նրա հեղինակության բարձրացմանը⁴⁰⁹: Բացի այդ, Եգիպտոսի նախագահը պաղեստինցիների և իսրայելցիների միջև խաղաղությունն անհնար էր համարում առանց Երուսաղեմի հարցի կարգավորման⁴¹⁰:

⁴⁰⁷ 23.03.1990, الهدف، دمشق.

⁴⁰⁸ Перес Ш., Новый Ближний Восток, М., 1994, с. 145.

⁴⁰⁹ Washington Reports on Middle East Affairs, Middle East Conference Position, December-January, 1991-1992, p. 16.

⁴¹⁰ Նույն տեղում:

Ամփոփելով Եգիպտոսի դիրքորոշումը պաղեստինյան հարցի նկատմամբ՝ կարելի է հանգել հետևյալին.

1. Եգիպտական կողմը հավատացած էր, որ առանց Պաղեստինի արաբ ժողովրդի ազգային օրինական իրավունքների վերականգնման անհնարին է հասնել մերձավորարևելյան խնդրի համապարփակ կարգավորման: ~
2. Պաղեստինյան հարցը համաարաբական խնդիր է, և Եգիպտոսը՝ որպես արաբական, աֆրիկյան և Չմիացած երկրների շարժման կազմակերպության անդամ, առաքելություն ունի իրականացնելու պաղեստինյան խնդրի լուծումը, պաղեստինյան ժողովրդի արդար կամքի, համաարաբական ատյանների որոշումների, ՄԱԿ-ի բանաձևերի հիման վրա:
3. Պաղեստինյան անկախ պետության հռչակումը դրական երևույթ է ողջ տարածաշրջանի համար և որոշ չափով եգիպտական դիվանագիտության արդյունք է, որ հնարավոր դարձավ շնորհիվ եգիպտա-իսրայելական հաշտության պայմանագրի:
4. Եգիպտոսը, սկսած 1981 թ., ողջունել և քաջալերել է պաղեստինյան հարցի կարգավորմանն ուղղված թե՛ արաբական և թե՛ այլ նախաձեռնություններն ու ծրագրերը, որոնց թվին են պատկանում Ֆահդի, Ռեյգանի, Ֆեսի և Բրեժնևի ծրագրերը:
5. Չնայած այն հանգամանքին, որ Եգիպտոսը գործում էր Իսրայելի հետ կնքած հաշտության պայմանագրի շրջանակներում, այդուամենայնիվ, Կահիրեն արձագանքում էր Իսրայելի կողմից համաարաբական շահերի ոտնահարման անխտիր բոլոր փաստերին:
6. 1981-1991 թթ. ընթացքում Եգիպտոսը ձգտում էր Մերձավոր Արևելքում հասնել արդար և տևական խաղաղության:

Ինչ վերաբերում է Երուսաղեմի խնդրին, ապա 1991թ. հոկտեմբերին մերձավորարևելյան խաղաղության կոնֆերանսում

Եգիպտոսի ԱԳ նախարար Ամր Մուսան, անդրադառնալով Երուսաղեմի խնդրին, հայտարարեց, որ սրբազան քաղաքը պետք է ունենա հատուկ կարգավիճակ: Քաղաքը պետք է բաց լինի բոլորի համար: Կողմերից ոչ մեկն իրավունք չունի միանձնյա հսկողություն սահմանելու այնտեղ⁴¹¹:

⁴¹¹ www.mfa.gov.eg, Statement by H.E.Amre Moussa, Minister for Foreign Affairs of the Arab Republic of Egypt Delivered at the Closing of the Madrid Conference, Madrid, 1, November, 1991, p. 6.

ԵԳԻՊՏՈՍԸ ԵՎ ԻՐԱԲԱ-ՔՈՒՎԵՅԹՅԱՆ
ՃԳՆԱԺԱՍԸ (1990-1991 ԹԹ.)

3.1. ԵԳԻՊՏԱ-ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԻՐԱԲԱ-
ՔՈՒՎԵՅԹՅԱՆ ՃԳՆԱԺԱՍԻ ՆԱԽՕՐԵՆ

1980-ականների վերջին արաբական աշխարհում ձևավորվել էր ուժերի նոր հարաբերակցություն: Այն անմիջականորեն պայմանավորված էր Եգիպտոսի արաբական ընտանիք վերադարձով, ինչպես նաև տարածաշրջանում ընթացող քաղաքական մի շարք գործընթացներով: Արաբական տարածաշրջանի վրա անմիջականորեն ազդում էր նաև միջազգային ընդհանուր լարվածության թոթափումը՝ կապված ԽՍՀՄ-ԱՄՆ-ի միջև զուրբալ դիմակայության ապալարման, «սառը» պատերազմի ավարտի մոտալուտ ակնկալիքների հետ:

1980-ականների վերջին արաբական աշխարհում ձևավորվել էին տարածաշրջանային երկու խոշոր միություններ, որոնք մեն հաշվով դարձյալ ընդգծում էին առկա սոցիալ-դասակարգային, ինչպես նաև քաղաքական բևեռացումը:

1981 թ. մարտին Սաուդյան Արաբիայի գլխավորությամբ կազմավորվեց Ծոցի արաբական երկրների համագործակցության դաշինքը (ՕԱԵՀԴ), որի մեջ մտան Պարսից ծոցի բոլոր վեց միապետությունները⁴¹²: Կազմակերպության հիմնական նպատակն անվտանգության ապահովումն էր, ինչպես նաև անդամ-երկրների միջև տարբեր ոլորտներում ինտեգրացիոն գործընթացների խորացումը⁴¹³: Ստեղծվել էին նաև միջարաբական զինված ուժեր, որոնք մի կողմից պետք է ծառայեին անդամ-

⁴¹² Александров И.А., նշվ. աշխ., էջ 279:

⁴¹³ الصالح بن عبد الله الراجي، علاقات المملكة العربية السعودية بدول الخليج، الرياض، 1991، ص. 23-22

երկրների վարչակարգերի պահպանմանը, մյուս կողմից՝ օտար մարտահրավերների դիմակայմանը:

Իրաքա-իրանյան պատերազմի ավարտից հետո ռազմական և քաղաքական նոր դեմքով էր ներկայացել Իրաքը, տիրապետելով մարտերում կոփված խոշոր բանակի և վիթխարի քանակության ռազմական տեխնիկայի՝ Սադդամը ձգտում էր տիրապետող դիրք զբաղեցնել տարածաշրջանում:

1989 թ. փետրվարի 16-ին Բաղդադի անմիջական նախաձեռնությամբ հիմնվեց արաբական համագործակցության դաշինքը՝ Եգիպտոսի, Իրաքի, Հորդանանի և Եմենի Արաբական Հանրապետության (ԵԱՀ) կազմով⁴¹⁴: Եգիպտոսի համար, որը դեռ վերջերս էր մուտք գործել «արաբական ընտանիք», ԱՀԴ-ին անդամակցելը չափազանց կարևոր էր և կարող էր նպաստել Կահիրեի դիրքերի ամրապնդմանը:

1989 թ. մայիսին Կասաբլանկայում տեղի ունեցած ԱՊԼ-անդամ-երկրների գագաթնաժողովին Իրաքն առաջ քաշեց Լիբանանում Սիրիայի ներկայությունը դատապարտող բանաձևը: Իրաքը ձգտում էր սիրիական զորքերը Լիբանանում փոխարինել ԱՊԼ-ի զորամիավորումներով⁴¹⁵: Նախապես համաձայնության գալով Եգիպտոսի և Եմենի հետ՝ Սիրիայի նախագահ Հաֆեզ Ասադին հաջողվեց չեղյալ հայտարարել Իրաքի նախաձեռնությունը, որին, ի դեպ, ԱՀԴ-ի անդամ-պետություններից սատարեց միայն Հորդանանը: Հաֆեզ Ասադը, համաձայնության գալով Լիբիայի հետ, խոստացել էր չառարկել Եգիպտոսի անդամակցության վերականգնմանը ԱՊԼ-ում:

Իր հերթին Սաուդյան Արաբիան, գիտակցելով Իրաքի ազդեցության աճի վտանգավորությունը տարածաշրջանում, Արաբական պետությունների լիգայի շրջանակներում (որին իր անդամակցությունը Եգիպտոսը վերականգնեց 1989 թ. մայիսին) ջանքեր էր գործադրում եգիպտա-սիրիական հարաբերությունների կանոնավորմանն աջակցելու ուղղությամբ: Կահիրեն էլ այս

⁴¹⁴ Гусаров В.И., նշվ. աշխ., էջ 17; 23.03.1989, أخبار الأسبوع، القاهرة.

⁴¹⁵ Апдайк Р.Дж., նշվ. աշխ., էջ 388:

ամենն օգտագործում էր իր ծրագրերի իրականացման նպատակով՝ խուսանավելու հնարավորություն ստեղծելով Եգիպտոսի համար⁴¹⁶:

Իրաքի թվացյալ հզորությունն իրականում պարփակված էր տնտեսական բավականին լուրջ ճգնաժամով⁴¹⁷: Իրաքա-իրանյան պատերազմից հետո արաբական երկրներին Բաղդադի պարտքն արդեն կազմում էր մոտ 80 մլրդ դոլար⁴¹⁸, որից 14 մլրդ պարտքը Քուվեյթինն էր, թեպետև վերջինս չէր շտապում այն հետ պահանջել⁴¹⁹:

1990 թ. Ամմանում ԱՀԴ-ի անդամ-երկրների ղեկավարների հանդիպմանը, Սադդամը խնդրեց Հորդանանի թագավոր Հուսեյնին և Եգիպտոսի նախագահ Մուբարաքին տեղյակ պահել Օոցի երկրներին, որ Իրաքին շտապ հարկավոր է 30 մլրդ դոլար՝ տնտեսական վիճակը բարելավելու նպատակով: Այնուհետև Սադդամն ավելացրել էր, որ եթե նրանք այդ գումարը չտրամադրեն, ապա ինքը գիտի ինչպես այն ձեռք բերել⁴²⁰: Իրաքի նախագահի այդ հայտարարությունները զուգորդվում էին իրաքյան զորքերի մանևրներով իրաքա-քուվեյթյան սահմանին:

Երկու ամիս անց, երբ Մուբարաքը պաշտոնական այցելությամբ գտնվում էր Իրաքում, Սադդամը դարձյալ նշել էր, որ իրեն գումար է հարկավոր, իսկ Օոցի երկրները համառորեն խույս են տալիս հարցը լուծելուց⁴²¹: Եգիպտոսի նախագահին Սադդամը մի շարք մեղադրանքներ ներկայացրեց՝ կապված Օոցի երկրներ-

⁴¹⁶ ТАСС БПИ, N 139, М., 19.07.1989, с. 38.

⁴¹⁷ Kimche D., The Last Option After Nasser, Arafat and Hussein, The Quest for Peace in the Middle East, London., 1991, p. 225.

⁴¹⁸ Шахбазян Г.С., Экономические и социальные последствия для Ирака вооруженного конфликта с Ираном (1980-1988), Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, М., 1997, с. 151.

⁴¹⁹ The Iraqi Aggression on Kuwait, the Truth and the Tragedy, Center for Research and Studies in Kuwait, London, 1994, p. 56.

⁴²⁰ Նույն տեղում:

⁴²¹ Апдайк Р.Дж., նշվ. աշխ., էջ 370:

րի՝ Իրաքի հանդեպ անարդար վերաբերմունքի հետ: Սադդամը նշում էր, որ եթե Օոցի երկրները ժամանակին համապատասխան գումարներ հատկացնեին, ապա Իրանի հետ պատերազմը շուտ կավարտվեր:

Իրաքա-իրանյան պատերազմից հետո Իրանն Իրաքի հետ համատեղ Նավթ արդյունահանող երկրների կազմակերպությունից՝ ՕՊԵԿ, պահանջեց իջեցնել նավթի արդյունահանման նկատմամբ ունեցած իրենց չափաբաժինները⁴²², ինչին հակառակ նավթարդյունաբերող արաբական մի շարք երկրներ, մասնավորապես Քուվեյթը և ԱՄԷ-ն, շարունակում էին իրենց չափաբաժինները բարձրացնել ի վնաս Բաղդադի և Թեհրանի: 1990 թ. փետրվարի վերջին Քուվեյթ կատարած իր այցելության ժամանակ իրաքյան նավթային արդյունաբերության նախարար Ռահիմ Ալ-Հալաբին փորձեց համոզել Քուվեյթի իշխանություններին չբարձրացնել նավթի արդյունահանման չափաբաժինները:

Մերձավորարևելյան խնդիրների քննարկման նպատակով Սադդամը և Արաֆաթը պահանջեցին հրավիրել արաբական գազաթնաժողով, որը գումարվեց 1990 թ. մայիսի 28-31-ը Բաղդադում⁴²³:

Այդ հանդիպման ընթացքում մի շարք ընթացիկ հարցերի քննարկումից հետո Իրաքը կարողացավ այնպիսի տպավորություն ստեղծել, որ իրաքա-իրանյան պատերազմի ավարտից հետո Բաղդադի հիմնական նպատակն էր պաղեստինյան խնդրի կարգավորումը և Իսրայելին դիմակայելը⁴²⁴: Հանդիպմանը Սադդամը հայտարարեց նաև, որ տնտեսական պատերազմը, որն Իրաքին հայտարարել էին ՄԱԵՀԴ-ի անդամ-երկրները, անտանելի էր դարձել: Յուրաքանչյուր մեկ բարել նավթի դիմաց սահմանված գնաչափում մեկ դոլարի իջեցումն Իրաքի համար նշանակում էր 1 մլրդ դոլարի կորուստ:

⁴²² Комсомольская правда, М., 05.08.1990.

⁴²³ 22.04.1990, الجمهورية، بغداد.

⁴²⁴ Сербиненко Д.В., Предпосылки кризиса и войны в Заливе, Арабский сборник, вып. 3, М., 2000, с. 90.

Գազաթնաժողովի ավարտին Մուբարաքը ողջունեց Սադ-դամի՝ արաբական համերաշխության հասնելու պատրաստակամությունը, սակայն իր ելույթի վերջում շեշտեց, որ արաբական առաքելությունը պետք է լինի հումանիստական, տրամաբանական և իրատեսական: Սադդամի համար հասկանալի էր, թե Մուբարաքի խոսքերն ում էին ուղղված⁴²⁵:

Արաբական գազաթնաժողովից հետո Բաղդադն արհեստականորեն սկսեց սրել Քուվեյթի հետ հարաբերությունները, որն աստիճանաբար ճգնաժամային բնույթ էր ստանում: Իրաքը պահանջում էր չեղյալ հայտարարել Օոցի արաբական երկրներին ունեցած իր պարտքը (մասնավորապես Իրաքի պարտքը Քուվեյթին) և Մարշալի ծրագրի օրինակով մի ծրագիր մշակել, որով կվիճակահատուցվեին Իրաքի կորուստները⁴²⁶:

Հուլիսի 17-ին Իրաքն արդեն անմիջական մեղադրանք ներկայացրեց Քուվեյթին՝ Բաղդադի դեմ տնտեսական պատերազմ հրահրելու համար և պահանջեց սկզբից 2,4 մլրդ դոլար, այնուհետև այդ գումարը հասցվեց 10 մլրդ դոլարի⁴²⁷: Իր հերթին Քուվեյթի արտաքին գործերի նախագահ շեյխ Սաբահ Ալ-Ահմադ Ալ-Սաբահն ԱՊԼ-ի քարտուղարին ուղղած նամակում, նախապես իր համար ապահովելով ՄԱԵՀԴ-ի անդամ-երկրների պաշտպանությունը, գրում էր, որ Իրաքի հայտարարությունն ընդամենը սադրանք էր և չէր համապատասխանում երկու երկրների միջև գոյություն ունեցող եղբայրական հարաբերությունների համատեքստին⁴²⁸: Քուվեյթն առաջարկում էր Իրաքին տրամադրել 9 մլրդ դոլարի վարկ և քննարկել Իրաքի առաջադրած ծրագրի իրականացման հնարավոր ուղիները, որը սակայն Սադ-

⁴²⁵ Сейранян Б., Звезда и жизнь диктатора, Азия и Африка сегодня, М., 1994, N 4, с. 9.

⁴²⁶ العراق، بغداد، 20.07.1990

⁴²⁷ Современные международные отношения, նշվ. աշխ., էջ 400:

⁴²⁸ The Message of the Minister of Foreign Affairs of the State of Kuwait to the Secretary Arab League Gazili Qusebi, 18, July 1990, Ei-Kuwait, p. 7.; 22.07.1990, السياسة، الكويت

դամը մերժում էր⁴²⁹։ Քուվեյթն առաջարկում էր նաև ԱՊԼ-ի շրջանակներում իրաքա-քուվեյթյան հակասությունները հարթելու նպատակով հանձնաժողով ստեղծել, որը պետք է քայլեր ձեռնարկեր այդ ուղղությամբ⁴³⁰։

1990 թ. հուլիսի 21-ին Իրաքի արտաքին գործերի նախագահ Տարիկ Ազիզը դարձյալ նամակ ուղարկեց ԱՊԼ-ի գլխավոր քարտուղարին, որտեղ կրկին մեղադրանքներ էր ներկայացնում Քուվեյթին⁴³¹։ Ի պատասխան՝ Քուվեյթը հատուկ ուղերձով դիմեց ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Պերես Դե Կույելերին՝ խնդրելով միջամտություն ցուցաբերել՝ Իրաքի մեղադրանքների տարափը դադարեցնելու նպատակով։ Քուվեյթի այդ քայլից հետո Իրաքը մեղադրեց նրան խնդիրը միջազգայնացնելու մեջ՝ վկայակոչելով այն հանգամանքը, որ դեռ մեկ ամիս առաջ Քուվեյթը պահանջում էր հակասությունները լուծել ԱՊԼ-ի շրջանակներում հատուկ հանձնաժողովի ստեղծման միջոցով⁴³²։

Նպատակ ունենալով կանխել հասունացող ռազմական բախման վտանգը՝ Մուբարաքը 1990 թ. հուլիսի 17-ին այցելեց Բաղդադ, Քուվեյթ և Ռիյադ, որոնց ընթացքում որոշում ընդունվեց հուլիսի 20-ին Ջիդդայում իրաքա-քուվեյթյան հանդիպում կազմակերպելու մասին։ Միևնույն ժամանակ Սադդամը հավատացրեց Մուբարաքին, որ չի հարձակվելու Քուվեյթի վրա։

Նշենք, որ Մուբարաքը մինչև վերջին պահն էլ համոզված էր, որ Սադդամն ընդառաջ կգնա իր առաջարկին։ Բանակցելու նպատակով Սադդամը Ջիդդա ուղարկեց Իրաքի Հեղափոխական հրամանատարության խորհրդի նախագահի տեղակալ Իզզաթ Իբրահիմ ադ-Դուրսիին։ Վերջինս հուլիսի 31-ին ժամանեց Ջիդ-

⁴²⁹ The Memorandum of the Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Iraq Tariq Aziz to the Secretary General of the Arab League, Documents of Foreign Policy of Iraq, Baghdad, 1990, p. 12.

⁴³⁰ 22.07.1990, *السياسة، الكويت*

⁴³¹ 26.07.1990, *الشعب، بغداد*

⁴³² 26.07.1990, *الشعب، بغداد*

դա, որպեսզի հավաստիացնի, թե որքանով էին օրինական Իրաքի առաջ քաշած պահանջները⁴³³:

Իրաքի պատվիրակը՝ վերջնագիր ներկայացրեց, որով պահանջեց չեղյալ հայտարարել Իրաքի պարտքը Քուվեյթին և 10 մլրդ դոլար վարկ հատկացնել Իրաքին, ինչպես նաև Բաղդադին հանձնել Պարսից ծոցի Վարբա և Բուբիյան կղզիներին տիրելու իրավունքը⁴³⁴: Օգոստոսի 1-ին Իրաքի և Քուվեյթի պատվիրակները միմյանց մի շարք մեղադրանքներ ներկայացնելուց հետո հեռացան նիստից⁴³⁵:

Քուվեյթի վրա Իրաքի հարձակումից առաջ Մուբարաքը հուլիսի 30-ին ևս մեկ անգամ այցելեց Բաղդադ, այս անգամ անձամբ Սադդամից բացատրություն խնդրեց իրաքա-քուվեյթյան սահմանի երկայնքով իրաքյան զորքերի խոշոր կուտակումների մասին, ինչին Սադդամը պատասխանել էր, որ դա ընդամենը նախազգուշական քայլ է, որպեսզի Քուվեյթը վճարի Իրաքին պահանջված գումարը: Նույն օրը Մուբարաքը Քուվեյթին հայտնեց, որ Իրաքը չի հարձակվի, քանի որ իրեն անձամբ խոստացել է Սադդամը, սակայն փոխարենը Քուվեյթը պետք է մի քանի մլրդ դոլար վճարի Բաղդադին⁴³⁶:

Ծագած հակասությունները բանակցությունների միջոցով կարգավորելու Եգիպտոսի նախագահ Մուբարաքի միջնորդությունը դատապարտված էր ձախողման, քանի որ Սադդամն արդեն իսկ վճռել էր զավթել Քուվեյթը: Մուբարաքը միայն 1990 թ. հունիս-հուլիս ամիսներին իրաքյան ղեկավարությանը 33 ուղերձ է հղել՝ փորձելով ազդել Իրաքի դիրքորոշման վրա⁴³⁷:

⁴³³ Сербиненко Д.В., նշվ. աշխ., էջ 94:

⁴³⁴ The Iraqi Aggression on Kuwait, նշվ. աշխ., էջ 56; Республика Ирак в системе международных отношений, նշվ. աշխ., էջ 190:

⁴³⁵ ТАСС БПИ, N 203, М., 17.10.1990, с. 20.

⁴³⁶ Млечин Л., Шок и трепет: Кто следующий? М., 2003, с. 165.

⁴³⁷ .09.02.2003, الجمهورية، بغداد،

Իրաքի պատվիրակ Իզզար իբրահիմի՝ Ջիդդա կատարած այցելության օրը իրաքյան 30-հազարանոց զորամիավորումը շարժվեց դեպի իրաքա-քուվեյթյան սահմանը⁴³⁸:

Հարկ է նշել, որ Քուվեյթը բռնակցելու Իրաքի նշված փորձը երրորդն էր՝ 1961 թ. և 1973 թ. անհաջող փորձերից հետո⁴³⁹:

Քուվեյթի վրա հարձակվելու Սադդամի պատրաստակամության հարցում ոչ պակաս նշանակություն ունեցավ Իրաքում ԱՄՆ-ի դեսպան տիկին Էյփրիլ Գլասպիի հետ 1991 թ. հուլիսի 25-ին Իրաքի նախագահի գրույցը: Սադդամը դեսպանին ներկայացրեց Իրաքի տնտեսական ծանր վիճակը՝ փաստելով, որ թեև ԱՄՆ-ը սատարում է Օոցի երկրներին, սակայն վերջիններս տնտեսական պատերազմ են հայտարարել Իրաքին: Գլասպին համաձայնեց Իրաքի պահանջների հետ և շեշտեց, որ Քուվեյթը չպետք է խախտի նավթային չափաբաժինները: Այնուհետև տիկին Գլասպին ավելացրեց. «25 տարի այս տարածաշրջանում ծառայելուց հետո ես գտնում եմ, որ Ձեր նպատակները պետք է աջակցություն գտնեն Ձեր եղբայր արաբների մոտ: Դա այն հարցն է, որն արաբներն իրենք պետք է լուծեն: Իսկ ինչ վերաբերում է Միացյալ Նահանգների դիրքորոշմանը, ապա մենք կոնկրետ կարծիք չունենք միջարաբական հակասությունների, այդ թվում նաև Քուվեյթի հետ Ձեր սահմանային տարաձայնությունների վերաբերյալ: ԱՄՆ-ի պետքարտուղար Ջեյմս Բեյքերը հրահանգ է տվել մեր պաշտոնական ներկայացուցչին հայտնել Ձեզ այս տեսակետը»⁴⁴⁰: Գլասպին գրույցի վերջում հարցրեց Սադդամին, թե վերջնական ինչ որոշում է կայացրել Քուվեյթի վերաբերյալ, Սադդամը պատասխանեց, որ մենք (իրաքցիները - Գ.Գ.) փորձում ենք խնդիրը լուծել խաղաղ ճանապարհով, բայց կարող է ստացվել նաև հակառակը: Գլասպիի լուրջությունը համաձայնության նշան էր. ԱՄՆ-ը դեմ չէր, որ Իրաքը

⁴³⁸ New York Times, N.Y., 02.08.1990.

⁴³⁹ Մանրամասն տե՛ս Новейшая история арабских стран, նշվ. աշխ., էջ 327:

⁴⁴⁰ Апдайк Р.Дж., նշվ. աշխ., էջ 389:

բոնագավթի Քուվեյթը⁴⁴¹: Իրաքին վստահություն ներշնչեց նաև այն հանգամանքը, որ Գլասպիի հետ ունեցած գրույցից հետո՝ հուլիսի 28-ին, Բուշի՝ Սադդամին հղած նամակում Միացյալ Նահանգների նախագահը հույս էր հայտնում, որ իրաք-ամերիկյան հարաբերությունները պետք է ավելի բազմակողմ դառնային⁴⁴²: Ֆրանսիական հետազոտող Է.Լորանը գրում էր, որ նախագահ Սադդամն ընդհուպ մինչև 1990 թ. օգոստոսի 2-ը ամերիկացիներից ճշգրիտ տվյալներ էր ստանում Սաուդյան Արաբիայի և Քուվեյթի ռազմական կարողությունների մասին: Տեղեկությունները փոխանցվում էին ԱՄՆ-ի Կենտրոնական հետախուզական վարչության (ԿՀՎ) բաղդադյան գրասենյակից⁴⁴³:

Հուլիսի 31-ին Սադդամն ԱՄՆ-ի նախագահին ուղղված պատասխան նամակում հավատացնում էր, որ իրաքա-քուվեյթյան հակասությունները լուծվելու են խաղաղ ճանապարհով: Նույն հավաստիացումները ստացավ նաև Եգիպտոսի նախագահ Մուբարաքը:

Համոզված լինելով ամերիկյան չեզոքության մեջ և հույս տածելով, որ արաբական երկրների մեծ մասը մեղմ կեցվածք կդրսևորի իր քայլի հանդեպ՝ 1990 թ. օգոստոսի 1-ին Սադդամը հրամայեց իր զորքերին ներխուժել Քուվեյթ:

3.2. ԻՐԱՔԻ ՀԱՐԶԱԿՈՒՄԸ ՔՈՒՎԵՅԹԻ ՎԵՐԱ «ՓՈԹՈՐԻԿ ԱՆԱՊԱՏՈՒՄ» ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԵԳԻՊՏՈՍԸ

1990 թ. օգոստոսի 1-ի լույս 2-ի գիշերն իրաքյան բանակի ընտիր զորամիավորումները՝ 120-հազարանոց կորպուս, 1300

⁴⁴¹ ТАСС БПИ, N 203, М., 17.10.1990, с. 20.

⁴⁴² Նույն տեղում:

⁴⁴³ Laurent E., Tempete du desert. Les secrets de la Maison Blanche, P., 1991, p. 350, ըստ՝ Шарипов У.З., Персидский Залив: нефть - политика и войны, М., с. 91.

տանկեր, 14 հազար զրահամեքենաներ, հարյուրավոր հրետանային և հրթիռային միավորումների, ավիացիայի և ուղղաթիռների օժանդակությամբ ներխուժեցին Քուվեյթ և գրավեցին այն⁴⁴⁴։ Քուվեյթյան կառավարությունը ապաստանեց Սաուդյան Արաբիայում⁴⁴⁵։

Նույն օրը գումարվեց ԱՊԼ-ի անդամ-երկրների արտահերթ նիստը, որտեղ մասնակից 22 պետություններից Իրաքին դատապարտեցին միայն 14-ը, իսկ ձեռնպահ մնացին Սուդանը, Եմենը, Հորդանանը, Մավրիտանիան և ՊԱԿ-ը։ Լիբանանի պատվիրակությունը հեռացավ նիստից։ Իրաքի հարձակման նկատմամբ միասնական դիրքորոշում չունենալու պատճառով՝ ԱՊԼ-ի հանդիպումը ձախողվեց, և չհաջողվեց կոնկրետ որոշում ընդունել։ Քուվեյթի վրա հարձակվելուց հետո Բուշն Իրաքի նկատմամբ տնտեսական պատժամիջոց հայտարարեց և սառեցրեց ամերիկյան բանկերում պահվող իրաքյան և քուվեյթյան ակտիվները⁴⁴⁶։ Իրաքից դուրս եկող և մուտք գործող ապրանքների, ինչպես նաև մարդկանց շարժը կանգնեցվեց։

Իրաքի հարձակումը Քուվեյթի վրա դատապարտեց միջազգային ողջ հանրությունը։ Օգոստոսի 2-ի առավոտյան ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն ընդունեց 660-րդ բանաձևը, որով դատապարտում էր իրաքյան գործողությունները և պահանջում գորքերն անհապաղ

⁴⁴⁴ .02.08.1998 الشرق الأوسط; Бордунов М.В., Зона Персидского залива: особое направление в региональной политике Ирака, Востоковедный сборник, вып. 3, М., 2002, с. 6.

⁴⁴⁵ Данилов Л.И., Армия и власть, общество в современном Ираке, նշվ. աշխ., էջ 60:

⁴⁴⁶ U.S. Policy in the Persian Gulf. Hearing the Committee on Foreign Relations U.S. Senate. 102nd Congress, 1st Session. January 8, 1991, Wash.: U.S. GPO, 1991: Consideration on Draft Resolution "The Situation in the Persian Gulf". Making before the Committee on Foreign Affairs. House of Representatives, 102nd Congress, 1st Session. On the Committee, Resolution 1, January 9, 1991, Wash.: GPO: 1991, p. 64.

դուրս բերել Քուվեյթից⁴⁴⁷: ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն նույնպես տնտեսական մի շարք պատժամիջոցներ կիրառելու որոշումներ ընդունեց, որոնց իրագործումը վերահսկելու նպատակով ստեղծվեց UNSCOM՝ հատուկ հանձնաժողով⁴⁴⁸: ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 15 անդամներից 13-ը միացան 660-րդ բանաձևին, ձեռնպահ մնացին Եմենը և Կուբան⁴⁴⁹: Տնտեսական պատժամիջոցներ սահմանեցին նաև մի շարք եվրոպական պետություններ և Ճապոնիան, իսկ ԽՍՀՄ-ը և Չինաստանը դադարեցին զենք տրամադրել Իրաքին⁴⁵⁰:

Օգոստոսի 6-ին ԱԽ-ն ընդունեց ևս մեկ՝ 661-րդ բանաձևը, որը հաստատում էր 660-րդ բանաձևը և Իրաքի հանդեպ նոր պատժամիջոցներ սահմանում⁴⁵¹:

Ի պատասխան Սաուդյան Արաբիայի և Քուվեյթի խնդրանքին՝ օգոստոսի 7-ին Վաշինգթոնը կարգադրեց Սաուդյան Արաբիայի արևելյան նահանգ ամերիկյան զորամիավորումներ տեղափոխելու մասին⁴⁵²: Միացյալ զորքերի հրամանատար էր նշա-

⁴⁴⁷ The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., www.americandiplomacy.org

⁴⁴⁸ The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., www.americandiplomacy.org

⁴⁴⁹ Matteus K., The Gulf Conflict and International Relations, L., N.Y., 1993, p. 309. Աշխատության մեջ տե՛ս նաև 1990-1991 թթ. ՄԱԿ-ի ԱԽ հակաիրաքյան բոլոր բանաձևերը: Советская Россия, М., 04.08.1990.

⁴⁵⁰ TACC, M., 03.08.1990.

⁴⁵¹ The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., www.americandiplomacy.org

⁴⁵² Зейналов Мир Паша, В блокадном Ираке, М., 2001, с. 17; The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., www.americandiplomacy.org

նակվել Սաուդյան Արաբիայից գեներալ խալեդ իբն Սաուդը⁴⁵³: Իրաքա-քուվեյթյան ճգնաժամի հանդեպ գործնական և ընդհանուր որոշումներ կայացնելու նպատակով 1990 թ. օգոստոսի 10-ին ԱՊԼ անդամ-պետությունների արտահերթ գագաթնաժողովին Մուբարաքի անմիջական նախաձեռնությամբ կոչ արվեց միանալու Իրաքին դատապարտող եզիպտա-սաուդական բանաձևին և մասնակցելու Իրաքի դեմ ակնկալվող միջազգային կռաւիցիայի ռազմական գործողություններին: ԱՊԼ-ի 22 անդամներից (ՊԱԿ-ի հետ միասին) միայն մի քանիսը միացան Եզիպտոսի կողմից առաջ քաշված բանաձևին, համաձայն որի պետք է դատապարտել իրաքյան ագրեսիան և վերականգնել Քուվեյթի օրինական իշխանությունը, ճանաչել Սաուդյան Արաբիայի ինքնավաշտպանության իրավունքը և արաբական գորքեր ուղարկել այդ երկիր⁴⁵⁴:

Իրաքի գործողությունների հանդեպ ընդհանուր որոշում չունենալու հետևանքով արաբական աշխարհը տրոհվեց մի քանի բևեռի.

1. Եզիպտոսը, Սիրիան, Լիբանանը, Մարոկկոն, Ջիբութին և Շոցի արաբական երկրները դատապարտեցին Իրաքին և պաշտպանեցին Քուվեյթին:

⁴⁵³ Сауд Халед ибн, Воин пустыни, М., 1996, с. 176. Ուշագրավ ենք համարում նշել, որ Իրաքի դեմ ակնկալվող պատերազմում Էռ-Ռիյադին իր ռազմական օգնությունն էր առաջարկել նաև 1990 թվականի օգոստոսի 3-ին Սաուդյան Արաբիա ժամանած Ուսամա բեն Լադենը: Վերջինս Ֆահդ թագավորին առաջարկել էր Աֆղանստանից Սաուդյան Արաբիա տեղափոխել մոջահեդների մարտունակ գումարտակներ: Բեն Լադեն-Ֆահդ «բանակցություններից» քաջատեղյակ էր Վաշինգթոնը: Մանրամասն տե՛ս Боданский Й., Талибы, международный терроризм и человек, объявивший войну Америке, М., 2002, с. 81-82.

⁴⁵⁴ Каражас О., Кризис в Персидском Заливе и перспективы социально-экономического развития АРЕ, Восток и современность, N 3, М., 1991, с. 19.

2. Հորդանանը, ՊԱԿ-ը⁴⁵⁵, Սուդանը և Մավրիտանիան հանդես եկան Իրաքի պաշտպանությամբ՝ կոչ անելով Բաղդադին Քուվեյթի հարստությունը բաժանել արաբական պետությունների միջև:
3. Մադրիդի երկրները՝ Թունիսը, Ալժիրը և Լիբիան, կոչ արեցին ճգնաժամը լուծել արաբական ուժերով և թույլ չտալ օտարերկրյա միջամտություն⁴⁵⁶:

Արաբական գազաթնաժողովի ավարտից հետո Ալեքսանդրիայում հանդիպեցին Եգիպտոսի, Սիրիայի, Լիբիայի և Ալժիրի նախագահները, որոնք քննարկեցին միջազգային կոալիցիայում արաբական զորքերի մասնակցության հարցը և Իրաքի ճակատագրի հետ կապված մի շարք որոշումներ ընդունեցին⁴⁵⁷: Միջազգային կոալիցիային միանալու նպատակով զորքեր ուղարկեցին Եգիպտոսը, Սիրիան, ԱՄԷ-ն, Բահրեյնը, Օմանը, Կատարը, հետո նաև Մարոկկոն⁴⁵⁸: Սպիտակ տանը սկզբից չէին պատկերացնում, որ Եգիպտոսը և Սիրիան կդատապարտեն

⁴⁵⁵ Պաղեստինցիները Մադդամի հետ մեծ հույսեր էին կապում՝ ակնկալելով պաղեստինյան խնդրի մոտալուտ լուծումը: Օրինակ՝ Քուվեյթի վրա հարձակումից հետո Գազայում ծնված երեխաներին անվանում էին Մադդամ Հուսեյն: Արաֆաթի կարծիքով Մադդամի շնորհիվ առաջին անգամ 40 տարիների ընթացքում Մերձավոր Արևելքում պաղեստինյան հարցի լուծման իրական հնարավորություններ էին ստեղծվել: St u Компоненты арабо-израильского мира в 1990-е годы, Нижний Новгород, 1992, с. 28; Макарычев А.В., Динамика арабо-израильского конфликта, Восток, афро-азиатские общества: история и современность, N 3, М., 1991, с. 119.

⁴⁵⁶ Գևորգյան Գ., Եգիպտոսի դիրքորոշումը իրաքա-քուվեյթյան ճգնաժամի հանդեպ, Մերձավոր Արևելք, Եր., 2002, էջ 71; Правда, М., 13.08.1990; Ibrahim I., The Gulf Crisis: Background and consequences, Wash., 1992, p. 320; Жегалов В., Грозовые тучи над Заливом, Азия и Африка сегодня, N 1, М., 1991, с. 3.

⁴⁵⁷ Известия, М., 13.08.1990.

⁴⁵⁸ Сауд Халед ибн, նշվ. աշխ., էջ 176; The Politics of Cnange in the Middle East, Wash., 1993, p. 203.

Իրաքին և կկանգնեն ԱՄՆ-ի կողքին⁴⁵⁹։ Միևնույն ժամանակ բազմահազարանոց ցույցեր էին տեղի ունենում Լիբիայում, Հորդանանում, Եմենում, Մավրիտանիայում և արաբական բռնազավթված տարածքներում՝ ի պաշտպանություն Սադդամի⁴⁶⁰։ Թուրքիան ամբողջովին պաշտպանեց ԱՄՆ-ի դիրքորոշումը, իսկ Իրանը, որը սկզբից հայտարարել էր իր չեզոքության մասին, օգոստոսի 15-ից հետո հանդես եկավ Իրաքի պաշտպանությամբ⁴⁶¹։

Հետագայում Իրաքի դեմ պատերազմական գործողություններին արաբական երկրներից անմիջական մասնակցություն ունեցան միայն Եգիպտոսի⁴⁶², Սիրիայի և Սաուդյան Արաբիայի զորամիավորումները։ Օգոստոսի 12-ին Սադդամը հայտարարեց, որ զորքերը դուրս կբերի Քուվեյթից միայն այն դեպքում, եթե իսրայելական զորքերը դուրս գան արաբական բռնազավթված տարածքներից։ Իրաքի համար խիստ անհրաժեշտ էր իրաքաքուվեյթյան ճգնաժամը կապել պաղեստինյան հարցի հետ, քանի որ ինքնաբերաբար ձեռք էր բերում դաշնակիցներ՝ ի դեմս արաբական ժողովուրդների, այդ թվում և պաղեստինցիների։

⁴⁵⁹ Примаков Е., Война которой могло не быть, М., 1991, с. 8.

⁴⁶⁰ Примаков Е., նշվ. աշխ., էջ 8:

⁴⁶¹ Իրանը պատրաստակամություն էր հայտնել պաշտպանել Իրաքին այն բանից հետո միայն, երբ վերջինս խոստացել էր Թեհրանին 136 մլրդ դոլար վճարել որպես իրաքա-իրանյան պատերազմի ռազմատուգանք։ Իրականում սա քաղաքական մանևր էր, քանի որ Սադդամը չունեւր այդ խոստացած գումարը։ Տե՛ս Шарипов У.З., Политика Ирана и Ирака в Персидском Заливе (начало 90-х годов), Постконфронтационная модель международных отношений Азии, М., 1992, с. 91. Իրաքը համաձայնել էր նաև իրաքա-իրանյան սահմանների հարցում առաջնորդվել 1975թ. ալժիրյան հռչակագրով։ Տե՛ս Красная Звезда, М., 17.08.1990.

⁴⁶² Եգիպտոսի ղեկավարությունը հատուկ հաշվարկել էր ուժերի հարաբերակցությունը Օոցում և, բացի այդ, ԱՄՆ-ը և ԵՏՀ-ն խոստացել էին մարել Եգիպտոսի պարտքերի զգալի մասը։ Титоренко В.Б., նշվ. աշխ., էջ 231:

Եգիպտոսը, որը վերականգնում էր արաբական աշխարհում առաջնորդի իր երբեմնի դիրքերը, Սադդամին դիտում էր որպես մրցակցի և բնականաբար չէր կարող հաշտվել Իրաքի գործողությունների հետ, թեև վերջինիս հետ անդամակցում էր ԱՀԴ-ին: Եգիպտոսի քաղաքական շահերին ավելի համապատասխանում էր ոչ թե արաբական մի պետության կլանումը մյուսի կողմից, այլ գոյություն ունեցող Status quo-ի պահպանումը⁴⁶³:

Իրաքի՝ Քուվեյթ ներխուժման հանդեպ Հորդանանի առանձնահատուկ դիրքորոշումը, իսկ հետագայում նաև իր տարածքով Իրաքին մթերք, դեղորայք մատակարարելը պետք է բացատրել այն հանգամանքով, որ Հորդանանում 1 մլն-ից ավելի պաղեստինցի էր բնակվում, որոնք պատրաստ էին զենքը ձեռքին կռվելու Սադդամի կողքին⁴⁶⁴: Հուսեյն թագավորի համար խիստ վտանգավոր էր հզոր հարևանին բացահայտ հակադրվելը:

Եգիպտոսի կողմից առաջ քաշված բանաձևին դեմ էր քվեարկել նաև ՊԱԿ-ը: Արաֆաթը կոչ արեց ԾԱԵՀԴ-ի անդամ-երկրների բնակչությանն ապստամբել իրենց կառավարությունների դեմ⁴⁶⁵: ՊԱԿ-ի այս կոչին արձագանքեցին նաև պաղեստինյան շարժման մնացած ակնառու գործիչները: Այդ ընթացքում մերձեցում էր տեղի ունենում Իրաքի և ՊԱԿ-ի միջև, որի արդյունքում Բաղդադը դարձավ ՊԱԿ-ի երկրորդ նստավայրը:

Արաբական մի շարք երկրների կողմից Իրաքին ցուցաբերած աջակցության հարցում պետք է նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ Իրաքը զգալի ֆինանսական օգնություն էր տրամադրում ՊԱԿ-ին, Եմենին և Սուդանին: Իրաքա-քուվեյթյան հակամարտության կարգավորման իր ծրագիրն էր ներկայացրել Արաֆաթը, համաձայն որի սկզբում պետք է լուծվեր քուվեյթյան ճգնաժամը, իսկ հաջորդ փուլում՝ նաև մերձավորարևելյան հա-

⁴⁶³ Hinnebusch R., Ehteshami A., The Foreign Policy of Egypt, The Foreign Policy of Middle East States, L., 2002, p. 110.

⁴⁶⁴ Жегалов В., Грозовые тучи над Заливом, Азия и Африка сегодня, N 1, М., 1991, с. 3.

⁴⁶⁵ Hinnebusch R., Ehteshami A., նշվ. աշխ., էջ 124:

կամարտությունը: Մեծ նշանակություն ուներ նաև այն հանգամանքը, որ քուվեյթյան խնդիրը Սադդամը փորձում էր կապել պաղեստինյան հարցի հետ: Ավելին, Քուվեյթի բռնակցումը որակվում էր որպես սիոնիզմի դեմ պայքարում արաբական ազգի ներուժը համախմբելու անհրաժեշտ միջոց⁴⁶⁶:

Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնագավթման ընթացքում էլ ավելի ուժգին էր հնչում Արաֆաթի հայտարարությունն այն մասին, որ եթե պաղեստինցիները չունենան իրենց պետությունը, ապա տարածաշրջանում խաղաղություն չի հաստատվի: Այս փաստն օգտագործվում էր Սադդամի կողմից⁴⁶⁷: Այդ համատեքստում Սադդամը հանդես էր գալիս որպես համաարաբական շահերի և մուսուլմանների պաշտպան, որպես համաշխարհային հակակայսերապաշտական առաջնորդ:

Արաբական մի քանի երկրներ գտնում էին, որ Իրաքի ներխուժումը Քուվեյթ արաբական աշխարհի ներքին հարցն էր: Այս համատեքստում եգիպտական զորամիավորումները, որոնք զբաղեցնում էին քանակությամբ 4-րդ տեղը միջազգային հակաիրաքյան դաշինքում, նպատակ ունեին ապահովելու արաբական տարրը օտարերկրյա զորքերում:

Բուշի՝ զորամիավորումները տեղափոխելու հրամանի նախօրեին Արաֆաթն այցելեց Եգիպտոս և փորձեց համոզել Մուբարաքին կանխել ամերիկյան զորքերի՝ Իրաքի դեմ ձեռնարկվող զործողությունները: Սակայն Մուբարաքը հայտնեց, որ Սադդամը չափից ավելի մեծ հարված է հասցրել արաբների հեղինակությանը⁴⁶⁸:

Օգոստոսի 8-ին Իրաքի Հեղափոխական հրամանատարության խորհուրդը հայտարարեց Իրաքի և Քուվեյթի միավորման մասին: Երեք շաբաթ անց՝ օգոստոսի 28-ին, Քուվեյթը պաշտո-

⁴⁶⁶ Рубби А., Палестинский марафон, М., 2001, с. 264.

⁴⁶⁷ Арафат Я., Без независимого палестинского государства не будет мира на Ближнем Востоке, Будущее европейской социал-демократии, М., 1998, с. 420.

⁴⁶⁸ Апдайк Р. Дж., նշվ. աշխ., էջ 403:

նապես հռչակվեց Իրաքի 19-րդ մարզը և ի պատիվ Սադդամի՝ կոչվեց «Ալ-Սադդամիա»⁴⁶⁹։ Սադդամի այս քայլը, ինչպես նաև արաբական երկրների դատապարտող մի շարք որոշումներ էլ ավելի խորացրին ճգնաժամը։

Օգոստոսի 25-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ն ընդունեց 665-րդ բանաձևը, որով իրավունք էր վերապահում Օնցում տեղակայված միջազգային կռալիցիայի ռազմական նավերին հսկել դեպի Իրաք և Իրաքից դուրս եկող ջրային փոխադրամիջոցները⁴⁷⁰։

Եգիպտոսի նախագահը Սադդամին մեղադրեց ստախոսության մեջ, որին ի պատասխան ստացվեց Սադդամի արհամարհական նամակը, որտեղ Սադդամը, գովաբանելով սեփական արժանիքները, ծաղրում էր Եգիպտոսի նախագահի հասարակ ծագումը։

Օգոստոսի 12-ին Սադդամը ճգնաժամի լուծումը կապեց պաղեստինյան խնդրի հետ և հայտարարեց, որ Իսրայելը պետք է հեռանա արաբական բոլոր գրավված տարածքներից⁴⁷¹։ Թագավոր Ֆահդը և Մուբարաքը կոչ արեցին արաբներին չգայթակղվել Սադդամի անկուրջ նախաձեռնություններով⁴⁷²։ Արևմտյան բոլոր երկրները մերժեցին Սադդամի առաջարկը։ Եգիպտոսը ևս հանդես եկավ Սադդամի առաջարկի դատապարտող հայտարարությամբ՝ նշելով, որ նման ձևով հնարավոր չէ տարածաշրջանում հասնել իրական խաղաղության։

Օգոստոսի 19-ին, նպատակ ունենալով ապահովել իրեն միջազգային կռալիցիայի մարտական գործողություններից, Սադդամն Իրաքում և Քուվեյթում գտնվող օտարերկրյա քաղաքացիներին հայտարարել էր պատանդ՝ նրանց տեղաբաշխելով բոլոր ռազմավարական շրջաններում։ Օտարերկրյա բոլոր քա-

⁴⁶⁹ Жегалов В., Грозовые тучи над Заливом, նշվ. աշխ., էջ 5։

⁴⁷⁰ Резолюции СБ ООН по Ираку, принятые в период с 1990 г. по 2002 г. Մանրամասն տե՛ս Республика Ирак в системе международных отношений, նշվ. աշխ., էջ 232։

⁴⁷¹ Апдайк Р. Дж., նշվ. աշխ., էջ 405։

⁴⁷² Известия, М., 15.08.1990.

դաքացիների ելքն Իրաքից և Քուվեյթից արգելվել էր դեռ օգոստոսի 9-ին⁴⁷³։ Եգիպտացիների թիվը Քուվեյթում կազմում էր 150 հազար, իսկ Իրաքում՝ 1 մլն 600 հազար։ Այդ հանգամանքը ևս առիթ էր տալիս Կահիրեին եռանդուն միջամտել իրաքա-քուվեյթյան հակամարտությանը։

Սադդամը հայտարարեց, որ օտարերկրյա քաղաքացիներն Իրաքից և Քուվեյթից դուրս կգան միայն այն դեպքում, եթե հակիրաքյան կռավիցիայի մասնակից երկրները պարտավորվեին չհարձակվել Իրաքի վրա։

1990 թ. նոյեմբերի 29-ին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 15 անդամ-պետությունների արտաքին գործերի նախարարների նիստին ընդունվեց 678-րդ բանաձևը, որին կողմ էին քվեարկել մասնակիցներից 12-ը, Եմենը և Կուբան քվեարկել էին դեմ, իսկ Չինաստանը մնացել էր ձեռնպահ։ ԱԽ-ի 678-րդ բանաձևը վերջին նախագգուշացումն էր ուղղված Իրաքին, համաձայն որի, եթե Իրաքը մինչև 1991 թ. հունվարը չընդուներ ԱԽ-ի 660-րդ և 661-րդ բանաձևերը և չհեռանար Քուվեյթից, ապա ԱԽ-ն կհանձնարարեր իր անդամ-պետություններին ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները՝ վերոնշյալ բանաձևերը կյանքի կոչելու համար⁴⁷⁴։ ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի այս բանաձևը փաստորեն վերջնագիր էր՝ ուղղված Իրաքին, և թույլ էր տալիս ԱՄՆ-ին և նրա դաշնակիցներին Իրաքի դեմ պատերազմ սկսել⁴⁷⁵։

Դեկտեմբերի 6-ին Սադդամը հայտարարեց, որ պատրաստ էր ազատ արձակելու բոլոր պատանդներին։ Սակայն Իրաքը համառորեն շարունակում էր Քուվեյթի բռնազավթումը։ 1991 թ. հունվարի 16-ին Իրաքի դեմ ռազմական գործողությունների

⁴⁷³ Егорин А.З., Абдель Хамид Х.А., Война за ближневосточный мир, М., 1998, с. 77.

⁴⁷⁴ Resolutions of the United Nations Security Council and statements by its president concerning the situation between Iraq and Kuwait (2, August, 1990 – 16, November, 1994), - N.Y.: UN, 1994, p. 1-24.

⁴⁷⁵ Сафрончук В.С., Дипломатическая история "Бури в пустыне", Международная жизнь, N 10-12, М., 1996, с. 125.

նախօրէին Մուքարաբը կրկին դիմեց Հոսեյնին՝ կոչ անելով փորձել շտկել ստեղծված իրավիճակը⁴⁷⁶:

Ձախողվեցին նաև ԽՍՀՄ-ի փորձերը թույլ չտալ ամերիկյան «ուժի քաղաքականության» իրագործումը: Գորբաչովի հատուկ ներկայացուցիչ Պրիմակովի մաքոքային չվերթները Բաղդադ, Էռ-Ռիյադ և Դամասկոս, ինչպես նաև արևմտյան երկրներ չհանգեցրեցին հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը⁴⁷⁷:

Իրաքի դեմ պատերազմը՝ «Փոթորիկ անապատում» ծածկանունով, սկսվեց 1991թ. հունվարի 17-ին, ըստ Գրինվիչի, 00:00 ժամին (Իրաքի ժամանակով առավոտյան 5:00-ին)⁴⁷⁸:

Գրեթե վեց ամիս տևած Քուվեյթի բռնազավթման ընթացքում իրաքյան վարչակարգը մերժում էր խնդիրը խաղաղ ճանապարհով լուծելու բոլոր փորձերն ու նախաձեռնությունները: «Փոթորիկ անապատում» ռազմական գործողությունը տևեց 42 օր (հրթիռային հարվածներ), որից հարյուր ժամը հրթիռային հարվածներով ուղեկցվող ցամաքային հարձակում էր, որն ավարտվեց Իրաքի կատարյալ պարտությամբ: Իրաքը կորցրեց ռազմական ներուժի 70-80%-ը և երկրի արդյունաբերական ռազմավարական կարևորություն ունեցող կենտրոնները շահագործելու հնարավորությունից: Միջազգային գնահատականների համաձայն՝ «Փոթորիկ անապատում» ռազմական գործողության ընթացքում Իրաքում զոհվել էին ավելի քան 200 հազար զինվորականներ և խաղաղ բնակիչներ⁴⁷⁹, իսկ երկրին հասցված վնասը կազմում էր մոտ 200 մլրդ դոլար⁴⁸⁰:

⁴⁷⁶ Mayu, Cairo, 01.03. 1991.

⁴⁷⁷ Сафрончук В.С., նշվ. աշխ., էջ 125: Рубин А., նշվ. աշխ., էջ 272:

⁴⁷⁸ Апдайк Р.Дж., նշվ. աշխ., էջ 440:

⁴⁷⁹ Емельянова Г.М., Влияние иракско-кувейтского кризиса на региональный баланс сил, Последствия войны в Персидском Заливе и ситуация в регионе, М., 1992, с. 52.

⁴⁸⁰ Mirza Tahir Ahmad Hazrat, The Gulf Crisis and the New World Order, International Publications Limited Islamabad, Sheephatch Lane, Tilford, Surrey, UK, 1992, p. 53; Ibrahim M.O., The Economic Impact of the War – in:

1991 թ. փետրվարի 15-ին Իրաքի ՀՀԽ-ն հայտարարեց, որ պատրաստ է քննարկելու ՄԱԿ-ի 660-րդ բանաձևը: Իրաքի նախագահի հայտարարությունը ցնցող էր, քանի որ օգոստոսի 5-ից սկսած՝ Սադդամն առաջին անգամ էր պատրաստակամություն հայտնում հեռանալու Քուվեյթից: Մինևույն ժամանակ ՄԱԿ-ում Իրաքի ներկայացուցիչ Աբդալ Ամիր Անբաթին հայտարարեց, որ եթե Իրաքի ուժահարումը չդադարեցվեր, ապա Բաղդադը զանգվածային ոչնչացման զենք կօգտագործեր: 1991 թ. փետրվարի 18-ին Տարիկ Ազիզը ժամանեց Մոսկվա, որտեղ նրան ներկայացրին կրակի դադարեցման խորհրդային ծրագիրը: Երեք օր անց Տարիկ Ազիզը Մոսկվա հասցրեց Սադդամի պատասխանը, համաձայն որի՝ վերջինս պատրաստ էր դուրս գալ Քուվեյթից և ընդունել ՄԱԿ-ի 660-րդ և իրաքա-քուվեյթյան ճգնաժամի ընթացքում ՄԱԿ-ի կողմից ընդունված բոլոր բանաձևերը⁴⁸¹: Փետրվարի 23-ին (շաբաթ օրը իրաքյան ժամանակով 20:00-ին) Սադդամը հայտարարեց իր կապիտուլյացիայի մասին: Փետրվարի 24-ին Բուշը հրաման տվեց սկսել ցամաքային գործողությունը՝ նպատակ ունենալով ջախջախել իրաքյան զորքի մնացորդները և հնարավորության դեպքում տապալել Սադդամի իշխանությունը: Միայն փետրվարի 26-ի վաղ առավոտյան Սադդամը հայտարարեց իր ժողովրդին, որ դուրս է գալիս Քուվեյթից: Իրաքն ընդունեց ՄԱԿ-ի բոլոր 12 բանաձևերը⁴⁸²:

Փետրվարի 28-ի առավոտյան 5:00-ին Բուշը հայտարարեց, որ 6 շաբաթ տևած «Փոթորիկ անապատում» ռազմական գործողությունն ավարտված է: 1991 թ. փետրվարի վերջին Քուվեյթում գտնվող իրաքյան զորքերի մնացած մասը դուրս բերվեց երկրից: Բաղդադը պարտավորվեց փոխհատուցել Քուվեյթին հասցրած վնասը և ազատ արձակել միջազգային հակաիրաքյան կոալի-

The Gulf Crisis: Background and consquences, Wash., 1994, pp. 293-294;
Исаев В., После “бури в пустыне”: цена агрессии, Азия и Африка сегодня, N. 6, М., 1991, с. 9.

⁴⁸¹ Апдайк Р.Дж., նշվ. աշխ., էջ 468:

⁴⁸² Նույն տեղում, էջ 474:

ցիայի անդամ-պետությունների քաղաքացիներին, որոնք իբրև պատանդ մնացել էին Իրաքում⁴⁸³:

Թեև «Փոթորիկ անապատում» ռազմական գործողությունն ավարտվել էր, և Բաղդադը պարտավորվել էր կատարել 1991 թ. մարտի 2-ին ընդունված 686-րդ բանաձևը, որով Իրաքը պետք է իրականացներ Բաղդադին վերաբերող ԱՄՆ-ի բոլոր 12 բանաձևերը և միջոցներ ձեռնարկեր՝ համոզելու միջազգային հանրությանը, որ ինքը (Իրաքը - Գ.Գ.) այլևս սպառնալիք չէ: Սակայն Իրաքը փորձում էր խույս տալ վերոնշյալ բանաձևերի կատարումից: Այդ նպատակով ՄԱԿ-ի ԱՄՆ-ն 1991 թ. ապրիլի 3-ին ընդունեց նաև 687-րդ բանաձևը (այն 14-րդն էր՝ սկսած 1990 թ. օգոստոսի 2-ից): Ապրիլի 6-ին Իրաքը պաշտոնապես հայտարարեց, որ այլ տարբերակ չունի և ստիպված է ընդունել 687-րդ բանաձևը, որը պարունակում էր հետևյալ դրույթները.

1. ՄԱԿ-ի շրջանակներում ստեղծվում էր առաքելություն՝ UNICOM իրաքա-քուվեյթյան սահմանային կարգավիճակը հսկելու նպատակով⁴⁸⁴:
2. Հատուկ կոմիտեն ՄԱԿ-ի շրջանակներում պետք է հետաքններ և ի հայտ բերեր Իրաքում առկա բոլոր բալիստիկ հրթիռները (150 կմ-ից ավելի հեռահարություն ունեցող), քիմիական և այլ կարգի զենքերի առկայությունը;
3. Հատուկ հանձնաժողովը պետք է հսկեր իրաքա-քուվեյթյան 1963 թվականի մայիսի 20-ին ընդունված իրաքա-քուվեյթյան սահմանի մասին դեմարակցիոն որոշումների կիրարկումը:

⁴⁸³ Кислов А., Фролов А., Ограничения гонки вооружений на Ближнем Востоке, Международная жизнь, N 2, М., 1992, с. 96.

⁴⁸⁴ Սամվելյան Կ., ՄԱԿ-ի սանկցիաները Իրաքի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 21, Եր., 2002, էջ 140, նույնի ՄԱԿ-ը և Իրաքի դեմ ԱՄՆ-ի ռազմական գործողությունների հարցը, նույն տեղում, հ. 22, Եր., 2003, էջ 119:

4. ՄԱԿ-ի շրջանակներում ստեղծված փոխհատուցման հանձնաժողովը պետք է որոշեր և վճարեր բոլոր ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց, ովքեր տուժել էին Իրաքի ագրեսիայից⁴⁸⁵:

1992 թ. հունվարին Իրաքի դեմ պատերազմի տարեդարձի կապակցությամբ Սադդամը հայտարարեց, որ ռազմական առումով միզուցե իր զորքը պարտվել էր, բայց մնացած բոլոր տեսանկյուններից Իրաքը հաղթանակ տարած պետություն է, քանի որ կռվում էր գրեթե ողջ աշխարհի դեմ:

3.3. ԵԳԻՊՏՈՍԸ ԵՎ ՈՒԺԵՐԻ ՆՈՐ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՐԱԲԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ ԻՐԱՔԻ ԴԵՄ 1991 Թ. ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԱՎԱՐՏԻՑ ՀԵՏՈ

Ճգնաժամը լուրջ փորձություն էր ոչ միայն Եգիպտա-արաբական, այլ նաև Եգիպտա-ամերիկյան հարաբերությունների համար: Եգիպտոսի համար ստեղծված բարդ իրավիճակի մասին վկայում էր նախագահ Մուբարաքի 1991 թ. պատերազմից հետո արած այն հայտարարությունը, որ Պարսից ծոցի ճգնաժամն իր նախագահության ամենադժվար շրջանն էր⁴⁸⁶: Միևնույն ժամանակ պատերազմից արաբական ոչ մի պետություն այդքան ձեռքբերումներ չունեցավ, որքան Եգիպտոսը⁴⁸⁷: 1992 թ. սեպտեմբերին Մուբարաքը հայտարարեց, որ միջազգային դաշինքի մասնակցությունը թույլ տվեց Եգիպտոսին երկրի տնտեսության զարգացումը խթանող անհրաժեշտ ներդրումներ ձեռք բերել⁴⁸⁸:

⁴⁸⁵ Kuwait: Statehood and Boundaries, Kuwait, 1992, p. 25.

⁴⁸⁶ Концельман Г., Арафат: От террориста к человеку мира, Ростов-на-Дону, 1997, с. 448-449.

⁴⁸⁷ Գևորգյան Գ., Եգիպտոսի դիրքորոշումը 1990-1991թթ. իրաքա-բուլեյթյան ճգնաժամի հանդեպ, նշվ. աշխ., էջ 73, Левин О., После войны в Заливе, Азия и Африка сегодня, N 2, М., 1992, с. 91.

⁴⁸⁸ Clawson P., Satloff R., Table of Contents Two Articles on US-Egypt

Պատերազմի հանդեպ Եգիպտոսի ճկուն դիրքորոշման արդյունքում տարածաշրջանում ձևավորվեց ուժերի նոր հարաբերակցություն, որը փորձում էր գլխավորել Կահիրեն: Ճգնաժամի ընթացքում Եգիպտոսի համար ամենակարևոր նպատակներից մեկն էր թույլ չտալ խնդրի միջազգայնացումը, ինչը, սակայն, անհնարին դարձավ՝ կապված Մաուդյան Արաբիայի և Քուվեյթի՝ ԱՄՆ-ից օգնություն խնդրելուց հետո: Այդուհանդերձ Կահիրեն մնաց իրադարձությունների կենտրոնում՝ սատարելու համար արաբական շահերը⁴⁸⁹: Թերևս սրանով էր բացատրվում եգիպտական 30-հազարանոց զորքի առկայությունը հակաիրաքյան միջազգային դաշինքում⁴⁹⁰: Մուբարաքին ի սկզբանե հաջողվեց հայտնվել հաղթողների շարքում, ինչը բարձրացրեց նրա հեղինակությունը եգիպտական հասարակության շրջանում:

1991 թ. գարնանն ԱՊԼ-ի նստավայր գրասենյակը կրկին տեղափոխվեց Կահիրե, իսկ Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Իսմատ Աբդ Ալ-Մագիդը նշանակվեց ԱՊԼ-ի գլխավոր քարտուղարի պաշտոնում, ինչը Եգիպտոսի ակտիվ արտաքին, մասնավորապես արաբական քաղաքականության արդյունք էր⁴⁹¹: Նույն թվականին Եգիպտոսի վարչապետի տեղակալ Բուտրոս Բուտրոս Ղալին ընտրվեց ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար, ինչը վկայում էր, որ Եգիպտոսի դերը կարևորվում էր ոչ միայն տարածաշրջանային, այլ նաև միջազգային գործընթացներում:

1991 թ. օգոստոսին ԻԿԿ-ի արտգործնախարարների՝ Ստամբուլի կոնֆերանսում ունեցած ելույթում Եգիպտոսի արտաքին գործերի նախարար Ամր Մուսան նշեց, որ Իրաքի կողմից Քուվեյթի բռնազավթումն անակնկալ էր իսլամական պետությունների համար, և այն սպառնում էր տարածաշրջանում ան-

Relations, vol. 11, Julay, 1998, www.meria.com, International Affairs, L., 27.10.1992, p. 24.

⁴⁸⁹ The Politics of Change in the Middle East, էջ 209-210:

⁴⁹⁰ Кини А.Г., Внешняя политика арабских стран и Израиля, М., 1999, с. 55-56.

⁴⁹¹ International Affairs, 27.03.1991.

վտանգությանը, կայունությանն ու համերաշխությանը⁴⁹²: Միջազգային կոալիցիային մասնակցությամբ Եգիպտոսը հաջողեց իր համար ապահովել մի շարք տնտեսական ձեռքբերումներ: ԱՄՆ-ը մարեց Եգիպտոսի ռազմական պարտքի 6,7 մլրդ դոլար գումարը⁴⁹³: 1979 թ.-ից Եգիպտոսին ԱՄՆ-ի անվերադարձ տրամադրած գումարի ընդհանուր չափը 1998 թ. հասավ 22 մլրդ դոլարի⁴⁹⁴: Վարկեր տրամադրող Փարիզյան ակումբը մարեց Եգիպտոսի 50 մլրդ արտաքին պարտքի 50%-ը, իսկ Միջազգային արժույթային հիմնադրամը մշակեց Եգիպտոսին վարկերի տրամադրման հատուկ ծրագիր, որը պետք է նպաստեր երկրի տնտեսական վերակառուցմանը և արագ զարգացմանը⁴⁹⁵:

Միանալով միջազգային հակաիրաքյան կոալիցիային՝ Եգիպտոսը ոչ միայն պահպանեց, այլ նաև ամրապնդեց երկկողմ հարաբերությունները ԱՄՆ-ի հետ, որն իր արտացոլումը գտավ Եգիպտոս-ամերիկյան համագործակցության և համընդհանուր շահերի պահպանման մասին 1998 թ. հուլիսին հրապարակված ամերիկա-եգիպտական հռչակագրում⁴⁹⁶:

Արևելագետ Դ. Կլարկը գտնում է, որ Ծոցի երկրորդ պատերազմից հետո Եգիպտոսի դերը չափազանց կարևոր էր ԱՄՆ-ի քաղաքականության մեջ, իսկ ամերիկյան ղեկավար շրջանները որոշում ընդունեցին Եգիպտոսի հետ հարաբերությունների էլ ավելի ընդարձակման և ամրապնդման վերաբերյալ⁴⁹⁷:

Հարկավոր է փաստել, որ առանց Եգիպտոսի աջակցության ԱՄՆ-ի գլխավորած միջազգային հակաիրաքյան դաշինքի ռազ-

⁴⁹² Final Communique of the 20th ICFM <http://www.oic-un.org>.

⁴⁹³ Al-Ahram Weekly, Cairo, 17.09.1992.

⁴⁹⁴ Նույն տեղում:

⁴⁹⁵ Clawson P., Satloff R., նշվ. աշխ., էջ 25:

⁴⁹⁶ Agreed Joint Statement of U.S.-Egyptian Strategic Dialog, Wash., D.C., July, 15.1998, <http://www.meria.com>

⁴⁹⁷ Clarke D., U.S. Security Assistance to Egypt and Israel: Political Untouchable? Middle East Journal, N 51, Spring, 1997, p. 203, www.meria.com.

մական գործողությունները կոժվարանային, քանի որ վերջինս համարվում էր արաբական երկրներից առավել ազդեցիկը: Եգիպտոսը, իրեն համարելով պաղեստինյան խնդրի լուծմանը կոչված տարածաշրջանի հիմնական պետություններից մեկը, կարողացավ առավելագույնս աջակցել նաև պաղեստինա-իսրայելական խաղաղության գործընթացին, որի անմիջական արդյունքը եղավ 1991 թ. հոկտեմբերի 30-ին ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ մեկնարկած Մադրիդի խաղաղության կոնֆերանսը:

Պարսից ծոցի պատերազմի ավարտից հետո ԱՄՆ-ի նախագահ Զ. Բուշը 1991 թ. մարտի 6-ին, ելույթ ունենալով ամերիկյան կոնգրեսի առջև, նշեց, որ ժամանակն է վերջ դնել արաբ-իսրայելական հակամարտությանը և լրջորեն զբաղվել Մերձավոր Արևելքում խնդիրների կարգավորմամբ⁴⁹⁸: Ի վերջո, ութ ամիս անց նաև պետքարտուղար Ջեյմս Բեյքերի անմիջական ջանքերով 1991 թ. հոկտեմբերին տեղի ունեցավ Մադրիդի խաղաղության կոնֆերանսը, որի համանախագահող երկրներն էին ԱՄՆ-ը և ի դեմս նախագահ Զ. Բուշի և ԽՍՀՄ-ը և ի դեմս նախագահ Մ. Գորբաչովի: Հանդիպմանը մասնակցում էին Իսրայելի, Եգիպտոսի, Լիբանանի և Սիրիայի պատվիրակությունները, իսկ պաղեստինցիները ներկայացված էին հորդանանա-պաղեստինյան համատեղ պատվիրակության կազմում: Հանդիպումը բացառիկ էր, քանի որ դրան մասնակցում էին արաբ-իսրայելական հակամարտության բոլոր կողմերը, որոնք առաջին անգամ նստեցին բանակցությունների սեղանի շուրջ: Եգիպտական պատվիրակությունը ղեկավարում էր արտգործնախարար Ամր Մուսան: Վերջինս իր ելույթի մեջ մեծապես կարևորեց Մերձավոր Արևելքում վերջնական ու կայուն խաղաղության հասնելու, միմյանց իրավունքներն ու ինքնիշխանությունը հարգելու, հակամարտության վերաբերյալ միջազգային որոշումներն ի կատար ածելու, հանդուրժողականություն հաստատելու և վերջապես «հող՝ խաղաղության դիմաց» սկզբունքները: Կոնֆերանսի մասնակիցներ-

⁴⁹⁸ Letter of Invitation to Madrid Peace Conference, October, 30.1991, <http://www.leb.net.com>.

րին փոխանցելով նախագահ Հոսնի Մուբարաքի ողջույնները՝ արտգործնախարար Ամր Մուսան ըստ էության ներկայացրեց պաղեստինա-իսրայելական հակամարտության խաղաղ կարգավորման՝ Եգիպտոսի տեսլականը։ Նա նշեց, որ կան իրողություններ, որոնք չպետք է անտեսվեն կամ ոտնահարվեն։ Դրանք են՝ առաջին՝ պաղեստինցի ժողովրդի իրավական կարգավիճակը չպետք է վիճարկվի։ Նրանք ոչ թե գրավյալ տարածքների սեփականատերեր, բնակիչներ կամ տեղակայվածներ են, այլ պատմություն, մշակույթ, յուրահատուկ ազգային ինքնություն ունեցող ժողովուրդ են՝ համահավասար մյուս ազգերին։ Երկրորդ՝ Արևմտյան ափը, Գազան և Գոլանի բարձունքները գրավյալ արաբական տարածքներ են, որոնք պետք է վերադարձվեն Անվտանգության խորհրդի 242-րդ բանաձևի համապարփակ ներդրման շնորհիվ։ Դրանք ո՛չ պարզապես գրավյալ, և ո՛չ էլ այլ ժողովուրդներին խոստացված տարածքներ են։ Դրանք ունեն իրենց օրինակարգ տերերը։ Այն պահանջները, որոնք հիմնված չեն օրինակարգության և միջազգային իրավունքի վրա, այսօրվա աշխարհում տեղ չունեն։ Երրորդ՝ այն բնակավայրերը, որոնք ստեղծվել են 1967 թ. գրավյալ տարածքներում, ներառյալ Երուսաղեմը, ոչ օրինական են, իսկ հետագայի վերաբնակեցումները կխոչընդոտեն իրական խաղաղության ձեռքբերումը, կասկածի տակ կդնեն այդ գործընթացի նկատմամբ վստահությունը։ Դրանք պետք է կասեցվեն, քանի որ վնասում են գրավյալ տարածքների վերջնական կարգավիճակի մասին բանակցությունների հենքը՝ ի չիք դարձնելով համատեղ գոյակցության կամքը։ Չորրորդ՝ սրբազան քաղաք Երուսաղեմն ունի իր հատուկ կարգավիճակը։ Այն պետք է մնա ազատ, հասանելի և սրբազան քաղաք իսլամի, քրիստոնեության և հուդայիզմի բոլոր հետևորդների համար։ Իշխանություն ունեցող ուժը չպետք է իրականացնի մենաշնորհ և ոչ օրինական ինքնիշխանություն սրբազան քաղաքի նկատմամբ։ Միակողմանի որոշումների պահպանումը, բռնազավթած իշխանությունների հայտարարությունները սրբազան քաղաքի անեքսիայի մասին գուրկ են որևէ վավերակա-

նությունից և օրինականությունից: Սրբազան քաղաքի կարգավիճակի հարցը պետք է լինի բանակցությունների թեմա և կարգավորվի օրինակարգության շրջանակներում միջազգայնորեն ընդունված նորմերով և օրենքներով⁴⁹⁹:

Եգիպտոսի արտգործնախարարը, մեծապես կարևորելով մադրիդյան հարթակը՝ որպես Մերձավոր Արևելքում խաղաղության հասնելու պատմական հնարավորություն, հղում կատարեց խաղաղության վերաբերյալ Եգիպտոսի մոտեցումներին և գործնական քայլերին, մասնավորապես Իսրայելի հետ ձեռք բերված խաղաղության պայմանագրին: Առհասարակ մադրիդյան հանդիպման նկատմամբ Եգիպտոսի մոտեցումը մեկ անգամ ևս փաստում է, որ Կահիրեն հավատարիմ էր տարածաշրջանում խաղաղություն հաստատելու և արաբ-իսրայելական հակամարտությունը արդար և համապարփակ կարգավորելու իր ստանձնած միջազգային հանձնառություններին: Բացի այդ, ինչպես նշեցինք, Կահիրեն շարունակում էր աջակցել նաև տարածաշրջանում խաղաղության հասնելու թե՛ ամերիկյան և թե՛ խորհրդային ջանքերին, որոնք խոստումնալից էին թվում: Հատկանշական է, որ նույն Մադրիդի կոնֆերանսը շոշափելի նախադրյալներ ստեղծեց պաղեստինա-իսրայելական հետագա բանակցությունների և ձեռքբերված արդյունքների համար, որի ապացույցը կողմերի միջև 1993 թ. Վաշինգտոնում կնքված Օսլո 1, իսկ 1995 թ. Եգիպտոսում՝ Թաբայում, կնքված Օսլո 2 համաձայնագրերն էին, որոնք իրավական հենք ստեղծեցին 1993 թ. պաղեստինյան ինքնավարության ստեղծման համար:

Արևելագետ Ու. Քուանդտը Մադրիդի գազաթնաժողովի կապակցությամբ նշում է, որ Պարսից ծոցի երկրորդ ճգնաժամի հանգուցալուծումն իրական հնարավորություն ստեղծեց նաև արաբ-իսրայելական հակամարտության կարգավորման գործում առաջխաղացում արձանագրելու համար⁵⁰⁰:

⁴⁹⁹ Statement by Mr. Amr Moussa, Minister of Foreign Affairs of Egypt, Madird Conference Open Speeches, 30 October, 1991, <http://www.mfa.gov.il>

⁵⁰⁰ Qwuandt W., The United States and Egypt, Wash., 1990, p. 41.

Նշենք նաև, որ Մադրիդի խաղաղության կոնֆերանսին հաջորդեցին իսրայելա-պաղեստինյան խաղաղության բանակցությունները, որոնք հաջողությամբ հանգուցալուծվեցին Պաղեստինյան ինքնավարության ստեղծմամբ: Իսրայելա-պաղեստինյան բանակցությունների ողջ ընթացքում Եգիպտոսն աջակցել է ԱՄՆ-ի միջնորդություններին և առհասարակ հակամարտող կողմերի միջև իրական խաղաղությանը միտված նախաձեռնություններին: Հատկանշական է, որ «Օսլո II» –ը տեղի ունեցավ Եգիպտոսում՝ Թաբայում, Եգիպտոսի պատվիրակության մասնակցությամբ, և շատ դեպքերում հիշատակվում է որպես Թաբայի համաձայնագիր: Հատկանշական է, որ Եգիպտոսը շահագրգռված էր Գազայի հետ իր սահմանների անվտանգությամբ և պատրաստ էր համագործակցելու Իսրայելի և պաղեստինցիների հետ այդ խնդրի կապակցությամբ:

Հարկ է նշել նաև, որ Հոսնի Մուբարաբը զգալի աշխատանք տարավ, որպեսզի ՊԱԿ-ի և նրա նախագահ Յասեր Արաֆաթի միջազգային հեղինակությունը վերականգնվի:

Փաստենք, որ քուվեյթյան ճգնաժամի հանդեպ Արաֆաթի դիրքորոշումը դատապարտվեց ոչ միայն արաբ մի շարք ղեկավարների, այլ նաև միջազգային հանրության կողմից⁵⁰¹: Եգիպտոսի և Սիրիայի հակաիրաքյան դիրքորոշումը նպաստեց երկու երկրների միջև «անհանդուրժողականության» խոչընդոտի վերացմանը: Դամասկոսը կարողացավ նաև ընդլայնել համագործակցությունն Արևմուտքի հետ:

Նպատակ ունենալով կանխել հետագա ճգնաժամային իրավիճակները, ինչպես նաև 1991 թ. պատերազմից հետո անվտանգություն և կայունություն հաստատել տարածաշրջանում՝ Եգիպտոսը և արաբական ևս 7 երկրներ՝ Սիրիա, Սաուդյան Արաբիա, Քուվեյթ, Օման, Կատար, Բահրեյն, ԱՄԷ, 1991 թ. մար-

⁵⁰¹ Пырлин Е., В ожидании изменений на Ближнем Востоке, Международная жизнь, N 1, М., 1991, с. 104, Kenneth W.S., Egyptian-Israeli Relations, Vol. 1, N 3, September, 1997, <http://www.meria.com>.

տին ստորագրեցին «Դամասկոսի հռչակագիրը»⁵⁰²: Ծոցի ճգնաժամը մեծապես նպաստեց նաև Սիրիայի ոչ միայն տնտեսական, այլև քաղաքական դիրքերի ամրապնդմանը⁵⁰³: Հռչակագիրը լուրջ քայլ էր՝ միտված անդամ-երկրների միջև համագործակցության խորացմանը: Այն նոր հիմքերի վրա դրեց Եգիպտոսի, Սիրիայի և Ծոցի երկրների միջև առկա հարաբերությունները:

Մերձավոր Արևելքում կոլեկտիվ անվտանգության ապահովման տեսանկյունից «Դամասկոսի հռչակագիրը» չափազանց կարևոր ձեռքբերում էր Կահիրեի համար⁵⁰⁴: Ստեղծված ուժային նոր հարաբերակցության պայմաններում Եգիպտոսը ստանձնում էր արաբական երկրների անվտանգությունն ապահովելու գլխավոր երաշխավորներից մեկի դերը⁵⁰⁵: Հռչակագիր-փաստաթուղթը որոշում էր արաբական միապետությունների, Եգիպտոսի և Սիրիայի միջև ռազմաքաղաքական համագործակցության հիմնական ուղղությունները:

Հռչակագիրը նախատեսում էր հիմնական կարգավիճակով Պարսից ծոցի շրջանում Եգիպտոսի և Սիրիայի զորքերի խոշոր ստորաբաժանումների տեղակայում: Մական դա չիրականացավ, քանի որ կային ֆինանսական մի շարք դժվարություններ: Զորքերի տեղակայումը ՄԱԵՀԴ-ի անդամ-երկրներից պահանջում էր լրացուցիչ ծախսեր⁵⁰⁶:

⁵⁰² Кини А., նշվ. աշխ., էջ 55:

⁵⁰³ Դարապետյան Ռ., Սիրիա և Իսրայել. չօգտագործված հնարավորությունները և ապագա հեռանկարները խաղաղության հաստատման համար (1991-2001 թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 20, Եր., 2001, էջ 52:

⁵⁰⁴ Емельянова Г.М., Влияние ирако-кувейтского кризиса на региональный баланс сил, Последствия войны в Персидском Заливе и ситуация в регионе, М., 1992, с. 30-31.

⁵⁰⁵ Նույն տեղում, էջ 31:

⁵⁰⁶ Мелкумян Е.С., ССАГПЗ в глобальных региональных процессах, М., 1999, с. 36.

Ծոցի երկրները պաշտպանության բնագավառում երկկողմ համաձայնագրեր ստորագրեցին նաև ԱՄՆ-ի և Արևմտյան Եվրոպայի երկրների հետ: Ստեղծվել էր այնպիսի իրավիճակ, երբ թվում էր, որ հռչակագիրը, իր դրույթները դեռևս կյանքի չկոչած, արդեն սպառել է իրեն: Սակայն Բրանի աճող վտանգը դարձյալ ստիպեց Հռչակագրի անդամ-երկրներին նոր քայլեր ձեռնարկել և իրագործել Հռչակագրի սկզբունքները:

1993 թ. հունիսի 12-ին Աբու Դաբիում դարձյալ Արաբական թերակղզու, մասնավորապես Պարսից ծոցի երկրների անվտանգության ապահովման նպատակով տեղի ունեցավ «Դամասկոսյան հռչակագիրը» ստորագրած արաբական երկրների արտաքին գործերի նախարարների հանդիպումը⁵⁰⁷: Սիրիայի արտաքին գործերի նախարարը հայտարարեց, որ «Դամասկոսյան հռչակագրի» անդամ-երկրները կարծում էին, որ հռչակագիրն արաբական համատեղ գործողությունների այն շրջանակն էր, որի դրույթների անկատար մնալը կարող էր հանգեցնել մի շարք միջարաբական նախաձեռնությունների փլուզմանը: Մատույան Արաբիայի թագաժառանգ, արտաքին գործերի նախարար Մաուդ Ալ-Ֆեյսալը նշեց, որ արդեն քայլեր էին ձեռնարկվում Հռչակագրի գործունեության ակտիվացման ուղղությամբ⁵⁰⁸:

1993 թ. հունիսի 12-ին Աբու Դաբիի հանդիպման մասնակից երկրները քննարկեցին Պարսից ծոցի երկրների անվտանգության ապահովման համար միացյալ պաշտպանական ուժերի ստեղծման հարցը: Վերոնշյալ պաշտպանական ուժերի ստեղծման դեմ հանդես եկավ Բրանը, որի արտաքին գործերի նախարարը հայտարարեց, որ Պարսից ծոցի պաշտպանական համակարգի կազմակերպումը պետք է իրականացնեն միայն Ծոցի երկրները⁵⁰⁹: Մասնակիցները միաձայն ընդունեցին ՄԱԿ-ի ԱԽ-ի 833-րդ բանաձևը, որը դեմարկացիայի էր ենթարկում իրաքա-քուվեյթյան սահմանը: Մասնակիցները կողմ էին նաև Բրաբի տարածքային

⁵⁰⁷ Егорин А.З., Абдель Хамид Х.А., նշվ. աշխ., էջ 138:

⁵⁰⁸ Emirates News, 13.06.1993.

⁵⁰⁹ Егорин А.З., Абдель-Хамид Х.А., նշվ. աշխ., էջ 138:

ամբողջականության պահպանմանը: Արտաքին գործերի նախարարների մակարդակով հրավիրված կոնֆերանսը ողջունեց ԱՄԷ-ի իրավասության ճանաչումը Օնցում գտնվող Աբու Մուսա և Մեծ ու Փոքր Թոմբեր կղզիների հանդեպ⁵¹⁰:

Հանդիպման եզրափակիչ նիստում քննարկվեցին հոչակագրի անդամ ութ երկրների միջև համագործակցությանն առնչվող մի շարք հարցեր: Սիրիայի արտաքին գործերի նախարար Ֆարուկ Աշ-Շարաուին համոզմունք հայտնեց, որ Դամասկոսի հոչակագիրը զգալի առաջընթաց է՝ միտված համատեղ գործունեության և քաղաքականության ակտիվացման: Որոշում ընդունվեց նաև հատուկ հանձնախմբերի կազմավորման մասին, որոնք պետք է կարգավորեին Դամասկոսի հոչակագրի սկզբունքների իրականացման գործընթացը⁵¹¹:

⁵¹⁰ Emirates News, 14.06.1993.

⁵¹¹ Егорин А.З., Абдель-Хамид Х.А., նշվ. աշխ., էջ 140:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

1973 թ. արաբ-խորայելական պատերազմից հետո Արաբական արևելքում առաջ քաշվեցին մերձավորարևելյան հիմնահարցի կարգավորման տարբեր հայեցակարգեր: Ի տարբերություն արաբ-խորայելական հակամարտության համապարփակ կարգավորման տարբերակի՝ Եգիպտոսը նախընտրեց Իսրայելի հետ անջատ հաշտությունը: Արդյունքում Կահիրեն արաբական աշխարհում հայտնվեց քաղաքական մեկուսացման մեջ: Միայն 1980-ականներին նախագահ Հոսնի Մուբարաքն առաջ քաշեց արտաքին քաղաքական նոր հայեցակարգ, որի աստիճանական կենսագործմամբ Եգիպտոսին հաջողվեց հաղթահարել քաղաքական մեկուսացումը և վերաբժնորել իր քաղաքական դերակատարությունը միջազգային մի շարք գործընթացներում:

Ամփոփելով աշխատանքի հիմնական արդյունքները՝ հանգել ենք հետևյալ եզրահանգումների.

1. Իսրայելին դիմակայող արաբական երկրների համընդհանուր պայքարից դուրս գալով՝ Եգիպտոսը փորձեց ցույց տալ, որ տարածաշրջանում տևական խաղաղության հասնելու համար հարկավոր է հաշվի առնել հակառակորդի գոյության իրավունքը: Այս առումով քեմիզիկոյան համաձայնագրերը կարելի է լուրջ առաջընթաց համարել մերձավորարևելյան հակամարտության խաղաղ կարգավորման գործում:
2. Չնայած գոյություն ունեցող այն տեսակետներին, թե Եգիպտոսն արաբական աշխարհում ենթարկվել է նաև տնտեսական մեկուսացման, հակված ենք կարծելու, որ Եգիպտոսի մեկուսացումն արաբական աշխարհում հիմնականում քաղաքական բնույթ է կրել:
3. 1981-1991 թթ. Իսրայելի և ԱՄՆ-ի հետ հաստատված բազմակողմ հարաբերությունների արդյունքում Եգիպտոսն ունեցավ քաղաքական և տնտեսական մի շարք ձեռքբերումներ:

4. Պաղեստինյան հակամարտության կարգավորման գործում Եգիպտոսի գործուն միջամտությունը, նրա հավասարակշռված դիրքորոշումը Լիբանանում 1982 թ. Իսրայելյան ագրեսիայի, 1980-1988 թթ. իրաքա-իրանյան պատերազմի, 1990 թ. Իրաքի՝ Քուվեյթ ներխուժման նկատմամբ, ինչպես նաև Եգիպտոսի մասնակցությունն Իրաքի դեմ միջազգային դաշինքի ռազմական գործողություններին, դարձան քաղաքական այն նպաստավոր գործոնները, որոնք Եգիպտոսի քաղաքական վերնախավը՝ ի դեմս Մուբարաքի, կարողացավ լավագույնս օգտագործելու արաբական աշխարհում իր դիրքերն ամրապնդելու և «արաբական ընտանիք» վերադառնալու համար:

5. 1984 թ. Եգիպտոսը վերականգնեց իր անդամակցությունն Իսլամական կոնֆերանս կազմակերպությունում, իսկ 1989 թ.՝ ԱՊԼ-ում և կարողացավ նորովի հանդես գալ իսլամական և միջարաբական շրջանակներում և ակտիվ մասնակցություն ունենալ տարածաշրջանային քաղաքական գործընթացներում:

6. Եգիպտոսի մասնակցությունն Իրաքի դեմ միջազգային դաշինքի ռազմական գործողություններին նպաստեց նաև Եգիպտոսի հետ Սիրիայի որոշակիորեն լարված հարաբերությունների բնականոնացմանը, ինչպես նաև ևս մեկ անգամ փաստեց եգիպտական գործոնի ակտիվության անհրաժեշտությունն արաբական աշխարհում: 1991 թ. Իրաքի դեմ պատերազմի ավարտից հետո ստորագրված Դամասկոսյան հռչակագրով վերահաստատվեց Եգիպտոսի առաջատար դիրքը միջարաբական գործերում, որը գլխավորապես պայմանավորված էր Եգիպտոսի ներուժով:

«Սառը պատերազմի» ավարտից և ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո իրավիճակը միջազգային հարաբերություններում որոշակի փոփոխությունների ենթարկվեց: Միջազգային երկու դաշինք-

ների տևական առճակատումից և միաբևեռ համակարգի հաստատումից հետո տարածաշրջանային մի շարք կազմակերպություններ, այդ թվում՝ Չմիացած երկրների շարժումը և Արաբական պետությունների լիգան, որոնցում Եգիպտոսի ձայնը հաճախ առանցքային նշանակություն ուներ, զգալիորեն կորցրին իրենց երբեմնի ազդեցությունը։ Տարածաշրջանում ձևավորված նոր իրադրության պայմաններում արաբական մի շարք երկրներ, այդ թվում և Եգիպտոսը, որոնք նախկինում կարողանում էին մասնակցել հակամարտող երկու ճակատների միջև, որոշակիորեն կորցրին իրենց քաղաքական կշիռը։ Մյուս կողմից՝ ԱՄՆ-ը արդեն միակողմանի փորձեց շարունակել պաղեստինյան հարցի կարգավորման իր միջնորդությունը, որտեղ արաբական ոչ մի երկիր լուրջ ազդեցություն չուներ։ 2011 թ. սեպտեմբերի 11-ի Նյու-Յորքի հայտնի ահաբեկչությունից հետո ԱՄՆ-ը Մերձավոր Արևելքի նկատմամբ մշակեց նոր մոտեցումներ, որոնք ձևակերպվեցին որպես ահաբեկչության դեմ պայքարի և տարածաշրջանում ժողովրդավարության հաստատման խնդիրներ։ Իրականում ԱՄՆ-ը նպատակ ուներ արաբական աշխարհում կասեցնելու ուժային կենտրոնների ձևավորման և հետագա ընդլայնման գործընթացը՝ տարածաշրջանը դարձնելով ավելի վերահսկելի։ 2003 թ. ԱՄՆ-ը առանց հիմնարար ապացույցների ներխուժեց Իրաք և Մադդամ Հուսեյնին հեռացրեց իշխանությունից, ինչը հետագա շրջանում պատճառ դարձավ Իրաքի ինքնիշխանության թուլացմանը և պառակտմանը։ Ավելի ուշ արդեն «արաբական գարնան» գործընթացները, որոնք հիմնականում հրահրվում էին դրսից, մեծ վնաս հասցրին արաբական երկրների, այդ թվում՝ Եգիպտոսի, ազգային անվտանգության կայունությանը և միջազգային հեղինակությանը։ Արաբական մի շարք պետություններում, նաև Եգիպտոսում, տեղի ունեցան հեղափոխություններ, որոնք ուղեկցվեցին իշխանափոխությամբ։ 2011 թ. հունվարին հրաժարական տվեց Հոսնի Մուբարաքը։ 2012 թ. անցկացված խորհրդարանական և նախագահական ընտրություններում Եգիպտոսի պատմության մեջ առաջին անգամ

իշխանության եկան «Մուսուլման եղբայրները»: Երկրի նախագահ դարձավ Մուհամմադ Մուրսին, որը շատ կարճ ժամանակ անց՝ 2013 թ., զինվորականների կողմից հեռացվեց իշխանությունից: Եգիպտոսը հայտնվեց քաղաքական ու տնտեսական վայրիվերումների մեջ: Երկրում մեծացան կրոնական ծայրահեղականության և ահաբեկչության չափերը: Իր գործունեությունը Եգիպտոսում հաստատեց «Իսլամական պետությունը»: 2014 թ. իշխանության եկած Աբդել Ֆաթահ Ալ-Սիսիի՝ ներքին քաղաքականության առաջնահերթությունները, որոնցից կարևորագույնը «Մուսուլման եղբայրների» դեմ պայքարն էր, հիմք դարձան նաև Եգիպտոսի արտաքին քաղաքականության արաբական ուղղության բյուրեղացմանը: Եգիպտոսը հայտնվեց Մաուդյան Արաբիայի դաշնակից պետությունների շարքում, որոնց պայքարն ուղղված է Կատարի և նրա կողմից հովանավորվող «Մուսուլման եղբայրների», ինչպես նաև տարածաշրջանում Իրանի և Թուրքիայի ազդեցության ընդլայնման դեմ: Մաուդյան Արաբիան, լինելով արաբական աշխարհում ձևավորված քաղաքական նոր առանցքի առաջատար պետությունը, որոշակիորեն նոր մոտեցում ունի նաև պաղեստինյան հարցում, որը չի դիտարկվում որպես առաջնահերթություն: Ասվածի ապացույցը Իսրայելի հետ հարաբերությունները կարգավորելու նպատակահարմարության մասին հնչած հայտարարություններն են: Այսպիսով, Եգիպտոսը Աբդել Ֆաթահ Ալ-Սիսիի իշխանության գալուց հետո հայտնվեց արաբական աշխարհում ընթացող ներքին հակասությունների բարդ ու խրթին շրջանակում, որտեղ օրակարգ ձևավորողը Էռ-Ռիպախն է:

Հարկ է նշել, որ չնայած Մերձավոր Արևելքին բնորոշ քաղաքական վայրիվերումներին, 2017 թ.-ից Եգիպտոսը ԱՄՆ-ի նախաձեռնությամբ կարևոր դերակատարություն ստանձնեց ներպաղեստինյան և պաղեստինա-իսրայելական հաշտության գործընթացում: Հատկանշական է, որ 2017 թ. հոկտեմբերին Կահիրեում Աբդել Ֆաթահ Ալ-Սիսիի միջնորդությամբ պաղեստինյան Ֆաթհի և Համասի միջև կնքվեց հաշտության պայմանագիր:

Թե որքանով կենսունակ կլինի նշված պայմանագիրը, ցույց կտա ժամանակը: Թե՛ պաղեստինյան քաղաքական երկու ուժերի, թե՛ Պաղեստին-Իսրայել հարաբերությունների կարգավորումը, ըստ էության, պայմանավորված է քաղաքական կամք և հաստատակամություն ցուցաբերելու կողմերի վճռականությամբ: Մյուս կողմից, Եգիպտոսի միջնորդությունը փաստում է, որ Կահիրեն շարունակում և շարունակելու է Մերձավոր Արևելքում խաղաղությանն աջակցելու իր ստանձնած հանձնառությունը, որի ապացույցն Իսրայելի հետ խաղաղության պայմանագրի կնքումն էր:

SUMMARY

The monograph is dedicated to the study of the Arab direction of the foreign policy of Egypt (1981-1991). The study of the history of Egypt's modern times is almost impossible without Egypt's Arab policy research, due to which more and more apparently emerge the priorities that Cairo has in the Arab world and, in general, the role that Egypt plays in the inter-Arab relations platform, as well as in the process of coping with regional problems. The study of the topic is also important in terms of having a more comprehensive and in-depth assessment of regional processes.

It should be noted that in 1973, in the aftermath of the Arab-Israeli war, in Egypt's foreign policy trends appeared on to come to an agreement with Israel, which led to the 1978 Camp David Accords and thereafter, to the 1979 Egyptian-Israeli separate peace treaty. The policy pursued by President Anwar Sadat (1970-1981) raised a wave of discontent in the Arab societies, resulting in Egypt's political isolation within the Arab world. On 6 October 1980, after the assassination of Anwar Sadat, thanks to the flexible foreign policy of the newly elected President Hosni Mubarak, Egypt managed to restore its once influential and stable positions in the Arab world. A number of important issues are thoroughly scrutinized in the monograph, including:

- Egyptian-Israeli relations covering the period between 1978 - 1981, from the Camp David Accords to the assassination of Anwar Sadat, President of Egypt and finally,
- the issue of Egypt's isolation in the Arab world because of regulating Egyptian-Israeli relations

The study refers also to the issue of new foreign policy concept by Hosni Mubarak, who took over the position of Egypt's new president in 1981. Thanks to which Egypt got out of isolation of the Arab world. Of no less importance is exploring Cairo's position on Iraqi-Iranian War of 1980-1988, Israeli aggression in Lebanon in 1982, Iraqi's invasion to Kuwait in 1990, as well as military operations of the international alliance against Iraq in 1991. It has been important to study the disposition of Egypt over the Palestinian issue in the period under the review, as well as the new ratio of forces having been formed in the Arab world at the end of the 1980s.

Let us mention that the 1981-1991 Arab policy of Egypt has not yet been provided with a special study among us, since priority has been given to the study of specific problems of the 1952-1981 History of Egypt.

Methodological base for this monograph make up the principles of comparative-compiled analysis of facts and scrutinization of queries and views related to the 1981-1991 regional development of events of Egypt's political, socioeconomic situation and issues that were stipulated with Egyptian-Arab relationship.

The monograph has been written based on various sources and studies in the Armenian, Russian, English, German and Arabic languages. The author has had the opportunity to get acquainted with the scientific materials and professional literature of:

- the Fundamental Library and the library of the Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia;
- National Library of Armenia;
- the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences;

- the Institute of African Studies;
- the libraries of the Institute of Research Information of Social Sciences;
- the Moscow State Library of History;
- the State Library of All-Russian Foreign Literature after M.E Rudomino,
- as well as with those kept in the funds of libraries of the Centre for Asian Studies of the University of Cairo and the Al-Ahram Centre for Strategic Studies.

Official publications, valuable works by Armenian and foreign researchers on the subject matter, as well as statements, memoirs, periodicals and reference books by political actors have promoted this study. Sources for the monograph have been:

- annual memorandum and reports⁵¹² published by the Foreign Affairs and Information Departments of Egypt and other countries,
- informational materials/reference books about political and economic development of Egypt in a variety of languages,

⁵¹² The Egyptian Point of View on International Issues, Egyptian Moves in International Arena Arab Republic of Egypt, Ministry of Information, 1981-1985, Cairo 1985; Ghali B.B., Egyptian Diplomacy in 1982-1989, Cairo 1989; The Middle East and North Africa, L., 2001; The New York Review of Books, N.Y., 1982; Sipry: Yearbook, 1990; Performance Report: Egypt and the Palestinian Question 1945-1988, Ministry of Foreign Affairs, Cairo 1988; Statement of the Tripoli Summit Conference JPS, N 27, Vol. 7, Spring, Tripoli, 1978; World Labor Report, Geneva, 1984; ТАССАтлас, М., 1977-1990; ТАССБПИ, М., 1982-1990; Арабская РеспубликаЕгипет, Справочник, М., 1990; ГосударствоИзраиль, Справочник, М.,1986.

- documents and agreements⁵¹³, on Egyptian-Israeli and Egyptian-American, Iraqi-Iranian, Iraqi-Kuwaiti and Iraqi-American relations,
- digest of international documents and bulletins⁵¹⁴ on Palestine
- digest⁵¹⁵ of documents and materials of the USSR policy on the Middle East.

⁵¹³ A Framework for Peace in the Middle East Agreed at Camp David. Office of the White House Press Secretary, September, 18, Wash., 1978; United States Policy Statement Series, 1979; The Egyptian-Israeli Peace Treaty. - The White House, Monday, March 26, Wash., 1979; White Paper on Normalization of Relations between the Arab Republic of Egypt and State of Israel, Cairo, 1984; Selections from Iraq-Iran Dispute Baghdad: External Information Department Ministry of Culture and Information, 1983; The Memorandum of the Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Iraq Tariq Aziz to the Secretary General of the Arab League, 15, July Baghdad, 1990; The Message of the Minister of Foreign Affairs of the State of Kuwait to the Secretary Arab League Gazili Qusebi, 18, July El-Kuwait, 1990; U.S. Policy in the Persian Gulf. Hearing the Committee on Foreign Relations U.S. Senate. 102nd Congress, 1st Session. January 8, 1991, Wash.: U.S. GPO, 1991; Consideration on Draft Resolution "The Situation in the Persian Gulf". Making Before the Committee on Foreign Affairs. House of Representatives, 102nd Congress, 1st Session. On the Committee, Resolution 1, January 9, 1991, Wash.: GPO: 1991, p. 64; The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States Should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., url: <http://www.americandiplomacy.org>.

⁵¹⁴ Lukas Y., Documents on the Israeli-Palestinian Conflict (1967-1983), N.Y., 1985; Palestine P.L.O., Information Bulletin, N 51, August-September, Algier, 1986; Палестинская проблема. Документы ООН, международных организаций и конференций, М., 1984; ООН, Палестинский вопрос 1979-1990, Нью Йорк, М., 1991; Палестинская Декларация Национального Совета Палестины, 19 сессия – "Сессия Интифады и Национальной Независимости, Алжир, 1988; Палестинские документы: 280 избранных документов 1839-1987гг. М., 1989; Итоговый документ 18-ой сессии Национального Совета Палестины, Алжир, 1988.

⁵¹⁵ СССР и ближневосточное урегулирование 1967-1988 (Документы, материалы), М., 1988; История международных отношений и внешней политики СССР, т. 3, М., 1987; Материалы 26 Съезда КПСС, М., 1981.

Another important source is a variety of Egyptian and Arabic periodicals, of which it is worth mentioning:

- *in Arabic*: Al-Ahbab, Al-Ahram, Al-Nahar, Al-Seyassah, Al-Qabas, Al-Safir, Ad-Dustour, Al-Jumhuriya, Al-Huriyya, Al-Watan Al-Arabi, Asharq Al-Awsat,
- *in German*: Spiegel, Horizon with materials related to Egypt's foreign policy, statements made by the presidents and officials of Egypt, texts of inter-Arabic agreements and treaties, as well as related analytical materials.

Valuable works both by Armenian and foreign historians, experts of international affairs, diplomats and, in general, those of specialists of Middle East Studies have greatly contributed to the elucidation of various issues that are raised in the monograph.

The monograph consists of three chapters. Chapter 1. "The Return of Egypt to the Arab Family-1981-1989", explores the peculiarities of the policy of Egypt with regard to the Arab-Israeli conflict and the Palestinian issue, which had resulted in Egypt's isolation in the Arab world. Chapter 1 refers to the sanctions imposed on Egypt by the Arab countries and finally the coming into power of Hosni Mubarak and the process of return of Egypt to the "Arab family".

In 1970, Anwar Sadat took over the position of the president of Egypt, who unlike Gamal Abdel Nasser, was in favour of a compromising approach in dealing with Israel. Sadat agreed to start an agreement process with Israel with the direct mediation of the United States. Sadat's willingness to cooperate with the United States became more apparent in 1973, after the Arab-Israeli Fourth War. After the war, both the Arab world and Israel found themselves in a completely

new geopolitical, military, economic and moral-psychological situation.

In the Arab countries, including Egypt, more obvious became the existing systemic gaps and problems in the political, socio-economic and military spheres. Because of Arab-Israeli War Three of 1967, Egypt suffered significant human and economic losses. Egypt was deprived of the opportunity to exploit the Sinai Peninsula oil fields because of the Peninsula seizure by Israel. Exploitation of the Suez Canal that Sadat wanted to bring back was suspended.

The beginning of Egypt's coming to agreement with Israel is accepted to consider 19 November 1977, when Sadat left for an official visit to Jerusalem, and which laid the beginning of the isolation of Cairo in the Arab world, bringing forth criticism in Egypt too.

On 9 November 1977, speaking at the Egypt National Assembly session, Sadat announced that he was even ready to go to the other end of the world, even to the Israeli Knesset, so as to talk to the Israelis at their very home about the Egyptian aspirations of living in peace.

It should be noted that in that period, the Arab Islamic world both at the official and public levels would generally reject Israel's right to exist or would not recognize the State of Israel. In order to condemn Sadat's visit to Jerusalem and prevent his further separatist activities, on December 2-5, 1977, Tripoli hosted a meeting of several Arab leaders on the direct initiative of Libyan President Muammar Gaddafi.

The participant countries to the meeting condemned Cairo's political course, decided to stop diplomatic and other contacts with Egypt both at Arab and at international instances. Thereafter, it was decided to demand also from the other Arab countries to join the Pan-Arabic tandem against Egypt, to achieve also freezing of Egypt's

membership to the League of Arab States, as well as to move the Headquarter of the Organization from Cairo to another Arab capital.

The participant-countries of the Tripoli meeting, as proposed by the president of Syrian Hafez Al-Assad and the head of the Palestine Liberation Organization (PLO), Yasser Arafat, were united under the Steadfastness and Confrontation Front (SCF). In fact, Syria, PLO, Libya, Algeria and Democratic Republic of Yemen became members of the SCF. These states were the supporters of the so-called three "No"s ("No to Israel's Recognition", "No to Negotiations", and "No to Peace"). Sadat broke its diplomatic relations with those countries, including PLO. In difference to those countries, several Arab states, such as Saudi Arabia, did not only kept on maintaining diplomatic relations with Egypt, but furthermore, were providing aid to the latter one.

Following his policy of rapprochement with Israel, from September 5 to 17, 1978, in Camp David, Sadat, through the mediation of Jimmy Carter, President of the United States of America, signed two documents with Menachem Begin, Prime Minister of Israel (Camp David Accords):

- Framework for Peace in the Middle East, and,
- Framework for the Conclusion of a Peace Treaty between Egypt and Israel.

According to the first document, for the settlement of the Palestinian issue negotiations were to be held in three rounds: with the participation of Egypt, Israel, Jordan, and beginning the third round, with the participation of the Palestinian people too. At the same time, it was envisaged that in case of refusal by Jordan and Palestinians, Sadat would conduct the negotiations instead of them but on their behalf.

It should be noted that, according to the above-mentioned document, negotiations should proceed towards granting autonomy

rather than independence to the Palestinians. According to the second document, Israel and Egypt were obliged to sign a peace treaty within three months, after which diplomatic relations between the two countries were to be established.

The Camp David Accords brought forth a great wave of criticism not only among the official and non-political circles of the Arab countries, but also within the international circles, including the USSR. Moscow considered that it was threatening of establishing real peace in the region. In spite of the obstacles having been formed in the Arab Islamic world, Sadat, however, chose the way to reach agreement with Israel: on March 26, 1979 in Washington, through Carter's mediation he signed with Begin the Egyptian-Israeli Reconciliation Peace Treaty as envisaged by the Camp David Accords.

According to the first clause of the Treaty, the war situation between Israel and Egypt was to be ceased, and Israel was obliged to withdraw its troops from Sinai within three years. Diplomatic, economic and cultural relations were to be established between the two countries within nine months since the signing date of the Treaty. Israeli ships would be given the right to sail freely on the Suez Canal, while Egypt would get obliged to supply Israel with oil at a lower price than the market price was. The fulfilment of this was guaranteed by the United States.

A few months later, the Egyptian People's Assembly ratified the Egyptian-Israeli Peace Treaty by 99% of votes. On March 27-31, 1979, at the meeting of the League of Arab States in Baghdad, it was decided to:

- halt the membership of Egypt to the Arab League and in all its specialized institutions- around 140 ones;
- move the Headquarter of the Organization from Cairo to Tunisia

- break off diplomatic ties with Egypt;
- halt providing financial and technical assistance to the Egyptian government;
- stop the purchase of various types of securities issued by the Egyptian government;
- stop the membership of Egypt to international Arab organizations (Inter-Arab Investment Bank, Arab Monetary Fund, Organization of Arab Petroleum Exporting Countries, Inter-Parliamentary Union of Arab States, etc.);
- refuse supplying oil and oil products to the government of Sadat;
- stop air communication with Egypt.

On May 8-12, 1979 at the meeting of the member states of the Organization of the Islamic Conference (now the Organization of Islamic Cooperation-OIC) in Fez in Saudi Arabia, a decision was passed to freeze Egypt's membership to that reputable organization of the Islamic world too.

Despite the official decisions taken, the Arab boycotts against and isolation of Egypt overall had a partial nature, as certain Arab states, particularly Saudi Arabia and the Gulf monarchies, refrained from the enforcement of those decisions.

Of partial nature of the anti-Egyptian sanctions evidences the fact that in April 1979, the proposal made by Iraq, Syria, Algeria and Libya at the OAPC member states in Kuwait on extending the boycott against Egypt, including the Suez Canal and the Suez-Alexandria (SUMED) pipeline was rejected.

It is noteworthy that despite the frozen Egyptian membership to OIC, however, at the OIC Special Meeting on June 27, 1980 in Islamabad, where the issue of Afghanistan was to be discussed, an Egyptian delegation authorized by Sadat too was invited by the Gulf

monarchies. On October 6, 1981, at the military parade in Cairo's suburb, the Al-Jihad Al-Jadid radical religious-political group organized the assassination of Egyptian President Anwar Sadat.

As a result of the conducted October 13 Referendum, Mohammed Hosni Mubarak was elected as Egypt's President. He was the vice president under Anwar Sadat's presidency. Mubarak made a prompt effort to revise the Arab policy of the country.

Mubarak understood well that unilateral western orientation of the country's foreign policy in the context of the West-East Conflict was simply short-sightedness, and therefore he developed a new foreign policy concept for Egypt that was based on the principle of balancing.

One of the co-authors of developing a balanced and pragmatic political concept for the Egyptian foreign policy was Osama El-Baz, Director of President's Office for Political Affairs. As a result, a new foreign "Cautious Return to Egyptian Arab family" policy concept was put forward.

The following key issues laid on its basis to:

- persist in the issue of creation of a Palestinian statehood in the framework of the Camp David Accords;
- continue the cooperation with the United States;
- restore balanced relations with all other states and, in particular with the USSR superpower;
- continue the settlement issue of relations with Israel, overcome the Arab isolation and restore Cairo's decisive role in the Arab world;
- make diversified the sources for Egypt's economic aid and funding;

- follow the principles of the "No Joining Movement" policy and impede initiatives on formation of military alliances.

It should be noted that the situation, which promoted the strengthening of Mubarak's reputation in the Arab world, was because he banned Sadat's practice of criticizing the Arab leaders in the Egyptian press. Mubarak's slogan "Egypt is for everyone", unlike the "Egypt is above everything else" set forth by Sadat, really transformed Egypt's policy in the Arab world.

While continuing the peace process within the framework of the Camp David agreement, Mubarak really wanted to secure Palestinians' participation in the negotiations, declaring that everything would be done to create a Palestinian autonomy whose ultimate goal would be to declare an independent state.

In order to find edges for rapprochement with the Arab world, Mubarak was trying to manoeuvre around the Camp David Accords.

The peace process with Israel was not apparently violated. At the same time, Mubarak pointed out that Egypt was not going to sacrifice its relations with Israel for the sake of the Arab world and vice versa. In April 1982, Israel returned the Sinai Peninsula to Egypt.

Nevertheless, it did not prevent Mubarak from rejecting the invitation extended to him by Begin to make a visit to Jerusalem. By the way, Mubarak succeeded in diversifying sources of aid / assistance for Egypt.

The first phase of Egypt's return to the "Arab family" can be considered the period of 1980 - 1984. For that return crucial became Egypt's position of supporting Iraq in the Iran-Iraq War.

The war was a great concern, first of all, for the Gulf monarchies, including Saudi Arabia, that was related to Iran's aspirations of exporting the Shiite Islamic Revolution. Egypt's approaches to this issue and specifically providing Iraq with a large amount of military-

technical assistance were gratifying for the Gulf States. As a result, in 1984, Egypt's membership to the Organization of the Islamic Conference was restored.

The second phase of the re-estimation of Egypt's political role can be considered the period of 1984-1989. In this period, the Arab countries gradually restored diplomatic relations with Egypt. Egypt concluded close partnership agreements with a number of Arab countries on trade-economic and other spheres. It is noteworthy that Cairo was viewed as a state supporting the settlement of the Palestinian issue. Mubarak would repeatedly stress that maintaining diplomatic relations with Israel did not mean that Cairo had closed its doors to the Arab countries. Egypt's active involvement in the Middle East affairs re-enforced Cairo's role. Hosni Mubarak's charismatic personality too was greatly contributing to that. On November 11, 1987, at the (LAS) Summit of the League of Arab States in Amman, it was decided that the issue of restoring diplomatic relations with Egypt to leave to the discretion of each of the Arab countries.

In December 1988, after a ten-year anti-Egyptian campaign, Syrian President Hafez Assad publicly announced that he recognizes Egypt's most important role in the Arab world/platform. On May 23-26, 1989, at the Arab League Summit in Casablanca, thanks to the direct efforts of Riyadh, Egypt restored its membership to that inter-Arab organization. On the day of restoring its membership to the Arab League, Cairo also presented an Egyptian program on strengthening Arab solidarity. Accordingly, the Arab countries should not intervene in one another's internal affairs, and respect the principle of dissent. The Arab solidarity should be based on a resolution acceptable for all stakeholders, and that is the goal of the Arab nation.

Arab countries should feel protected through the development of security mechanisms for the Arab world. Sustainable and balanced

relationship should be ensured between the Arab family and the rest of the world. Through the settlement of the Middle East conflict, the Arab nation would be able to input its significant contribution to the global process of de-escalation.

Keeping the letter and spirit of the Camp David negotiations, thanks to the cooperation with USA, Mubarak was able to take over certain participation in the peaceful settlement of the Palestinian-Israeli conflict and at the same time, in international instances reveal the harsh and uncompromising policy features of Israel over the Palestinian issue. Leaning on the important features of his diplomacy: cautiousness, moderation, pragmatism and consistency, Mubarak was able to restore Egypt's important role in the Arab world and present anew its state in international relations.

Chapter 2. "Egypt's position over the Palestinian Issue in 1981-1991", refers to Cairo's political support to PLO as a legitimate representative of the Palestinian people in international instances. It also considers Cairo's policy of supporting international and regional efforts for a peaceful and fair settlement of the Palestinian issue, as well as shaping new approaches with Israel and the United States without infringing the Arab interests. In the monograph, special attention has also been drawn to the analysis of Cairo's supporting policy to overcome Israeli aggression against Lebanon of 1982.

In mid-August of 1982, Egypt suspended its negotiations with Israel on Palestinian autonomy within the framework of the Camp David Accords, stating that they would be resumed only after Israeli troops were withdrawn from Lebanon. It is interesting that at the start of Israeli aggression against Lebanon, Mubarak had even offered Arafat to form a government in Cairo and grant asylum to 6,000 non-armed Palestinian fighters that evidenced of normalization of relations between Cairo and PLO.

In late September of 1982, shortly after the massacre by Israel in the Palestinian refugee camp of Sabra and Shatila, Mubarak recalled his ambassador from Tel Aviv. The President made a statement that he would not tolerate Israel's violation of the Arab States' rights. On the other hand, Cairo warned Washington that if it relocates its embassy from Tel Aviv to Jerusalem, Egypt would freeze its relations with the United States.

Egypt de-facto froze relations with Israel demanding immediate withdrawal of troops from most of the Lebanese territory and launching comprehensive negotiations with the participation of Palestinians for the peaceful settlement of the Palestinian issue. Mubarak accused the Israeli government of carrying out a policy of extermination of Palestinians. Finally, as a result of international pressures, on September 29, 1982, Israeli troops were pulled out from Beirut, handing over control of the city to the Lebanese army and the newly arrived international peacekeeping subdivisions. Actually, during the rule of Mubarak the Egyptian strategy over resolving the Palestinian issue incurred changes.

If the former authorities, in particular during the period of Nasser, Egypt's immediate military involvement in the Middle East conflict was considered possible, and Sadat seemed inclined towards maximum concessions with Israel, however, Mubarak made an official statement that Egypt would attempt to peacefully confront Tel Aviv. By carrying out a policy of return to the "Arab family", Mubarak was striving to intensify the process of regulating the Middle East conflict, which would have contributed to the enhancement of Egypt's political role.

Of no less importance was the public opinion on the Palestinian issue in Egypt that the leadership of the country could not ignore. Let us note that in December 1983, the PLO Chairman was the first Arab

leader to visit Egypt after having concluded the Camp David Accords. The situation that was shaped in the 1980s in the Arab world was contributing to the improvement of the Egyptian-Palestinian relations. Actually, the fact of Egypt's acting within the framework of the Camp David Accords had been sent backwards. The 1987 Intifada that had started in Palestine found a wide international response. Egypt's unofficial and official circles supported the struggle of Palestinians peaceful counteraction. Forty days after the start of the Intifada, President Mubarak demanded to stop all acts of violence between the Israelis and the Palestinians within a six month period, as well as make appropriate efforts to resolve the issue. In March 1988, the Government of Egypt demanded from the Palestinian delegation that was in Cairo and was headed by Mahmoud Abbas (Abu Mazen), PLO to recognize the right of Israel state to exist. Egypt demanded to cancel the Clause in the Palestinian National Charter that contained calls for destruction of Israel.

On November 12-15, 1988, the 19th extraordinary session of the Palestinian National Council was convened in Algeria, where a declaration was adopted on the Arab independent state of Palestine with a capital of Eastern Jerusalem. It also highlighted the de facto recognition of Israel as a state and the readiness of peaceful coexistence with the latter one.

Egypt welcomed the adopted declaration. President of Egypt made considerable efforts in the international instances for PLO to acquire a full right to represent itself as a legitimate negotiating party. Mubarak proposed PLO to reconsider/revise PLO Charter adopted in 1964, amending in it the section that referred to the destruction of the state of Israel. Arafat positively responded to that fact, whereas other Palestinian organizations viewed it as betrayal.

In the beginning of 1989, Israel proposed to have negotiations only within the framework of the Palestinian autonomy, holding local self-government elections in the Palestinian territories. Both PLO and most of the Arab countries rejected that project, making a proposal to invite an international conference.

In September 1989, Mubarak's draft resolution on regulating the Palestinian issue was set forth. While the Egyptian president was supporting the idea of local self-governing bodies' elections as an intermediary step, however, he was in favour of an independent Palestinian state, and he was suggesting the "Land for Peace" principle, demanding from Israel to stop construction activities that Israel was carrying out in the occupied Palestinian territories.

In 1989, at the 44th session of the UN General Assembly, the Egyptian President emphasized that the international community should recognize PLO because besides them no any other political force could ensure peace in the region with regard to the process for Palestinians to get independence. Mubarak offered Arafat, who had arrived in Cairo in late September, to grant an ambassadorial status to the Palestinian diplomatic representative in Egypt. In addition, the Egyptian President considered peace between the Palestinians and Israelis impossible without the settlement of the issue of Jerusalem. In Cairo, they considered that Jerusalem should be open to everyone and have a special status. None of the parties should have the right to set sole control over it. It is noteworthy that, unlike Sadat, Mubarak announced all-Arab interests as predominant in his foreign policy. It should be noted that since 1981, Egypt had been supporting both the Arab and other initiatives and programs aimed at resolving the Palestinian issue, including the programs by Fahdi, Reagan, Fez and Brezhnev. Despite the fact that Egypt was acting under a peace treaty having been concluded with Israel, nevertheless, Cairo would respond

to every fact of Israel's violation of all-Arab interests without exception. From 1981 to 1991, Egypt sought to reach a fair and lasting peace in the Middle East.

In Chapter 3 of the monograph, "Egypt and the Iraqi-Kuwaiti Crisis 1990-1991", Egypt's position and role is discussed in resolving this complex international conflict. The issue of reconsideration of Egypt's political role in the region is also an exploring subject. In the late 1980s, a new correlation of powers was formed in the Arab world. It was directly stipulated with the return of Egypt to the "Arab family" and a number of political processes underway in the region.

Diminishing of the overall international tension too directly influenced the Arab region. In the late 1980s, two great regional power centres were formed in the Arab world. In 1981, under the leadership of Saudi Arabia, the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf was formed, with all the six monarchies of the region joining it.

After the end of the Iraqi-Iranian war, Iraq was represented by a military and political newcomer: possessing a large army forged in wars and a large amount of military equipment, Saddam sought to occupy dominant positions in the region.

On 16 February 1989, Arab Cooperation Alliance (ACC) was established as a direct initiative of Baghdad with the accession of Egypt, Iraq, Jordan, and the Arab Republic of Yemen. For Egypt, which had just entered the "Arab family", joining the ACC was of extreme importance and it could help strengthen Cairo's positions. It should also be noted that Iraq's ambitions to become an influential country, were actually of propagandistic nature, as Baghdad was constrained with financial and economic problems. Debt to the Arab countries was about USD 80 billion, of which USD 14 billion it owed to Kuwait.

However, that fact did not prevent Saddam from requiring funding from the Gulf countries, including Kuwait. He insisted on cancelling his debts and demanding USD 10 billion from Kuwait, artificially escalating the relations with that state. Saddam had also appealed to Egyptian President Hosni Mubarak to support Iraq in those issues.

In an effort to prevent the risk for a military conflict, on July 17, 1990, Mubarak visited Baghdad, Kuwait and Riyadh, during which a decision was passed to organize an Iraqi-Kuwaiti meeting on July 20 in Jeddah. On July 30, Mubarak visited Baghdad one more time. This time he personally asked explanations from Saddam for large gatherings of Iraqi troops along the Iraqi-Kuwaiti border. To which Saddam responded that it was only a precautionary measure so that Kuwait would pay the required amount to Iraq.

In June-July 1990, Mubarak sent 33 messages to the Iraqi leadership trying to influence over Iraq's position, but in vain. It should also be noted that during the crisis, personal relations between Saddam Hussein and Hosni Mubarak too were aggravated. On the night of August 1/early morning of August 2, 1990, the Iraqi army units with a total of 120,000 army corps, 1,300 tanks, 14,000 armoured vehicles, hundreds of artillery and missile troops, aviation and helicopters, invaded Kuwait and occupied it. Iraqi aggression was severely criticized by the international community. In order to make practical and joint decisions towards the Iraqi-Kuwaiti crisis, on August 10, 1990, at the extraordinary summit of the Arab League, at the direct initiative of Mubarak, there was a call made urging to join the Egyptian-Saudi condemnation of Iraq and take part in the military action expected by the international alliance against Iraq. Arab countries, however, were not able to adopt a common position on that issue either. Only a few of the 22 members of the Arab League

(including PLO) joined the Egyptian resolution, which would condemn the Iraqi aggression and restore the legitimate authority of Kuwait recognizing the right of Saudi Arabia to self-defence and the need to send international and Arab troops to that country.

Following the end of the Arab summit, the presidents of Egypt, Syria, Libya and Algeria met in Alexandria to discuss the issue of participation of Arab troops in the international coalition. afterwards, only military units from Egypt, Syria and Saudi Arabia had direct involvement in the military operations against Iraq. Egypt that was regaining its once-leading position in the Arab world, viewed Saddam as a rival, therefore could not reconcile with Iraq's unlawful actions and violation of the Status Quo in the Middle East. For Egypt, it was of no less importance also to maintain normal relations with the United States and keep the image of a reliable ally.

It is noteworthy that the Egyptian military forces, which were on the 4th place in the international anti-Iraqi alliance by their number, were actually the largest Arab military force within the foreign troops.

Let us mention also that Saddam declared all foreign nationals that were in Iraq and Kuwait as hostages: about 150,000 Egyptians were in Kuwait at that moment, and that fact, in turn, forced Egypt to join the US-led intergovernmental alliance.

Throughout all the six months preceding the war, Saddam was persistently denying all the approaches for a peaceful settlement of the problem. On February 28, G. Bush, the US President, declared that the 6-week military operation "Storm in the Desert" ended with defeat of Iraq.

Baghdad also pledged to fulfil UN resolutions on Iraq. The crisis was a serious test not only for the Egyptian-Arab relations but for the Egyptian-American relations too. It is not by chance that Mubarak

considered the Gulf crisis as the most difficult period in his presidency. Participating in the international alliance, Egypt succeeded in ensuring a number of economic achievements for itself.

The United States cancelled \$ 6.7 billion of Egypt's military debt, and the total irrevocable amount having been provided by the United States to Egypt since 1979 reached \$ 22 billion in 1998.

The Paris Club⁵¹⁶ wrote-off 50% of the 50-billion foreign debt of Egypt, and the International Monetary Fund elaborated a special credit provision program for Egypt that would contribute to the country's economic reconstruction and rapid development.

As a result of Egypt's flexible disposition on Iraqi aggression, a new proportion of forces was formed in the region which Cairo was trying to lead. In the spring of 1991, the headquarters of the Arab League was again moved back to Cairo and Ahmed Asmat Abdel-Meguid Egypt's Foreign Minister was appointed Secretary General of the Arab League, which was the result of Egypt's active foreign policy, specifically Arab policy.

In the same year, Deputy Prime Minister of Egypt Boutros Boutros Ghali was elected Secretary General of the United Nations, which testified that Egypt's role was getting signified not only in regional, but also in international processes.

In August 1991, in his speech delivered at the OIC Foreign Ministers' conference in Istanbul, Amr Moussa, Egyptian Foreign Minister stated that the occupation of Kuwait by Iraq came as a surprise to the Islamic states. Justifying Egypt's involvement, Amr Musa noted that it threatened security, stability and solidarity in the

⁵¹⁶ The Paris Club is an informal group of official creditors whose role is to find coordinated and sustainable solutions to the payment difficulties experienced by debtor countries. It is the major forum where creditor countries renegotiate official sector debts.

region. Joining the international anti-Iraqi alliance, Egypt not only maintained, furthermore, strengthened bilateral relations with the United States.

Washington realized that without Egypt's participation, the international alliance against Iraq would not be considered legitimate in the Arab Islamic world. Considering itself as the main state of the region called for the solution of the Palestinian problem, Egypt also managed to resume the peace process in the Middle East, the immediate result of which was the Madrid Peace Conference that was launched on October 30, 1991.

Summarizing the results of the work, we have made the following conclusions in the Conclusion section of the monograph:

Withdrawing from the overall Arab struggle resisting Israel, Egypt tried to show that in order to achieve a lasting peace in the region, it is necessary to take into account the right of the rival to exist. In this regard, the Camp David Accords can be viewed as a serious breakthrough in the peaceful settlement of the Middle East. Despite the existing views that Egypt was subjected to economic isolation in the Arab world, we are inclined to believe that the isolation of Egypt in the Arab world was mainly of political nature.

As a result of multilateral relations established with Israel and the United States within 1981- 1991, Egypt gained a number of political and economic achievements.

The active intervention of Egypt in the settlement of the Palestinian conflict and its balanced disposition related to Israeli aggression against Lebanon in 1982, the Iraqi-Iranian war of 1980-1988, Iraq's invasion of Kuwait in 1990, as well as Egypt's involvement in the International Alliance military actions against Iraq, contributed to the return of Egypt to the Arab family, and strengthened Egypt's position.

In 1984, Egypt restored its membership to the Organization of the Islamic Conference, and to the Arab League - in 1989, it managed to come forward anew and actively participate in regional political processes. Egypt's participation in the International Alliance military operations in Iraq contributed to the normalization of Egypt's to a certain extent tense relations with Syria too, as well as once again it evidenced the need of activation of Egyptian factor in the Arab world. The proof of the abovementioned is the "Damascus Declaration" that was signed in 1991 signed after the end of the war against Iraq with the participation of Egypt, Syria and the Gulf States, yet it was not brought to life. After the end of the "Cold War" and the collapse of the USSR, the situation with the international relations underwent some changes. After a long period of confrontation between the two international blocs and a unipolar system, several regional organizations, including the Movement of the Non-Aligned Countries and the League of Arab States, in which Egypt had influential positions, lost their significance. Their political weight lost a number of Arab countries, including Egypt, which previously could manoeuvre in-between the two fronts.

On the other hand, the United States had unilaterally tried to continue its mediation in the settlement of the Palestinian issue, where no Arab country had a serious influence. After the terrorist attacks in New York, 9/11, the United States developed new approaches on the Middle East that were formulated as issues on struggling against terrorism and establishing democracy in the region. In fact, the United States had a goal to suspend the process of forming and further expanding power forces centres in the Arab world, making the region more controllable.

In 2003, the United States invaded Iraq without any basic evidence, and Saddam Hussein was removed from power, which

subsequently led to the weakening and splitting off of Iraq's sovereignty. Later on, the "Arab spring" processes, mostly incited by outside forces, caused a serious damage to the stable national security and international reputation of the Arab countries, including Egypt. In a number of Arab countries, including Egypt, revolutions took place that were accompanied by a change of power.

In January 2011, Hosni Mubarak resigned. In 2012, at the parliamentary and presidential elections for the first time in the history of Egypt the Muslim Brotherhood came to power. Mohamed Morsi became the president of the country was, who shortly afterwards, in 2013, was abducted by the military. Egypt found itself in political and economic turmoil. The scope of religious extremism and terrorism increased in the country.

The Islamic State established its activity in Egypt. In 2014, the priorities of domestic politics by Abdel Fattah al-Sisi, who came to power, the most important of which was the fight against the Muslim Brotherhood, also became the basis for the crystallization of the Arabic foreign policy of Egypt, too. Egypt emerged in the range of Saudi Arabia's allied states fighting against the expansion of Qatar and its-supported Muslim Brotherhood as well as the expansion of Iran and Turkey in the region.

Saudi Arabia, being the leading state of the newly formed political pivot in the Arab world, adopted some new approach regarding the Palestinian issue, not considering it as a priority. The proof of what is said is statements made about the expediency of regulating relations with Israel. Thus, Egypt came to power after Abdel Fattah Al-Sisi's appearance in a complicated and intricate framework of internal contradictions in the Arab world, where the priority of the agenda belongs to Riyadh.

Despite the political turmoil typical of the Middle East, in 2017, Egypt, on the initiative of the United States, played an important role both in the inter-Palestinian and Palestinian-Israeli reconciliation process.

It is noteworthy that in October 2017, a peace treaty was concluded in Cairo between Palestinian Fatah and Hamas under the mediation of Abdel Fattah al-Sisi. Nevertheless, normalization of relations between both the two Palestinian political forces and Palestinian-Israeli relations are in many respects conditioned by the willingness of the sides to demonstrate political will and determination.

РЕЗЮМЕ

Монография посвящена изучению арабского вектора внешней политики Египта в первой декаде президентства Хосни Мубарака (1981-1991 гг.). В данной работе подчеркивается ключевая роль Египта, как в контексте межаарабских отношений, так и в процессе решения региональных проблем "Большого Ближнего Востока". Исследование данной темы представляет также большую научную ценность, с точки зрения более комплексной и структурной оценки региональных процессов в период 1981-1991 гг. на пространстве "Большого Ближнего Востока".

В монографии содержатся также факты и оценки событий, которые безусловно важны с точки зрения планирования развития ближневосточного вектора внешней политики Республики Армения.

Данная работа рассчитанна как на определенный круг специалистов и студентов, так и на широкий круг читателей.

После арабо-израильской войны 1973 г. во внешней политике Египта начали проявляться определенные тенденции к установлению мира с Израилем, которые в свою очередь привели в 1978 г. к подписанию кэмп-дэвидских соглашений, а в дальнейшем, в 1979 г., и к заключению египетско-израильского мирного договора.

Политика президента Египта Анвара Садата, направленная на примирение с Израилем (1970-1981 гг.), подняла волну недовольств в арабских странах и обществах, в результате

которых Египет в арабском мире оказался в так называемой “политической изоляции”.

. После убийства 6 октября 1981 г. президента Анвара Садата, должность руководителя страны занял Хосни Мубарак. Благодаря гибкой и конструктивной внешней политике, Мубарак, в течение нескольких лет, сумел восстановить репутацию и весомую роль официального Каира в арабском мире.

В монографии обстоятельно изучаются несколько ключевых проблем, среди которых следует подчеркнуть египетско-израильские отношения (1978-1981 гг.), начиная с подписания кэмп-дэвидских соглашений до убийства президента Египта Анвара Садата, новая внешнеполитическая концепция Египта, процесс прорыва политической изоляции официального Каира и восстановление места и роли данной страны в арабском мире, позицию Египта по отношению к палестинской проблеме, позицию Египта по отношению к ирако-иранской войне (1980-1988 гг.), израильской агрессии в Ливане в 1982 г., а также военной операции против Ирака 1991 г. “Буря в пустыне”.

В работе специальное место отведено также и изучению позиции официального Каира по ряду важных вопросов межарабских отношений, в том числе и сформировавшемуся в 1980-х новому паритету сил в арабском мире. На основе такого анализа создается более комплексное представление о политических процессах в арабском мире в упомянутый период времени.

В монографии одно из ключевых мест занимает изучение. Важно отметить, что исследование арабской политики Египта в 1981-1991 гг. в армянском востоковедении не являлось

предметом отдельного изучения, так как первоочередность была отдана исследованию отдельных проблем истории Египта в период времени 1952-1981 гг.

Методологической основой монографии является анализ фактов основанных на сравнительно-сопоставимых принципах подхода к постановкам вопросов политической, социально-экономической ситуации, обусловленных в свою очередь важностью египетско-арабских отношений.

Монография изложена с использованием разных источников и исследований на армянском, русском, английском, немецком и арабском языках.

Автор работы имел возможность познакомиться с научными источниками и специализированной литературой содержащихся в фондах библиотек Института востоковедения Академии Наук Республики Армения, Фундаментальной библиотеки Академии Наук Республики Армения, Национальной библиотеки Республики Армения, Института востоковедения Академии Наук Российской Федерации, Института Африки Академии Наук Российской Федерации, Института научной информации по общественным наукам Российской Федерации, Государственной публичной исторической библиотеки России, Всероссийской государственной библиотеки иностранной литературы имени М.И. Рудомино, а также Центра Азиатских исследований Каирского университета, Центра военно-политических исследований "Аль Ахрам" в Египте, Французского центра «арабских исследований в Дамаске».

Процессу изучения способствовали официальные объявления, ценные труды армянских и зарубежных специалистов в области востоковедения, воспоминания политических деяте-

лей, аналитические бюллетени по международным отношениям, периодические издания. Для написания монографии в качестве первоисточников служили ежегодные бюллетени опубликованные как Министерством иностранных дел и государственными ведомствами Египта, так и соответствующими ведомствами зарубежных стран⁵¹⁷.

Важно также отметить об использовании ценных документов и соглашений на разных языках непосредственно касающихся политэкономических процессов в Египте, раскрывающих интересные аспекты египетско-израильских, египетско-американских, ирако-иранских, ирако-кувейтских и ирако-американских отношений⁵¹⁸, также и сборника документов

⁵¹⁷ The Egyptian Point of View on International Issues, Egyptian Moves in International Arena Arab Republic of Egypt, Ministry of Information, 1981-1985, Cairo 1985; Ghali B.B., Egyptian Diplomacy in 1982-1989, Cairo 1989; The Middle East and North Africa, L., 2001; The New York Review of Books, N.Y., 1982; Sipry: Yearbook, 1990; Performance Report: Egypt and the Palestinian Question 1945-1988, Ministry of Foreign Affairs, Cairo 1988; Statement of the Tripoli Summit Conference JPS, N 27, Vol. 7, Spring, Tripoli, 1978; World Labor Report, Geneva, 1984; ТАСС Атлас, М., 1977-1990; ТАСС БПИ, М., 1982-1990; Арабская Республика Египет, Справочник, М., 1990; Государство Израиль, Справочник, М., 1986.

⁵¹⁸ A Framework for Peace in the Middle East Agreed at Camp David. Office of the White House Press Secretary, September, 18, Wash., 1978; United States Policy Statement Series, 1979; The Egyptian-Israeli Peace Treaty. - The White House, Monday, March 26, Wash., 1979; White Paper on Normalization of Relations between the Arab Republic of Egypt and State of Israel, Cairo, 1984; Selections from Iraq-Iran Dispute Baghdad: External Information Department Ministry of Culture and Information, 1983; The Memorandum of the Deputy Prime Minister and Minister of Foreign Affairs of Iraq Tariq Aziz to the Secretary General of the Arab League, 15, July Baghdad, 1990; The Message of the Minister of Foreign Affairs of the State of

касающихся Палестинской проблемы⁵¹⁹, сборника документов и политических материалов по ближневосточной политике СССР⁵²⁰.

Среди важных источников, использованных в данной монографии, следует также отметить египетские и арабские периодические издания в частности, "Аль Ахбар", "Аль Ахрам", "Аль Нахар", "Аль Сияса", "Аль Кабас", "Аль Сафир", "Аль Дустур", "Аль-Джумхурия", "Аль Хурия", "Аль Ватан Аль Араби", "Аш Шарк Аль Аусат", в которых свое место нашли материалы касающиеся внешней политики Егип-

Kuwait to the Secretary Arab League Gazili Qusebi, 18, July El-Kuwait, 1990; U.S. Policy in the Persian Gulf. Hearing the Committee on Foreign Relations U.S. Senate. 102nd Congress, 1st Session. January 8, 1991, Wash.: U.S. GPO, 1991; Consideration on Draft Resolution "The Situation in the Persian Gulf". Making Before the Committee on Foreign Affairs. House of Representatives, 102nd Congress, 1st Session. On the Committee, Resolution 1, January 9, 1991, Wash.: GPO: 1991, p. 64; The UN Security Council and Iraq, Why it Succeeded in 1990, Why it didn't in 2003, and Why the United States Should Reddem it, by James M. and O'Sullivan D., <http://www.americandiplomacy.org>.

⁵¹⁹ Lukas Y., Documents on the Israeli-Palestinian Conflict (1967-1983), N.Y., 1985; Palestine P.L.O., Information Bulletin, N 51, August-September, Algier, 1986; Палестинская проблема. Документы ООН, международных организаций и конференций, М., 1984; ООН, Палестинский вопрос 1979-1990, Нью Йорк, М., 1991; Палестинская Декларация Национального Совета Палестины, 19 сессия – "Сессия Интифады и Национальной Независимости, Алжир, 1988; Палестинские документы: 280 избранных документов 1839-1987гг. М., 1989; Итоговый документ 18-ой сессии Национального Совета Палестины, Алжир, 1988.

⁵²⁰ СССР и ближневосточное урегулирование 1967-1988 (Документы, материалы), М., 1988; История международных отношений и внешней политики СССР, т. 3, М., 1987; Материалы 26 Съезда КПСС, М., 1981.

та, официальные выступления президентов и других должностных лиц Египта⁵²¹.

Монография состоит из трех глав.

В первой главе «Возвращение Египта в “арабскую семью” в 1981-1989 гг., рассматриваются особенности египетской политики как в отношении арабо-израильского конфликта, так и в палестинском вопросе, из за которых Египет в арабском мире оказался в политической изоляции. В той же главе расцениваются санкции, наложенные на Египет арабскими странами, начало правления Хосни Мубарака и процесс возвращения Египта в “арабскую семью”.

В 1970 г. должность президента Египта занял Анвар Садат. Следует отметить, что в отличие от бывшего президента страны, Гамаль Абдель Насера, Садат был сторонником компромиссного подхода в отношениях с Израилем. В частности, Садат стремился установить тесные отношения с США, и с помощью официального Вашингтона начать процесс установления мирных отношений с Израилем.

Готовность Садата к сотрудничеству с США и с Израилем стала более очевидной после третьей арабо-израильской войны 1973 г. Война 1973 г. сформировала в регионе качественно новую ситуацию: как арабский мир, так и Израиль оказались в совершенно новой геополитической, военно-экономической и морально-психологической ситуации. Более очевидными стали существующие в арабских странах, и в

⁵²¹ الكنايس، الكويت، السياسة، الكويت، النهار، بيروت، الأهرام الإقتصادي، الأخبار، القاهرة
الوند الجديد، القاهرة، الحرية، نيقوسيا، الجمهورية، بغداد، الدستور، عمان، السفير، بيروت
الشرق الأوسط،

частности в Египте, проблемы в политической, социально-экономической и военных сферах. Так, после арабо-израильской войны в 1967 г. Египет понес значительные человеческие и экономические потери: в результате израильской оккупации Синайского полуострова Египет потерял возможность использовать нефтяные месторождения полуострова, была приостановлена эксплуатация Суэцкого канала, в результате чего был нанесен значительный ущерб бюджету страны и т.д. Среди мотиваций Садата в вопросе установления мирных отношений с Израилем, именно вышеупомянутые факты стали одними из решающих.

Начало египетско-израильского сближения принято считать официальный визит Садата 19 ноября 1977 г. в Иерусалим.

Одновременно визит Садата в Иерусалим положил начало так называемой “политической изоляции” Египта в арабском мире. 9 ноября 1977 года, выступая на заседании египетского Национального собрания, Садат объявил, что готов даже отправиться на другой конец света, хоть в израильский кнессет, чтобы на израильской земле поговорить с израильтянами о желании египтян жить в мире. Следует отметить, что в этот период арабо-исламский мир как на официальном, так и на общественном уровнях в целом не признавал государство Израиль и отвергал право Израиля на существование.

С целью осуждения визита Садата в Иерусалим и предотвращения его дальнейшего сближения с Израилем 5-ого декабря

1977 г. в Триполи, по личной инициативе ливийского лидера Муаммара Каддафи, состоялась встреча глав нескольких араб-

ских государств. Страны-участники встречи осудили политический курс Садата и решили прекратить дипломатические и другого рода отношения с Египтом как в рамках межарабских, так и на уровне международных отношений. Было принято также решение потребовать от других арабских стран объединиться в общеарабский бойкот против Египта, заморозить членство Египта в Лиге арабских государств (ЛАГ), а штаб-квартиру организации перенести из Каира в другую арабскую столицу.

Страны-участники встречи в Триполи по предложению президента Сирии Хафеза Асада и главы Палестинской национальной администрации (ПНА) Ясира Арафата объединились в Национальный фронт стойкости и противодействия (НФСП). На следующий день, после провозглашения антисадатовских решений, Садат разорвал дипломатические отношения со странами НФСП, в том числе и с ПНА.

Однако, в отличие от государств-членов НФСП, некоторые арабские страны, такие как Саудовская Аравия, не только продолжали поддерживать дипломатические отношения с Египтом, но и предоставляли ему финансово-экономическую помощь.

Несмотря, на мягко говоря, отрицательную позицию арабского мира, 17-ого сентября 1978 г. между президентом Садатом и премьер-министром Израиля Манахемом Бегинем в Кэмп-Дэвиде (США), при посредничестве президента США Джимми Картера, было подписано два документа: "Рамки для мирного урегулирования на Ближнем Востоке" и "Рамки для заключения мирного соглашения между Египтом и Израилем".

Согласно первому документу, с целью урегулирования палестинского вопроса, должны были начаться переговоры в три этапа при участии Египта, Израиля, Иордании, и, только с третьего этапа – с участием представителей палестинского народа.

Причем, предполагалось, что в случае отказа Иордании и палестинцев от переговоров, вместо них переговоры будет вести лично президент Садат. Следует также отметить, что, согласно вышеупомянутому документу, цель переговоров – предоставление палестинцам автономии, а не независимости.

Согласно второму документу, Израиль и Египет в течение трех месяцев обязуются подписать мирный договор, после чего между двумя странами должны были быть установлены дипломатические отношения. Кэмп-Дэвидские соглашения вызвали сильное недовольство не только в официальных и общественных кругах арабских стран, но и на международной арене, в том числе и в СССР. Москва полагала, что данные соглашения угрожают установлению реального мира в регионе.

Несмотря на противодействия арабо-исламского мира в вопросе предотвращения достижения египетско-израильского мирного договора, 26 марта 1999 г. в Вашингтоне, между президентом Садатом и премьер-министром Израиля Бегинем, при посредничестве президента США Картера, был подписан египетско-израильский мирный договор, предусмотренный кэмп-дэвидскими соглашениями.

Согласно первой статье данного договора, военная ситуация между Израилем и Египтом прекращалась, и Израиль был вынужден вывести свои войска с Синая в течение трех лет.

В течение девяти месяцев, после подписания договора, между двумя странами должны были быть установлены дипломатические, экономические и культурные отношения. Израильским судам было разрешено свободно плыть по Суэцкому каналу, а Египет был вынужден снабжать Израиль нефтью по цене ниже рыночной.

Гарантом выполнения условий договора выступали США. Через несколько месяцев Народное собрание Египта ратифицировало египетско-израильский мирный договор.

31 марта 1979 г. на встрече Лиги арабских государств в Багдаде было решено прекратить членство Египта в ЛАГ и во всех 140 специализированных учреждениях данной организации. Было решено также перенести штаб-квартиру данной организации из Каира в Тунис, и в тоже время прекратить дипломатические отношения с Египтом. Участники встречи решили также прекратить оказание финансовой и технической помощи правительству Египта, прекратить покупку различных видов акций выпущенных правительством Египта.

Было решено прекратить членство Египта в международных арабских организациях (в Арабском инвестиционном банке, в Арабском валютном фонде, в Организации нефтедобывающих арабских стран, в Межпарламентском союзе арабских государств и в др.). Арабские страны решили отказаться поставлять нефть и нефтепродукты правительству Садата, а также прекратить авиасообщение с Египтом.

12 мая 1979-г. в городе Фес, на встрече государств членов Организации Исламская конференция, (в настоящее время Исламская организация сотрудничества) по инициативе Сау-

довской Аравии было принято решение заморозить членство Египта в данной организации.

Несмотря на принятые антисадатовские официальные решения и арабские санкции, “политическая изоляция” Египта была частичной, так как арабские государства, в частности Саудовская Аравия и монархии Персидского залива, воздерживались от их применения.

Примечательно также, что, несмотря на замороженное членство Египта в ОИК, 27 июня 1979 г. в Исламабаде, на внеочередной встрече стран-членов данной организации, была приглашена и египетская делегация.

Подписание египетско-израильского мирного договора стало роковым для президента Египта Анвара Садата: 6 октября 1981 г. на военном параде в пригороде Каира, радикальная группировка религиозно-политической ориентации “Аль-Джихад аль-Джаид” организовала убийство президента Египта Анвара Садата.

После убийства Садата, по итогам проведенного в стране референдума 13 октября 1981 г., президентом Египта был избран занимавший пост вице-президента страны Хосни Мубарак.

Мубарак выдвинул новую концепцию арабской политики Египта. Новый президент понимал, что односторонняя западная ориентация внешней политики страны, была просто недалекновидной в контексте конфронтации между Западом и Востоком, и поэтому Мубарак начал проводить политику основанную на принципе баланса сил.

Автором египетской внешней сбалансированной и прагматичной политической концепции, был директор канцелярии

президента по политическим вопросам Усама Аль-Баз. В результате была выдвинута новая внешнеполитическая концепция - так называемое "осторожное возвращение Египта в арабскую семью".

Среди ключевых вопросов Аль-Баз выделял поддержку палестинской автономии в борьбе за создание палестинской государственности, продолжение сотрудничества с США, восстановлению сбалансированных отношений со всеми другими государствами, в частности с СССР, процесс сближения с Израилем, преодоление "политической изоляции" в арабском мире, восстановление решающей роли Каира в арабском мире, диверсификация экономической помощи и источников финансирования Египта, следование принципам политики "движения неприсоединения" и препятствование созданию военных альянсов в регионе.

Преследуя цель поднятия собственной репутации и престижа страны Мубарак запретил египетской прессе критиковать кого-либо из арабских лидеров. Мубарака вместо саатовского лозунга "Египет превыше всего", предложил "Египет для всех", который сразу нашел положительный отклик в арабском мире.

Продолжая мирный процесс в рамках кэмп-дэвидских соглашений, Мубарак начал проводить политику направленную на вовлечение ООП в переговорный процесс с Израилем. Мубарак провозгласил, что будет стремиться делать все возможное для создания независимого палестинского государства. Мубарак сумел легко маневрировать вокруг кэмп-дэвидских соглашений с целью восстановления ведущей роли Египта в арабском мире.

Мирный процесс с Израилем открыто не нарушался, но в то же время Мубарак провозглашал, что Египет не собирается жертвовать традиционными связями с арабскими странами, ради мира с Израилем.

Благодаря сбалансированной региональной политике Мубарака, уже в апреле 1982 г. Израиль вернул Египту Синайский полуостров. В тоже время Мубарак умело лавировал между установившимися отношениями с Израилем и египетско-арабскими отношениями. Например, Мубарак отклонил приглашение Бегина посетить Иерусалим.

Первым этапом возвращения Египта в “арабскую семью” можно считать 1980-1984 гг., в процессе которого одну из ключевых ролей сыграла позиция Египта в ирако-иранской. В начавшейся в 1980 г. ирако-иранской войне Египет поддержал Ирак, что оказало положительное влияние на взаимоотношение между Хосни Мубараком и Саддамом Хусейном.

Важно отметить, что ирако-иранская война являлась большой проблемой, прежде всего для монархий Персидского залива, включая Саудовскую Аравию. Аравийские княжества опасались иранской концепции “экспорта исламской революции”.

Для государств Персидского залива подход Египта к этому вопросу был наиболее выгодным, особенно в том, что касалось предоставления Ираку большого объема военно-технической помощи. В результате, в 1984 г. членство Египта в Организации Исламская конференция было восстановлено. Второй этап переоценки политической роли Египта относится к 1984-1989 гг. В этот период арабские страны постепенно восстанавливали дипломатические отношения с Египтом.

Помимо этого, Египет подписал соглашения с рядом арабских государств о сотрудничестве в торгово-экономической и других сферах.

Мубарак неоднократно подчеркивал, что наличие дипломатических отношений с Израилем не подразумевает приостановления взаимоотношений с арабскими странами. Однозначно, активное участие и деятельность Египта на Ближнем Востоке усилили роль Каира.

11 ноября 1987 г. в Аммане, на саммита ЛАГ было принято решение о восстановлении дипломатических отношений с Египтом. В декабре 1988 г., после десятилетий антиегипетской пропаганды, президент Сирии Хафез Асад публично заявил, что признает важнейшую роль Египта в арабском мире.

В связи с восстановлением членства Египта в ЛАГ, Мубарак представил египетскую программу укрепления арабской солидарности. В соответствии с этой программой арабские страны не должны были вмешиваться во внутренние дела друг друга, и должны были уважать взаимный суверенитет.

Согласно программе, арабская солидарность должна была основываться на принципах, приемлемых для всех заинтересованных сторон, что является целью "арабской нации". Арабские страны должны были чувствовать себя защищенными благодаря развитию механизмов безопасности в арабском мире. Необходимы стабильные и сбалансированные отношения между арабской семьей и остальным миром. Посредством урегулирования конфликтов на Ближнем Востоке "арабская нация" сможет внести свой вклад в глобальный процесс международной дислокации. Необходимо заметить, что именно

Мубарак принял участие в мирном урегулировании палестино-израильского конфликта, определённо не без поддержки США. Мубарак также осуждал на международной арене бескомпромиссную политику Израиля в отношении Палестины, при этом сохраняя дух кэмп-дэвидских соглашений в отношениях с Израилем.

Основываясь на важных особенностях своей дипломатии, таких как осторожность, умеренность, прагматизм и последовательность, Мубарак сумел восстановить ключевую роль Египта в арабском мире и в новом политическом облики представить свое государство на международной арене.

Во второй главе монографии, "Позиция Египта в отношении к палестинскому вопросу в 1981-1991 гг.", рассматривается политическая поддержка Египтом Организации освобождения Палестины. Изучение политики Египта в отношении палестинского вопроса, необходимо с точки зрения поддержки международных и региональных усилий мирного и справедливого урегулирования палестинской проблемы, а также для формирования новых подходов к израильско-американским отношениям.

Вторая глава монографии посвящена анализу политики Каира в вопросе преодоления израильской агрессии в 1982 г., против Ливана. В середине августа 1982 г. Египет прекратил переговоры с Израилем, заявив, что переговоры возобновятся лишь после вывода израильских войск из Ливана. Примечательно, что в начале израильской агрессии в Ливане Мубарак даже предложил Ясиру Арафату сформировать правительство в Каире и предоставить убежище 6000 палестинским невооруженным боевикам, что свидетельствовало о тесных отно-

шениях Каира с ООП. В конце сентября 1982 г. сразу после массовых убийств в лагере палестинских беженцев в Сабре и Шатилле, египетский лидер отозвал своего посла из Тель-Авива. Президент объявил, что не потерпит нарушения прав арабских государств со стороны Израиля. С другой стороны, Каир предупредил Вашингтон, что, если посольство будет переведено из Тель-Авива в Иерусалим, то власти Египта предпримут действия для приостановления отношений с США. Египет де-факто заморозил отношения с Израилем, требуя немедленного вывода войск с большей части ливанской территории и начал вести всеобъемлющие переговоры с палестинцами о мирном урегулировании палестинского вопроса.

Мубарак обвинил израильское правительство в проведении политики уничтожения палестинцев. В конце концов, в результате давления со стороны международного сообщества, 29 сентября 1982 г. израильские войска были выведены из Бейрута, передав контроль над ливанской армией международными миротворцами, прибывшими накануне. Фактически, египетская стратегия решения палестинского вопроса была подвергнута значительным изменениям во время правления Мубарака. Если бывшие власти, в частности Абдель Насер, рассматривал приемлемость военного участия Египта в ближневосточном конфликте, а Анвар Садат был склонен к максимальным уступкам, то Хосни Мубарак официально объявил, что Египет постарается противостоять Тель-Авиву с помощью политических инструментов мирного давления.

Проводя политику возвращения Египта в "арабскую семью", Хосни Мубарак стремился усилить процесс урегули-

рования ближневосточного конфликта, который должен был способствовать повышению политической роли Египта.

Общественное мнение в отношении к палестинскому вопросу в Египте было не менее важным, на что руководство страны не могло не обращать внимания. Следует отметить, что в декабре 1983 г. президент ООП был первым арабским лидером, посетившим страну после подписания кэмп-дэвидских соглашений. Ситуация в арабском мире в 1980-х способствовала улучшению египетско-палестинских отношений.

В 1987г. началась палестинская интифада, получившая широкий международный резонанс.

Египет поддержал палестинскую интифаду. Через сорок дней после начала интифады, Мубарак потребовал прекратить все акты насилия между израильтянами и палестинцами в течение шести месяцев, а также приложить соответствующие усилия для решения этой проблемы. В марте 1988 г. в Каире египетское правительство потребовало от палестинской делегации во главе с Махмудом Аббасом (Абу Мазен), чтобы ООП признала право Израиля на существование. Египет, в свою очередь, потребовал, чтобы пункт, содержащий призывы к уничтожению Израиля в палестинской национальной хартии, был отменен. Этот шаг, по мнению египетского правительства, должен был способствовать позитивному развитию мирного урегулирования палестинского вопроса.

15 ноября 1988 г. в Алжире на заседании Национального совета Палестины, была принята декларация о независимости Палестинского арабского государства, столицей которого был объявлен Восточный Иерусалим. Было также подчеркнуто де-факто признание государства Израиль, и готовность к мир-

ному сосуществованию с ним. Египет приветствовал принятую декларацию, а президент приложил всевозможные усилия на международных платформах для обеспечения того, чтобы ООП пользовалась полными правами в качестве одной из сторон переговоров.

Помимо прочего, Мубарак предложил ООП пересмотреть свой Устав, принятый в 1964 г., с целью изменения раздела об уничтожении государства Израиль. Ясир Арафат положительно отреагировал на этот факт, несмотря на то, что другие палестинские организации посчитали это согласие как предательство палестинского вопроса.

В начале 1989 г. Израиль предлагал вести переговоры только в рамках палестинской автономии, проводя выборы местного самоуправления на палестинских территориях. И ООП, и большинство арабских стран отказались от проекта, предложив созвать международную конференцию. В сентябре 1989 г. был представлен проект урегулирования палестинского вопроса, предложенный Мубараком. Хотя президент Египта защищал идею выборов в органы местного самоуправления в качестве промежуточного шага, но будучи сторонником палестинского независимого государства, предложил принцип "Земля в обмен на мир", требуя, чтобы Израиль прекратил строительство на оккупированных палестинских территориях.

В 1989 г. на 44-ом заседании Генеральной Ассамблеи ООН, президент Египта заявил, что международное сообщество должно признать ООП, поскольку никакая другая политическая сила не сможет обеспечить мир в регионе в качестве первого шага к признанию международным сообществом независимости Палестины. В 1989 г., в рамках визита Ясира

Арафата в Каир, президент Мубарак предложил предоставить дипломатическому представителю ООП статус посла в Египте. Кроме того, президент Египта считал невозможным мир между палестинцами и израильянами без урегулирования вопроса Иерусалима.

В Каире считали, что город должен быть открыт для всех и иметь особый статус. Ни одна из сторон не имела права устанавливать там единоличный контроль.

Следует отметить, что Египет начиная с 1981 г. поддерживал арабские и другие инициативы и программы, направленные на решение палестинской проблемы, в том числе планы короля Фахда, президента Рейгана и генсекретаря СССР Брежнева. Несмотря на то, что Египет действовал в рамках мирного договора с Израилем, Каир не оставался в стороне и реагировал на все нарушения общих арабских интересов со стороны Израиля. С 1981 по 1991 гг. Египет стремился достичь справедливого и длительного мира на Ближнем Востоке.

В третьей главе монографии “Египет и ирако-кувейтский кризис 1990–1991 гг.” обсуждается позиция и роль Египта в урегулировании этого сложного международного конфликта.

Предметом изучения также служит вопрос переоценки политической роли Египта в регионе. В конце 1980-х в арабском мире сформировалось новый паритет сил. Это было напрямую обусловлено возвращением Египта в “арабскую семью”, а также с политическими процессами, происходящими в регионе.

Эскалация напряженности на международном уровне оказала непосредственное влияние в арабском мире. В конце 1980-х в арабском мире были сформированы два крупных региональных центра сил. В 1981 г. под руководством Саудовской Аравии был создан Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива (ССАГПЗ), куда вошли шесть монархий региона. После окончания ирако-иранской войны Ирак стал новым военно-политическим фактором в ближневосточном регионе. Имея огромную армию, прошедшую военную подготовку непосредственно в войне с Ираном, большое количество накопившейся военной техники, Саддам Хуссейн стремился занять доминирующие позиции в регионе.

16 февраля 1989 г. по непосредственной инициативе Багдада был создан Совет арабского сотрудничества (САС), к которому присоединились Египет, Ирак, Иордания и Арабская Республика Йемен. Для Египта, который восстановил свое место в "арабской семье", присоединение к САС имело для Каира важное значение, и могло бы помочь еще сильнее укрепить позиции страны в регионе.

Следует также отметить, что амбиции Ирака, стать влиятельной страной, были на самом деле пропагандистскими, поскольку Багдад был ограничен финансовыми и экономическими проблемами. Долг перед арабскими странами составлял около 80 миллиардов долларов, из которых 14 миллиардов, Багдад задолжал только Кувейту. Однако это не помешало Саддаму обратиться за финансовой помощью к странам Персидского залива, включая и Кувейт. Более того, иракский лидер настоял на аннулировании государственных долгов и потребовал от властей Кувейта 10 миллиардов долларов, тем

самым искусственно осложняя отношения с этим государством.

Саддам также обратился к президенту Египта Мубараку с призывом поддержать Ирак в вышеупомянутых вопросах. Стремясь предотвратить опасность военного конфликта, Мубарак 30 июля 1990 г. посетил Багдад, попросив Саддама объяснить причину скопления иракских войск вдоль ирако-кувейтской границы, на что Саддам ответил, что это всего лишь мера предосторожности, чтобы Кувейт выполнил свои финансовые обязательства перед Ираком.

Важно отметить об исключительной роли президента Египта Хосни Мубарака в деле предотвращения ирако-кувейтского конфликта: только с июня по июль 1990 г. Мубарак отправил 33 письма руководству Ирака, пытаясь повлиять на позицию Саддама в отношении Кувейта, однако, безрезультатно.

В дальнейшем, именно из за игнорирования Саддамом попыток Мубарака предотвратить ирако-кувейтский конфликт, взаимоотношения между двумя лидерами резко обострились.

2 августа 1990 г. войска иракской армии в составе 120 000 человек, 1300 танков, 14 000 единиц бронетехники, сотен артиллерийских и ракетных войск, авиации и вертолетов вторглись в Кувейт. Иракская агрессия сразу же подверглась жесткой критике со стороны международного сообщества.

Для принятия решений в отношении ирако-кувейтского кризиса 10 августа 1990 г. на чрезвычайном саммите стран-членов ЛАГ, по инициативе Мубарака была выдвинута осуждающая действия Ирака резолюция, получившая в последствии название египетско-саудовская инициативы. Мубарак

призвал лидеров на саммите присоединиться к данной резолюции, и в случае надобности принять участие в ожидаемой военной операции против Ирака.

Однако арабские страны не смогли прийти к общему консенсусу по данному вопросу. Лишь немногие из 22 членов Лиги арабских государств (вместе с ООП) присоединились к резолюции предложенной Египтом, которая должна была осудить агрессию Ирака и восстановить законную власть Кувейта, признав право Саудовской Аравии на самооборону и необходимость направить международные и арабские войска в эту страну. После окончания арабского саммита президенты Египта, Сирии, Ливии и Алжира встретились в Александрии, чтобы обсудить вопрос участия арабских войск в международной коалиции.

Впоследствии только военные подразделения Египта, Сирии и Саудовской Аравии были непосредственно вовлечены в военную операцию против Ирака. Египет, который восстановил свое некогда доминирующее положение в арабском мире, рассматривал Ирак как потенциального конкурента, и, естественно, не мог смириться с гегемонистическими амбициями Саддама, которые нарушали существующий на Ближнем Востоке статус-кво.

Не менее важным было для Египта продолжить развивать установившиеся с США тесные отношения, и в тоже время поддерживать имидж надежного союзника Вашингтона. Примечательно, что египетские военные, занимавшие четвертое место в международном антииракском альянсе, были по сути крупнейшей арабской военной силой среди данной иностранной коалиции.

Военная операция “Буря в пустыне” против Ирака началась 17 января 1991 г.

28 февраля президент США Джордж Буш объявил, что 6-недельная военная операция “Буря в пустыне” закончилась поражением Ирака.

Кризис стал серьезным испытанием не только для египетско-арабских, но и для египетско-американских отношений. Не случайно Мубарак считал кризис в Заливе самым сложным периодом своего президентства. Участвуя в международном альянсе, Египту удалось обеспечить ряд экономических достижений для себя. США списали военный долг Египта в размере 6,7 миллиардов долларов. Парижский клуб по кредитам погасил 50% 50-миллиардного внешнего долга Египта, а Международный валютный фонд разработал специальную кредитную программу для Египта, которая должна была поддерживать экономическое восстановление и быстрое развитие страны.

В результате гибкой позиции Египта в отношении иракской агрессии против Кувейта, в регионе сформировался новый паритет сил, который возглавил Каир.

Весной 1991 года штаб-квартира ЛАГ снова переехала в Каир, а министр иностранных дел Египта Исмат Абд аль-Магид был назначен генеральным секретарем ЛАГ, что стало результатом активной внешней политики Египта, в частности арабского вектора этой политики. В том же году заместитель премьер-министра Египта Бутрос Бутрос Гали был избран Генеральным секретарем ООН, что свидетельствует о важности Египта не только в региональных, но и в международных процессах.

Вступив в международный антииракский альянс, Египет не только поддержал, но и укрепил двусторонние отношения с США. В Вашингтоне отчетливо понимали, что без участия Египта Международный альянс против Ирака не был бы полноценным.

Считая себя главным государством региона, призванным к урегулированию палестинской проблемы, Египет также смог возобновить мирный процесс на Ближнем Востоке, непосредственным результатом которого стала Мадридская мирная конференция, открывшаяся 30 октября 1991 г.

Подводя итоги работы, в “Заключении” монографии автором работы были сделанны следующие выводы.

Выйдя из арабо-израильского конфликта, Египет пытался показать, что для достижения прочного мира в регионе необходимо учитывать право противника на существование. В связи с этим кэмп-дэвидские соглашения с некоторыми издержками можно считать серьезным прорывом в мирном урегулировании ближневосточного конфликта.

Несмотря на существующие представления о том, что Египет подвергся экономической изоляции в арабском мире, мы склонны считать, что изоляция Египта в арабском мире носила в основном политический характер и была частичной.

С 1981 по 1991 гг. благодаря многосторонним отношениям с Израилем и США, Египет достиг ряда политических и экономических достижений. Активное вмешательство Египта в урегулирование палестинского вопроса, его сбалансированная позиция в отношении израильской агрессии в 1982 г. в Ливане, ирако-иранской 1980-1988 гг., вторжения Кувейта в Ирак в 1990 г., а также участия Египта в Международном

альянсе против Ирака способствовали возвращению Египта в так называемую “арабскую семью”, укрепив также позиции страны на международной арене.

1984 г. Египет восстановил свое членство в Организации Исламская конференция, а в 1989 году в ЛАГ. Участие Египта в военных действиях против Ирака способствовало также нормализации напряженных отношений Сирии с Египтом, в очередной раз указав на необходимость активности египетского фактора в арабском мире.

В доказательство сказанного стала подписанная в 1991 г. “Дамасская декларация” с участием Египта, Сирии и стран Персидского залива. Согласно содержанию декларации, Египет и Сирия становились гарантами безопасности арабских стран Залива.

После окончания “холодной войны” и распада СССР изменилась и архитектура международных отношений в том числе и на Ближнем Востоке. После длительного противостояния двух международных альянсов и после того, как была создана однополярная система ряд региональных организаций, в том числе Движение неприсоединившихся стран и ЛАГ, в которых Египет имел влиятельные позиции утратили свое международное значение. Ряд арабских стран, включая и Египет, которые в прошлом имели возможность маневрировать между двумя фронтами потеряли, свой политический вес. С другой стороны, США в одностороннем порядке пытались продолжать свое посредничество в урегулировании палестинского вопроса, где ни одна арабская страна не имела уже серьезного воздействия.

После теракта в Нью-Йорке 11 сентября 2011 г. США разработали новые подходы к проблемам ближневосточного региона, которые были сформулированы как вопросы борьбы с терроризмом и установления демократии в регионе. На самом деле США преследовали цель остановить процесс формирования и дальнейшего расширения центров силы в арабском мире, сделав регион более управляемым.

2003 г. США вторглись в Ирак без каких-либо оснополагающих доказательств в контексте выдвинутых против Саддама Хусейна обвинений. В результате военной операции “Свобода Ираку” власть Саддама Хусейна пала, а США объявили о создании в Ираке новой государственности, однако это все впоследствии привело к ослаблению и расколу суверенитета Ирака.

Значительно позже, начавшаяся “Арабская весна”, которая началась в основном курироваться извне, сильно подорвала стабильность национальной безопасности арабских стран, включая и Египет.

В феврале 2011 года Хосни Мубарак подал в отставку, а уже 2012 г. впервые в истории Египта оппозиционная религиозная организация “Братья-мусульмане” пришла к власти в результате прозрачных как парламентских так и президентских выборов.

Мухаммед Мурси был избран президентом страны, однако, вскоре после этого, в 2013 г. был отстранен от власти в результате военного переворота. После этого масштабы религиозного экстремизма и терроризма в стране резко возросли.

Одним из приоритетов внутренней политики нового президента страны Абдель Фатаха аль-Сиси, пришедшего к власти в 2014 году, стала борьба с организацией “Братья-мусульмане”.

Египет стал одним из ключевых союзников Саудовской Аравии, чья борьба направлена не только против Катара и “Братьев-мусульман”, но и против расширения влияния Ирана и Турции в регионе. Саудовская Аравия, являясь ведущим государством в новой политической оси в арабском мире, приняла новый подход к палестинской проблеме, не считая ее уже приоритетной. Доказательством тому являются заявления королевства о целесообразности нормализации отношений с Израилем.

Таким образом, после прихода к власти Абдель Фаттаха ас-Сиси, Египет оказался в довольно сложной ситуации не только в контексте внутренних противоречий, но на платформе межарабских отношений, где приоритет формирования политической повестки дня принадлежит уже Эр-Рияду.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԻ ԵՎ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

ա/ փաստաթղթեր, պաշտոնական որոշումներ, հայտարարություններ, տեղեկատու գրականություն, հուշագրություններ

ռուսերեն

1. Арабская Республика Египет, Справочник, М., 1990.
2. Бюллетень палестинского съезда в США, ноябрь, М., 1982.
3. Государство Израиль, Справочник, М., 1986.
4. Дипломатический вестник, М., 1983-1988.
5. Ежегодник, М., 1983-1988.
6. Информационный отчет, N 18, Тунис, 1990.
7. История международных отношений и внешней политики СССР, т. 3, М., 1987.
8. Итоговый документ 18-ой сессии Национального Совета Палестины, Алжир, 1988.
9. Краткая еврейская энциклопедия, т. 3, Иерусалим, 1986.
10. Материалы 26 съезда КПСС, М., 1981.
11. Международный ежегодник: политика и экономика, М., 1982-1985.
12. ООН, палестинский вопрос 1979-1990, Нью Йорк, М., 1991.
13. Палестинская декларация национального совета Палестины, 19 сессия – “Сессия Интифады и национальной независимости”, Алжир, 1988.
14. Палестинская проблема. Документы ООН, международных организаций и конференций, М., 1984.
15. Палестинские документы: 280 избранных документов 1839-1987гг., М., 1989.
16. СССР и ближневосточное урегулирование 1967-1988 (Документы, материалы), М., 1988.

17. ТАСС Атлас, М., 1977, 1980, 1982, 1983, 1984, 1988, 1989, 1990.
18. ТАСС БПИ, М., 1982, 1983, 1990.

անգլերեն

19. A Framework for Peace in the Middle East Agreed at Camp David. Office of the White House Press Secretary, Sept., 18.1978.
20. Documents on the Israeli-Palestinian conflict 1967-1982, Cambridge, USA, 1984.
21. Egypt and the European communities, Ministry of Foreign Affairs, Cairo, 1985.
22. Egyptian Diplomacy During 1985, Cairo, 1986.
23. Final Resolution Adopted by Palestine National Council, (Sixteenth Session), Algiers, February, 14-22, 1983, GPS, N 47, vol. 12, 1983.
24. International Monetary Fund, Direction of Trade, 1982-1983, L., 1984.
25. Lukas Y., Documents on the Israeli-Palestinian conflict (1967-1983), N.Y., 1985.
26. Palestine P.L.O., Information Bulletin, N 51, August-September, Algier, 1986.
27. Performance Report: Egypt and Palestinian question 1945-1988, Ministry of Foreign Affairs, Cairo, 1988.
28. Policy Watch: Arab League Summit Conferences 1964-2000, October 19, Issue, L., 2000.
29. Resolutions of the United Nations Security Council and statements by its president concerning the situation between Iraq and Kuwait (2, August, 1990 – 16, November, 1994), - N.Y.: UN, 1994.
30. SIPRI: Yearbook, 1990.

31. Statement by Mr. Amr Moussa, Minister of Foreign Affairs of Egypt, Madrid Conference Open Speeches, 30 October, 1991, <http://www.mfa.gov.il>
32. Statement of the Tripoli Summit Conference JPS, N 27, Vol. 7, Spring, 1978.
33. The Arab World, vol. 65, March-April, 1981.
34. The Egyptian-Israeli Peace Treaty, United States Policy Statement Series, 1979. - The White House, Monday, March 26, 1979.
35. The Egyptian Point of View on International Issues, Egyptian Moves in International Arena, Arab Republic of Egypt, Ministry of Information, Cairo, 1985.
36. The Memorandum of the Deputy Prime Minister of Foreign Affairs of Iraq Tariq Aziz to the Secretary General of the Arab League, Documents of Foreign Policy of Iraq, Baghdad, 1990.
37. The Message of the Minister of Foreign Affairs of the State of Kuwait to the Secretary Arab League Gazili Qusebi, Documents of Foreign Policy of State Kuwait, El-Kuwait, 18, July, 1990.
38. The Middle East and North Africa, L., 2001.
39. The Middle East Review, L., 1983.
40. The New York Review of Books, cap. XXIX, N 5, N.Y., 1982.
41. U.N. Documents, S/RES/598: U.N. Documents, G.A. /7272, 13.07.1986.
42. U.N. Documents, Security Council, Declaration of the General Secretary of the United Nations, 1988: The United Nations and Question of Palestine, Dp.: 861-41360, Nov., 1985.
43. US Department of State Dispatch, Vol. 2, N 25, June 24, N.Y., 1991.
44. War in the Persian Gulf: The US takes sides. A staff report to the Committee on foreign relations, US Senate, Washington: Government printing office, 1987.
45. White Paper on Normalization of Relations between the Arab Republic of Egypt and State of Israel, Cairo, 1984.

արաբերեն

46. الدورة السابعة عشر للمجلس الوطني الفلسطيني، نيقوسيا، 1984.
47. زيارة السادات لإسرائيل، وثائق وتعليقات إسرائيلية، بيروت، 1978.
48. المنهج الثقافي للتوجيه السياسي، بغداد، 1985.

Բ/ ԳՐՔԵՐ ԵՎ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐ

հայերեն

49. Արգաթյան Ե.Ա., Ներքաղաքական իրադրությունը Եգիպտոսում 1967-1970 թթ., Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովրդներ, հ. 14, Եր., 1987:
50. Բայբուրդյան Վ., Իրանն այսօր, Եր., 1999:
51. Գևորգյան Գ., Եգիպտոսը և իրաքա-իրանյան պատերազմը (1980-1988 թթ.), Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովրդներ, հ. 22, Եր., 2003:
52. Գևորգյան Գ., Եգիպտոսի դիրքորոշումը 1990-1991 թթ. իրաքա-քուվեթյան ճգնաժամի հանդեպ, Մերձավոր Արևելք, Երևան, 2002:
53. Գևորգյան Գ.Գ., Արաբական աշխարհում Եգիպտոսի մեկուսացման հարցի շուրջ 1970 թ. – վերջ - 1980 թ սկիզբ, Լրաբեր Հասարակական Գիտությունների. N 2 «608» մայիս - օգոստոս, Եր., 2003:
54. Կարամանուկյան Շ.Լ., Արաբական Պետությունների Լիգայի դերը արաբական երկրների հակաիմպերիալիստական պայքարում, Եր., 1988:
55. Կարապետյան Ռ., Արաբական երկրների նոր և նորագույն պատմություն, Եր., 2003:
56. Կարապետյան Ռ., Սիրիա և Իսրայել. չօգտագործված հնարավորությունները և ապագա հեռանկարները խաղաղության հաստատման համար (1991-2001 թթ.), Մեր-

ձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 20, Եր., 2001:

57. Կարապետյան Ռ., Սիրիա-ամերիկյան հարաբերությունները և խաղաղության գործընթացը Արաբական Արևելքում, Եր., 1999:
58. Հարությունյան Լ., Պաղեստինյան քաղաքական և ռազմական կառույցները Լիբանանում 1958-1975 թթ., Մերձավոր Արևելք, Եր., 2002:
59. Հարությունյան Լ., Սիրիայի և Իսրայելի գործոնը լիբանանյան ճգնաժամում (1975-1990 թթ.), Արևելք, Եր., 2001:
60. Հովհաննիսյան Ա., ԱՄՆ-ի քաղաքականությունը իսրայելա-պաղեստինյան հակամարտության հանդեպ, Եր., 2001:
61. Հովհաննիսյան Ն.Հ., Իրաքի դիրքորոշումը պաղեստինյան պրոբլեմի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 14, Եր., 1987:
62. Հովհաննիսյան Ն.Հ., Լիբանանյան ճգնաժամը և Լիբանանի հայ համայնքի դիրքորոշումը, Եր., 1982:
63. Նովիկովա Գ.Վ., Նասերի գաղափարախոսության մի քանի ասպեկտները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 15, Եր., 1989:
64. Սամվելյան Վ., Իրանա-իրաքյան պատերազմի հասարակական-քաղաքական արձագանքները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 18, Եր., 1999:
65. Սամվելյան Վ., ՄԱԿ-ը և Իրաքի դեմ ԱՄՆ-ի ռազմական գործողությունների հարցը, հ. 22, Եր., 2003:
66. Սամվելյան Վ., ՄԱԿ-ի սանկցիաները Իրաքի նկատմամբ, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 21, Եր., 2002:
67. Սարաջյան Պ.Հ., 1973 թ. արաբա-իսրայելյան պատերազմը և արաբական առաջադիմական ուժերի դիրքորոշումը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 9, Եր., 1978:

68. Փաշայան Ա., Իսլամական Կոնֆերանս Կազմակերպությունը. կառուցվածքը և հիմնական նպատակները, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներ և ժողովուրդներ, հ. 19, Եր., 2000:

ռուսերեն

69. Абдулмаджидов Р.С., Основные тенденции внешней политики Египта в эпоху Хосни Мубарака 1981-2001гг., Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, вып. 5, М., 2002.
70. Агарышев А., Ближний Восток: терроризм и его покровители, М., 1986.
71. Адаа Абу Амер, Эволюция позиции ООП по ближневосточному урегулированию, Автореферат, М., 1992.
72. Александров И.А., Монархии Персидского залива: этап модернизации, М., 2002.
73. Аллах не любит Америку, М., 2003.
74. Ангели Ф., Война без перемирия, Кишнев, 1985.
75. Андреасян Р., Гашев Б., Сейранян Б., Египет: наследство Садата и политика Мубарака, Восток и современность, вып. 2, М., 1983.
76. Андреасян Р.Н., Нефть и арабские страны в 1973-1983гг., М., 1990.
77. Ансари Х., Имам Хомейни, М., 1999.
78. Апдайк Р.Дж., Саддам Хусейн, Ростов-на-Дону, 1999.
79. Арабский мир: три десятилетия независимого развития, М., 1990.
80. Араслы Э.Г., Межарабские экономические отношения в 60-70-е годы, М., 1985.
81. Арафат Я., Без независимого палестинского государства не будет мира на Ближнем Востоке, Будущее европейской социал-демократии, М., 1998.
82. Артемьев П., Подлинные и мнимые друзья движения неприсоединения, М., 1982.

83. Беляев И.П., Примаков Е.М., Египет: Время президента Насера, М., 1981.
84. Ближний Восток и международное право, М., 1992.
85. Боданский Й., Талибы, международный терроризм и человек, объявивший войну Америке, М., 2002.
86. Бордунов М.В., Зона Персидского залива: особое направление в региональной политике Ирака, Востоковедный сборник, вып. 3, М., 2002.
87. Борисов А.Б., Роль ислама во внутренней и внешней политике Египта, М., 1991.
88. Борисов Р.В., США: Ближневосточная политика в 70-е годы, М., 1982.
89. Буровцев М., Внешняя политика Египта на рубеже 90-ых годов, Специальный бюллетень, N 2, М., 1991.
90. Валькова Л.В., Ближневосточный конфликт: проблемы урегулирования, М., 1988.
91. Валькова Л.В., Саудовская Аравия: нефть, ислам, политика, М., 1987.
92. Васильев А., Россия на Ближнем и Среднем Востоке: от прагматизма к мессианству, М., 1994.
93. Видясов М.Ф., Умеров М.Ш., Египет в последней трети 20 века, М., 2002.
94. Внешняя политика стран Ближнего и Среднего Востока, М., 1984.
95. Гали Б.Б., Путь Египта в Иерусалим, М., 1999.
96. Гарибян Ю.С., Кризис в Персидском заливе и страны Магриба, Последствия войны в Персидском заливе и ситуация в регионе, М., 1982.
97. Герасимов О.Г., Князев А.Г., Египет: десять лет после Насера, М., 1980.
98. Горбатов О., Черкасский Л., Борьба СССР за обеспечение прочного и справедливого мира на Ближнем Востоке, М., 1980.

99. Гусаров В.И., Экономическая независимость арабских стран, М., 1993.
100. Данилов Л.И., Армия и власть, общество в современном Ираке, Армия и власть на Ближнем Востоке, М., 2002.
101. Ден Кон-Шербок, Дауд эль-Алами, Палестино-израильский конфликт: две точки зрения, М., 2002.
102. Дмитриев Е., Палестинская трагедия, М., 1986.
103. Егорин А.З., Абдель-Хамид Х.А., Война за ближневосточный мир, М., 1999.
104. Егорин А.З., Война за мир на Ближнем Востоке, М., 1995.
105. Егорин А.З., Египет нашего времени, М., 1998.
106. Емельянова Г.М., Влияние ирако-кувейтского кризиса на региональный баланс сил, Последствия войны в Персидском Заливе и ситуация в регионе, М., 1992.
107. Жданов Н.В., Игнатенко А.А., Ислам на пороге 21 века, М., 1989.
108. Захаров А., Фомин О., Кэмп-Дэвид: Политика обреченная на провал, М., 1982.
109. Зверева Л.С., Основные тенденции внешнеэкономических связей, Страны Северной Африки, М., 1984.
110. Звягельская И.Д., Конфликтная политика США на Ближнем и Среднем Востоке, М., 1990.
111. Зейналов Мир Паша, В блокадном Ираке, М., 2001.
112. Зейналов Мир Паша, Незабываемые встречи с председателем Арафатом, М., 2002.
113. Иванов В., Межарабская политика Сирии, т. 1, М., 1986.
114. Иванова И.И., Турецко-арабские отношения и их место в системе международных связей на Ближнем Востоке (1945-1983гг.), М., 1985.
115. Игнатенко А.А., Халифы без Халифата, М., 1988.
116. Кальвокоресси П., Мировая политика после 1945 года, т. 1, М., 2000.

117. Каражас О., Кризис в Персидском Заливе и перспективы социально-экономического развития АРЕ, Восток и современность, N 3, М., 1991.
118. Караманукян Ш.Л., Место арабской лиги в международных отношениях, Проблемы современной советской арабистики, Ер., 1988.
119. Касторный М.Е., Инвестиционный климат и частное инвестирование в Египте, Ближний Восток и современность, вып. 13, М., 2001.
120. Кини А.Г., Внешняя политика арабских стран и Израиля, М., 1999.
121. Киселев В.И., Некоторые особенности структуры власти и социально-политических институтов в Палестине, Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, М., 2002.
122. Киселев В.И., Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект, М., 1988.
123. Киселев В.И., Палестинская проблема и ближневосточный кризис, Киев, 1981.
124. Князев А.Г., Египет 80-ых годов, М., 1986.
125. Князев А.Г., Египет после Насера 1970-1981 гг., М., 1986.
126. Ковтунович О., Египет и Ливанская проблема, Восток и современность, N 4, М., 1983.
127. Компоненты арабо-израильского мира в 1990-е годы, Нижний Новгород, 1992.
128. Концельман Г., Арафат: От террориста к человеку мира, Ростов-на-Дону, 1997.
129. Копин В.С., Некоторые аспекты внешней политики стран Северной Африки, Страны Северной Африки, М., 1984.
130. Корнилов А.А., Между войной и миром: о процессе принятия внешнеполитических решений в государстве Израиль (1948-1993 гг.), Нижний Новгород, 1994.
131. Кошин В.С., Палестинский фактор во внешней политике стран Северной Африки, Африка, N 4, М., 1991.

132. Кудрявцев А.В., Религиозная ситуация в Египте после Кэмп-Дэвида, Восток и современность, N 1, М., 1982.
133. Кудрявцев А.В., Исламский мир и палестинская проблема, М., 1990.
134. Кукушкин В.Ю., Экономический рост и проблемы накопления, Страны Северной Африки, М., 1986.
135. Макарычев А.В., Динамика арабо-израильского конфликта, Восток, афро-азиатские общества: история и современность, N 3, М., 1991.
136. Маркарян Р., Воздействие ирано-иракской войны на арабо-израильский конфликт, Специальный бюллетень, N 1, М., 1989.
137. Маркарян Р., Страны Персидского Залива и арабо-израильский конфликт, Восток и современность, N 1, М., 1983.
138. Маркарян Р.В., Зона Персидского Залива, М., 1984.
139. Машин В.В., Яковлев А.И., Персидский Залив в планах и политике Запада, М., 1985.
140. Медведко Л.И., К Востоку и Западу от Суэца, М., 1980.
141. Медведко Л.И., Мины под оливами, М., 1984.
142. Медведко Л.И., Этот Ближний бурлящий Восток, М., 1985.
143. Мелкумян Е.С., ССАГПЗ в глобальных региональных процессах, М., 1999.
144. Меркулов К.А., Ислам в мировой политике и международных отношениях, М., 1982.
145. Мирский Г.И., Ливан в 1980-ые годы.
146. Михайлов Г.М., Западный берег реки Иордан и сектор Газа под гнетом израильских колонизаторов, М., 1985.
147. Млечин Л., Шок и трепет: Кто следующий? М., 2003.
148. Моджорян Л.А., Международный сионизм на службе империалистической реакции, М., 1984.
149. Моджорян Л.А., Сионизм как форма расовых дискриминаций, М., 1979.
150. Моджорян Л.А., Терроризм: правда и вымысел, М., 1983.

151. Мухсин Мухаммед Салих, Палестинский вопрос: его история и развитие до 2000 года, М., 2002.
152. Мухсин Хамил Ибрагим, Об опыте Ирака в приеме иностранной рабочей силы, М., 1983.
153. Навайсех Мустафа Хамуд Хусейн, Иордано-израильский мирный процесс (1991-1994), Автореферат, М., 1998.
154. Нефтедоллары и Социально-экономическое развитие стран Ближнего и Среднего Востока, М., 1979.
155. Новейшая история арабских стран Азии, М., 1989.
156. Новейшая история арабских стран Африки, М., 1990.
157. Новейшая история Арабских стран, М., 1968.
158. Носенко В.И., Подход СССР к ближневосточному конфликту в период перестройки 1985-1991 гг., Перестройка в СССР и региональные конфликты в "третьем мире", М., 1992.
159. Оганесян Н.О., Национализация "Ирак петролиум компани" и поддержка Арабскими странами Ирака (1972-1973 гг.), Մեր օրերը և Միջին Արևելքի երկրները և ժողովուրդները, հ. 17, Եր., 1998.
160. Оганесян Н.О., Отношение Иракской Республики со странами Арабского Востока, Ер., 1985.
161. Павлов А., Ястребы над Ливаном, М., 1990.
162. Павлов О., Арабо-израильский конфликт и арабские страны (1987-1988 гг.), Специальный бюллетень, N 1, М., 1989.
163. Перес Ш., Новый Ближний Восток, М., 1994.
164. Подколзин Н., Посреднические усилия Организации Исламская Конференция по прекращению ирано-иракской войны, Специальный бюллетень, N 4, М., 1989.
165. Покормяк Н.В., Израиль: курсом милитаризма и агрессии, М., 1982.
166. Последствия войны в Персидском Заливе, М., 1992.
167. Примаков Е., Война которой могло не быть, М., 1991.

168. Пырлин Е.Д., Сто лет противоборства: генезис, эволюция, современное состояние и перспективы решения палестинской проблемы, М., 2001.
169. Пырлин Е.Д., Трудный и долгий путь к миру: взгляд из Москвы на проблему ближневосточного урегулирования, М., 2002.
170. Республика Ирак в системе международных отношений (80-ые годы 20в.-начало 21в.), М., 2002.
171. Рубби А., Палестинский марафон, М., 2001.
172. Сауд Х., Воин пустыни, М., 1996.
173. Севостьянов Г.Н., Американский экспансионизм, М., 1986.
174. Сейранян Б.Г., Хосни Мубарак. Начало политической деятельности, Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, М., 1997.
175. Сейранян Г.А., Оппозиционные партии Египта на рубеже 21 века, Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, вып. 5, М., 2002.
176. Семеновых В., Ливанский кризис и Блиневосточный конфликт, Специальный бюллетень, М., 1989.
177. Сенченко И.П., Персидский Залив: взгляд сквозь столетия, М., 1991.
178. Сербиненко Д.В., Предпосылки кризиса и войны в Заливе, Арабский сборник, вып. 3, М., 2000.
179. Современные международные отношения, М., 2001.
180. Состояние и перспективы развития транспорта и хранения нефти в странах Ближнего и Среднего Востока и Африки, М., 1977.
181. Стефанкин В.А., На службе агрессии, Киев, 1984.
182. Стоклицкий С.Л., Ливан: тревоги и надежды, М., 1988.
183. Судьбы Социалистической Ориентации в Арабском Мире, М., 1983.

184. Сычев В., Проблемы политики и новые тенденции в деятельности Организации Исламская Конференция, Современный ислам: проблемы политики и идеологии, вып. 3, М., 1985.
185. Титоренко В.Е., Формирование внешней политики Египта после Г.А. Насера (1970-1993 гг.), М., 1994.
186. Тысовский Ю., Преступление без наказания, М., 1983.
187. Халилов В.Х., От плана Роджерса к Кэмп-Дэвиду, Ташкент, 1983.
188. Хрейзат Мохаммед Ахмад, Ливано-израильские отношения, Автореферат, М., 1998.
189. Шарипов Р.М., Панисламизм сегодня: идеология и практика Лиги Исламского Мира, М., 1986.
190. Шарипов У.З., Персидский Залив: нефть - политика и войны, М., 2000.
191. Шарипов У.З., Политика и нефть в Персидском Заливе 70-80-ых годов, М., 1994.
192. Шарипов У.З., Политика Ирана и Ирака в Персидском Заливе (начало 90-х годов), Постконфронтационная модель международных отношений Азии, М., 1992.
193. Шахбазян Г.С., Экономические и социальные последствия для Ирака вооруженного конфликта с Ираном (1980-1988), Арабские страны Западной Азии и Северной Африки, М., 1997.
194. Шмелева Т.А., Особенности политического и экономического развития АРЕ (1981-2001), Востоковедный сборник, вып. 3, М., 2002.
195. Эпштейн А.Д., Бесконечное противостояние, М., 2003.
196. Юрченко В.П., Армия и власть в Египте, Армия и власть на Ближнем Востоке, М., 2002.

աղբ Երես

197. After Lebanon: The Israeli-Palestinian Connection, N.Y., 1983.

198. Amin Galal, *Egypt in the Era of Hosni Mubarak, 1981-2011*, AUC Press, 2011.
199. Bailay S.D., *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process*, L., 1990.
200. Budros Gali Budros, *Egyptian Diplomacy in 1989*, Cairo, 1990.
201. Burns W.J., *Economic Aid and American Policy towards Egypt, 1955-1981*, N.Y., 1985.
202. Bzhezinski Z., *Power and Principe, memoirs of the National Security Adviser*, London, 1983.
203. Cohen R., *Culture and Conflict in Egiptian-Israeli Relations: A Dialogue of Deaf*, Wash., 1990.
204. Drysdale A., Hinnebusch A.R., *Syria and the Middle East Peace Process*, N.Y., 1991.
205. El-Sadat A. *In Search of Indentity*, London, 1978.
206. Evron Y., *War and the Intervention in Lebanon: The Israeli-Syrian Defference Dialogue*, Baltimore, 1987.
207. Gabriel R.A., *Operation Peace for Galilee: The Israeli-PLO war in Lebanon*, N.Y., 1984.
208. Gamneer M., *Egyptian-Israeli Relations, Middle East Contemporary Survey*, L., 1984.
209. Ghali B.B., *Achievements of Egyptian Diplomacy 1987*, Cairo, 1988.
210. Ghali B.B., *Egypt's Road to Jerusalem*, Cairo, 1988.
211. Ghali B.B., *Egyptian Diplomacy in 1982-1989*, Cairo, 1989.
212. Ghali B.B., *Egyptian Diplomacy in 1989*, Cairo, 1990.
213. Haskins J., *Leaders of the Middle East*, Wash., 1985.
214. Heikal M., *Autumn of Fury, The Assassination of Sadat*, London, 1983.
215. Heikal M.H., *Imaginary Peace, Secret Negotiations Bertween Arabs and Israel*, Cairo, 1996.
216. Hinnebusch R., Ehteshami A., *The Foreign Policy of Egypt, The Foreign Policy of Middle East States*, L., 2002.

217. Ibrahim I., *The Gulf Crisis: Background and consequences*, Wash., 1992.
218. Ibrahim K.M., *The Camp David Accords, A Testimony*, L., 1986.
219. Ibrahim M.O., *The Economic Impact of the War – in: The Gulf Crisis: Background and consequences*, Wash., 1994.
220. Jiryuis S., *Arab World of the Opposition to Sadat-JPS*, L., 1978.
221. Juliana S.P., *The Reagan Administration and the Palestinian Question*, Wash., 1984.
222. Khalidi W., *Conflict Violence in Lebanon: Confrontation in the Middle East*. Cambridge (USA), 1979.
223. Kimche D., *The Last Option After Nasser, Arafat and Hussein, The Quest for Peace in the Middle East*, L., 1991.
224. Kriesberg L., *International Conflict Resolution, The U.S. – USSR and Middle East Cases*, L., 1992.
225. Kuwait: *Statehood and Boundaries*, Kuwait, 1992.
226. Lesch A.M., Tessler M., *Israel, Egypt and the Palestinians: From Camp David to Intifada*, Indian Univ. Press, 1989.
227. Matteus K., *The Gulf Conflict and International Relations*, L., N.Y., 1993.
228. McDermot A., *Egypt from Nasser to Mubarak. A Flawed Revolution*, L., 1988.
229. Mirza Tahir Ahmad Hazrat, *The Gulf Crisis and the New World Order*, International-Publications Limited Islamabad, Sheephatch Lane, Tilford, Surrey, UK, 1992.
230. Mohadessin M., *Islamic Fundamentalism and New Global Threat*, Wash., D.C., 1993.
231. Mufti M., *Israel and the Arab States: The Long Road to Normalization, Israel's First Fifty Years*, Florida, 2000.
232. Parker T., *The Road to Camp David. U.S. Negotiating Strategy towards the Arab-Israeli Conflict*, N.Y., 1989.
233. Pogany I., *Arab League and Peacekeeping in the Lebanon*, L., 1987.
234. Polk William, *The Arab World Today*, Cambridge, 1991.

235. Quandt W., Saudi Arabia in the 1980-s, Wash., 1984.
236. Quandt W., The United States and Egypt, The American Univ. Press in Cairo, 1990.
237. Rubinshein A.Z., The Soviet Union and the Peace Process Since Camp David, Soviet Foreign Policy in a Changing World, N.Y., 1986.
238. Sahliyah E.F., The PLO After the Lebanon War, L., 1986.
239. Speigal S.L., The Other Arab-Israeli Conflict: Making American's Middle East Policy, from Truman to Reagan, Chicago 1983.
240. Tareg I., Iraq and Iran: Roots of Conflict, Syracuse, Univ.Press, 1982.
241. Taylor A.R., The Arab Balance of Power, Syracuse Univ. Press., 1982.
242. The Iraqi Agression on Kuwait, The Truth and Tragedy, Center for Research and Studies in Kuwait, L., 1994.
243. The Palestinians Between Terrorism and Statehood, Brington 1996.
244. The Politics of Cnange in the Middle East, Wash., 1993.
245. Tibi B., Conflict and War in the Middle East: from interstate War to new Security, N.Y., 1989.
246. Tripp Charles, Owen Rojer, Egypt under Mubarak, Routlege, L. and N.Y., 1989.
247. Vatikiotis R.J., Relations between Egypt and Israel 1977-1982, Arab and Regional Politics in the Middle East, L., 1984.

գ Ե Ր Մ Ա Ն Ե Ր Ե Ն

248. Ahdel H.J., Der Libanon Krieg und seine Vorgeschichte, Blätter für Documents und Internationalen Politik, Köln, 1983.
249. Krämer G., Ägypten unter Mubarak: Indentität und nationales interesse, Baden-Baden, 1986.

250. Schlicht A Libanon Zwischen Bürgerskring und Internationale Konflikt, Bonn, 1986.
251. Zu Hasans Besuch presidônt Mubarak, zur Aufnahme diplomaticsher Beziehungen, Bonn, 1984.

արարերն

252. .1984. ح. نائف، أزمة منظمة التحرير الفلسطينية، نيوقسيا،
253. .1988. خالد الحسن، الإنتفاضة، تونس،
254. .1991. سالم الذبي، الإنتفاضة، بيروت،
255. الصالح بن عبد الله الراجي، علاقات المملكة العربية السعودية بدول الخليج، الرياض، 1991.
256. طريق حداد، الإتفاق الأردني الفلسطيني 1988-1947، عمان، 1988.
257. عبد الوفي أبو طه، الإنتفاضة، بيروت، 1989.
258. .1991. مبارك، القاهرة،

զ/Պարբերականներ

ռուսերն

259. Азия и Африка сегодня, М., 1982, 1983, 1984, 1986, 1988, 1991, 1992, 1994, 1996.
260. Известия, М., 1990.
261. Комсомольская правда, М., 1990.
262. Красная Звезда, М., 1990.
263. Международная жизнь, М., 1991, 1992.
264. Мировая экономика и международные отношения, М., 1985.
265. Народы Азии и Африки, М., 1980, 1981, 1982, 1988.
266. Правда, М., 1978, 1979, 1981, 1982, 1984, 1988, 1990.
267. Проблемы мира и социализма, М., 1983.
268. Советская Россия, М., 1990.

անգլերն

269. Al-Ahram Weekly, Cairo, 1992, 2001.
270. Business Week, N.Y., 1978, 1981.
271. Emirates News, 1993.

272. Foreign Affairs, L., 1980, 1981.
273. Journal of Palestine Studies, 1982, 1983.
274. Mayu, 1982, 1991.
275. Middle East Economic Digest, May, 1979.
276. Middle East International, L., 1981, 1982, 1987, 1990.
277. Middle East Journal, 1983.
278. Middle East Review of International Affairs, 1997.
279. News week, N.Y., 1981, 1982.
280. ORBIS, Philadelphia 1981, 1984, 1986.
281. The Christian Science monitor, Boston, 1980, 1981, 1982, 1984, 1987.
282. The Daily Telegraph, 1981.
283. The Financial Times, 1977, 1979, 1980, 1981, 1982.
284. The Islamic World Review, L., 1981.
285. The Jerusalem Post, 1987.
286. The Middle East, L., 1988.
287. The New York Times, N.Y., 1984, 1990.
288. The Times, 1981.
289. The World Today, L., July, 1984.
290. Washington Post, Wash., 1982.
291. Washington Reports on Middle East Affairs, L., 1985, 1991, 1992, 1993.
292. Washington Star, Wash., 1980, 1981.
293. Wall-Street Journal, L., 1982.

գերմաներեն

294. Horizont, Berlin 1981.
295. Spiegel, 1982.

արաբերեն

296. .1987، الإتحاد
297. .1982، الأخبار، القاهرة
298. .1989، 1986، أخبار الأسبوع، القاهرة

299. أخبار اليوم، القاهرة، 2002.
300. الأهرام، القاهرة، 1977، 1982، 1987، 1988.
301. الأهرام الإقتصادي، 1983.
302. البعث، دمشق، 1978.
303. تشرين، 1989.
304. التضامن، لندن، 1989.
305. الجبهة، الجزائر، 1989.
306. الجمهورية، بغداد، 1990، 2003.
307. الجهاد، طرابلس، 1977.
308. الحرية، نيقوسيا، 1988.
309. الدستور، عمان، 1988.
310. الراي، عمان، 1982، 1988.
311. سعود البلاد، 1988.
312. السفير، بيروت، 1978.
313. السفير الجديد، 1987.
314. السياسة، الكويت، 1982، 1984، 1989، 1990.
315. الشرق الأوسط، 1994، 1998.
316. الشروق، تونس، 1989.
317. الشعب، بغداد، 1989.
318. الشهاب، عمان، 1978، 1988.
319. العراق، بغداد، 1978.
320. الفرسان، باريس، 1987.
321. فلسطين الثورة، نيقوسيا، 1987، 1989، 1990.
322. الكباس، الكويت، 1978، 1984.
323. المستقبل، باريس، 1986.
324. النهار، بيروت، 1982.
325. الهدف، دمشق، 1989، 1990.
326. الوفد الجديد، القاهرة، 1988.
327. الوطن، القاهرة، 1978، 1981.
328. الوطن العربي، باريس، 1989، 1990.

GOR GEVORG GEVORGYAN

He was born on 20 April 1976 in Yerevan. He is Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, and Senior Researcher at the Arab Studies Department of the Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia.

He delivers lectures at the Faculty of Oriental Studies at Yerevan State University and at the Department of World Politics and International Relations of the Russian-Armenian (Slavonic) University.

He is the author of about 30 scientific articles, including articles in foreign languages, dedicated to the study of international relations, particularly related to the Middle East issues.

He is a co-author of "The arab spring": the arab uprising aimed at the modernization of arab society" research.

Within the framework of research programs, he has conducted research at Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies of Egypt, at the Center for Asian Studies of Cairo University, Damascus French Center for Arab Studies and at the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences.

He has held various positions within the public administration system of the Republic of Armenia.

In 2018, he was elected as a Deputy of the National Assembly of the Republic of Armenia.

ГОР ГЕВОРГОВИЧ ГЕВОРГЯН

Родился 20.04.1976г. в Ереване. Кандидат исторических наук, доцент, старший научный сотрудник Института востоковедения НАН РА.

Преподает на факультете востоковедения Ереванского государственного университета и в институте мировой политики и международных отношений Российско-армянского (Славянского) университета.

Является автором около 30 научных статей, в том числе на иностранных языках, посвященных исследованию проблем международных отношений, в частности, Ближнего Востока. Соавтор книги “Арабская весна”: всеарабская смута во имя модернизации арабского общества”.

В рамках научно-исследовательских программ осуществлял научные исследования в Египетском политическом и стратегическом центре “Аль-Ахрам”, в центре “Азиатских исследований” Каирского университета, французском центре “Арабских исследований” Дамаска, в Институте востоковедения Российской академии наук.

Занимал различные должности в системе государственного управления РА.

В 2018 г. избран депутатом Национального Собрания РА.

ԳՈՌ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԱՔԱԿԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽԱԳԱՀ ՀՈՄԵՐ
ՄՈՒԲԱՐԱՔԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԻՆ
ՏԱՄՆԱՄՅԱԿՈՒՄ
(1981-1991)

Համակարգչային էջադրումը՝ Վ. Պապյանի

Հրատ. պատվեր № 918

Ստորագրված է տպագրության՝ 14.12.2018թ.:

Չափսը՝ 60 x 84 ¹/₁₆, 14,5 տպագր. մամուլ:

Տպաքանակը՝ 150 օրինակ:

Գինը՝ պայմանագրային:

ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչության տպարան,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24:

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0560781

ՊԲ
104362

ՎՈՈ ՎԵՎՈՐԳԻ ՎԵՎՈՐՉՅԱՆ

Ծնվել է 20.04.1976թ. Երևանում:

Պատմական-գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի Արաբական երկրների բաժնի ավագ գիտաշխատող:

Դասախոսում է Երևանի պետական համալսարանի արևելագիտության ֆակուլտետում և Ռուս-Հայկական (Սլավոնական) համալսարանի համաշխարհային քաղաքականության և միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտում:

Հեղինակ է մոտ 30 գիտական հոդվածների, այդ թվում օտար լեզուներով՝ նվիրված միջազգային հարաբերությունների, մասնավորապես Մերձավոր Արևելքի հիմնախնդիրների ուսումնասիրությանը:

Համահեղինակ է «Արաբական գարունը. համաարաբական ընթուստությունը հանուն արաբական հասարակության արդիականացման» աշխատության:

Գիտահետազոտական ծրագրերի շրջանակներում գիտական ուսումնասիրություններ է կատարել Եգիպտոսի «ալ-Աիրամ» քաղաքական և ռազմավարական և Կահիրեի համալսարանի «Ասիական հետազոտությունների», Դամասկոսի «Արաբական հետազոտությունների» ֆրանսիական կենտրոններում, Ռուսաստանի Դաշնության Գիտությունների ակադեմիայի արևելագիտության ինստիտուտում:

ՀՀ պետական կառավարման համակարգում զբաղեցրել է տարբեր պաշտոններ:

2018 թ. ընտրվել է ՀՀ Ազգային ժողովի պատգամավոր: